

พัฒนาสังคมไทย
ด้วย
ความรู้เข้าใจไตรภูมิ

Developing Thai Society
with a Thorough Knowledge
and Understanding of the Three Planes

พัฒนาลัทธิสังคมไทย ด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ศาสตราจารย์ ดร.พงษ์ศรี เลขะวัฒนะ แปลเป็นภาษาอังกฤษ

ศาสตราจารย์ ดร.สมศีล ฉนวนวงศ์ เขียนบันทึกท้ายเล่มเป็นภาษาอังกฤษและแปลเป็นภาษาไทย

Developing Thai Society with a Thorough Knowledge and Understanding of the Three Planes

Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto)

Translated from the Thai by Professor Dr. Pongsri Lekawatana

Endnotes in English with Thai translation by Professor Dr. Somseen Chanawangsa

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 978 616 7053 28 8

พิมพ์ครั้งที่ ๑ — พฤศจิกายน ๒๕๖๖

ฉบับ ๒ พากย์ไทย-อังกฤษ พิมพ์ครั้งที่ ๑ — มีนาคม ๒๕๕๖ จำนวน ๒๕,๐๐๐ เล่ม

- มงคลวารคล้ายวันเกิดครบ ๖ รอบ คุณกานดา อารยางกูร ๑,๐๐๐ เล่ม

- มงคลวารคล้ายวันเกิดครบ ๖ รอบ คุณทักษพล เจียมวิจิตร ๕,๐๐๐ เล่ม

- มงคลวารคล้ายวันเกิด คุณเนนภู ไชยวิสุทธิกุล ๑,๐๐๐ เล่ม

- มงคลวารคล้ายวันเกิด คุณอัจฉรา มั่นคงทรัพย์สิน ๑,๐๐๐ เล่ม

- มูลนิธิพุทธธรรม ๒,๐๐๐ เล่ม

- มูลนิธิหนังสือธรรมทาน วัดญาณเวศกวัน ๒,๐๐๐ เล่ม

- มูลนิธิชาติภูมิ ป. อ. ปยุตฺโต มูลนิธิบรรจงสนธิและสำนักสหปฏิบัติ
และผู้ศรัทธา ๑๓,๐๐๐ เล่ม

ปก: พระชัยยศ พุทธิวิโร

พิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน โดยไม่มีค่าลิขสิทธิ์

หากท่านใดประสงค์จัดพิมพ์ โปรดติดต่อขออนุญาตที่ วัดญาณเวศกวัน

ตำบลบางกระบือ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

โทรศัพท์ ๐๒ ๔๘๒ ๗๓๖๕, ๐๒ ๔๘๒ ๗๓๗๕, ๐๒ ๔๘๒ ๗๓๘๖

www.watnyanaves.net

พิมพ์ที่ สำนักพิมพ์พลีธรรม ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด

๒๓ ซอย ๖ หมู่บ้านสวนแหลมทอง ๒ ถนนพัฒนาการ ซอย ๒๘

เขตสวนหลวง กรุงเทพฯ โทร. ๐๒ ๗๕๐ ๗๗๓๒

คำปรารภ

หนังสือ *พัฒนาสังคมไทย ด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิ* ฉบับภาษาไทย ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อเดือนพฤศจิกายน ๒๕๒๖ ซึ่งนับเป็นเวลาเกือบ ๓๐ ปีล่วงแล้ว และหลังจากนั้นได้พิมพ์เพิ่มเติมอีกหลายครั้ง เมื่อมีการพิมพ์ครั้งล่าสุดในปีพ.ศ. ๒๕๕๔ คุณธีรพล นิยม ในนามกลุ่มสงบ ๑๐๕๑ ผู้ขออนุญาตจัดพิมพ์ ได้เกิดความคิดว่าน่าจะมีการแปลหนังสือนี้เป็นภาษาอังกฤษ เพื่อเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจในสารธรรมที่มีอยู่หนังสือนี้ ไปสู่ผู้อ่านที่ใช้ภาษาอังกฤษด้วย ในที่สุดจึงได้ ศาสตราจารย์ ดร.พงษ์ศรี เลขาวัฒนะ มาเป็นผู้แปล และ ศาสตราจารย์ ดร.สมศีล ฅานวงศ์ เป็นผู้เขียนบันทึกท้ายเล่มเป็นภาษาอังกฤษและแปลเป็นภาษาไทย โดยหวังว่าน่าจะช่วยให้อ่านหนังสือมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

บัดนี้ มีผู้ศรัทธาในธรรมหลายคนที่ทราบเรื่องการแปลนี้ ได้แจ้งกุศลขันทีขออนุญาตจัดพิมพ์ *พัฒนาสังคมไทย ด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิ* ฉบับ ๒ ภาษา เป็นธรรมทาน เพื่อแจกแก่ญาติมิตรและผู้สนใจใฝ่ธรรมทั่วไป

วัดญาณเวศกวัน จึงถือเป็นโอกาสที่จะนำปัจจัยจากทุนพิมพ์หนังสือธรรมทาน มาสมทบพิมพ์หนังสือเล่มนี้ด้วย เพื่อจะได้อำนวยความสะดวกแก่พหุชนให้เผยแพร่ในวงกว้างยิ่งขึ้นสืบไป

วัดญาณเวศกวัน

๒๗ กันยายน ๒๕๕๕

หนังสือไตรภูมิพระร่วงนี้
ถ้าจะเรียกชื่อให้เต็มความจริงๆ
ก็คงต้องเรียกว่า
ไตรภูมิ และการหลุดพ้นจากไตรภูมิ
(สู่โลกุตตรภูมิ)

If we were to give *Phra Ruang's Three Planes*
a title that truly reflects its full content,
it should be called
The Three Planes and Deliverance from Them
(to the Supramundane).

สารบัญ

พัฒนาสังคมไทย ด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิ	๑
โครงเรื่องและสรุปเนื้อหาของไตรภูมิฯ	๓
ข้อสังเกตทั่วไปที่ช่วยให้เข้าใจไตรภูมิฯ	๙
- ยกผลขึ้นมาตั้ง แล้วสืบย้อนไปบอกเหตุ	๙
- เปรียบเทียบกับภูมิหลัง คือศาสนาพราหมณ์	๑๐
- สารที่มุ่งไปให้พ้นไตรภูมิ	๑๗
- เทียบกับไตรภูมิโลกวินิจัย	๒๒
- ความเชื่อตรงต่อข้อมูลเดิมในแหล่งคัมภีร์	๒๔
ศีลธรรมในไตรภูมิพระร่วง	๒๘
- ยกจักรพรรดิ ไม่เอ่ยจักรวรรดิวัตร แต่ไปเน้นทศพิธราชธรรม	๒๘
- “เทพดาทั้งหลาย เขาเกลียดเขาซึ่งพระญาอาธรรมนั้นนัก”	๓๑
- กรรมอันทุกคน ไม่ว่าชนชั้นใด ทำแล้วได้รับผลเสมอกัน	๓๒
- ข้อสังเกตเกี่ยวกับศีลธรรม ที่ว่าไว้ในไตรภูมิพระร่วง	๓๕

Contents

Developing Thai society with a thorough knowledge and understanding of the three planes	1
Structure and summary of <i>The Three Planes</i>	3
General observations that would contribute to a better understanding of <i>The Three Planes</i>	9
- Starting with result and tracing it back to its cause	9
- Against the background of Brahmanism	10
- The recurring theme of going beyond the three planes	17
- Compared with <i>Traibhumiloka Vinicchai</i>	22
- Faithfulness to original information in the source texts	24
Morality in <i>The Three Planes</i>	28
- Extolling a universal king without mentioning his duties (cakkavattivattas) but emphasizing the ten royal virtues (rājadhammas)	28
- “Celestial beings all loathe unjust rulers”	31
- Actions committed by anyone regardless of his status will entail the same results	32
- Some observations regarding morality in <i>The Three Planes</i>	35

ขอบเขตอิทธิพลของ ไตรภูมิ	๓๖
- ไตรภูมิ คงแค่มาดติมกระแส ไม่ใช่เป็นต้นกระแส	๓๖
- สุธุขัยกั้วมมาถึง ไตรภูมิ อยุธยาเติมต่อไปยันที่ พระมลัย	๓๙
- สุธุขัยให้หลักปกครองเมตตยา อยุธยาเหไปหาหลักพราหมณ์	๔๑
- กระแสอิทธิพลทางความคิต ที่ ไตรภูมิพระร่วง มาเสริมแรง	๔๓
ข้อคิตและทำที่ถูกลงต้องต่อไตรภูมิ	๔๕
- หลักกรรม แยกให้ได้ก่อน ถือพุทท ถือพราหมณ์ หรือคือนิครนธ์	๔๕
- รู้อนิจจังอย่างแท้ ไม่เรื้อยเหื้อยอย่างไทย ไม่กระวนกระวาย อย่างฝรั่ง	๔๗
- กรรมก็ไม่ได้ ไตรลักษณ์ก็ไม่ได้ มองไม่เป็น ก็ได้ผลร้าย นั่นคือกรรมไม่ได้	๕๐
- กรรมก็ดี ไตรลักษณ์ก็ดี มองถูกมองเป็น ยิ่งเสริมกันให้ได้ผลที่ดี	๕๒
- เข้าให้ถึง ไตรภูมิ ที่แท้ และเอามาสร้างสรรคสังคัมไทยให้ได้จริง	๕๖
ลำดับเนื้อหาโดยย่อของ ไตรภูมิ	๖๐
บันทึกท้ายเล่ม	๖๒

The extent of influence of <i>The Three Planes</i>	36
- <i>The Three Planes</i> may have reinforced the dominant trend but did not set it	36
- Sukhothai had progressed as far as <i>The Three Planes</i> while Ayutthaya elaborated on it and took a stand on <i>Phra Malai</i>	39
- Sukhothai was governed on the principle of loving-kindness, but Ayutthaya leaned towards Brahmanist principles	41
- Trend of conceptual influence reinforced by <i>The Three Planes</i>	43
Points to ponder and proper attitude towards <i>The Three Planes</i>	45
- Differentiate between the terms <i>kamma</i> used in Buddhism, Brahmanism, or Jainism	45
- A person who fully understands the concept of impermanence will not be inert like a Thai or anxious like a Westerner	47
- Committing evil action, misconception of the three characteristics of existence, and inability to differentiate will produce undesirable results known as bad kamma	50
- Kamma and tilakkhaṇa if viewed correctly and knowledgeably will reinforce each other and bring about good results	52
- Get through to the true <i>Three Planes</i> and use it to really build up Thai society	56
Order of Contents of <i>The Three Planes</i> in a Nutshell	60
Endnotes	62

พัฒนาสังคมไทย ด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิ*

ขอเจริญพร ท่านอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน

หัวข้อที่จะบรรยายต่อไปนี้ กำหนดให้พูดเรื่องอิทธิพลของ*ไตรภูมิพระร่วง*^{[๑]**} ต่อศีลธรรมของสังคมไทย *ไตรภูมิพระร่วง* เป็นเรื่องที่สำคัญมาก อาตมภาพเองก็มีความสนใจมานานแล้ว แต่ไม่ได้เอาใจใส่เท่าที่ควร เหตุที่เป็นอย่างนี้ก็เพราะว่า มุ่งงานในทางพระศาสนาด้านอื่นๆ และมัวแต่ยุ่งกับงานเหล่านั้น

จำได้ว่าเคยอ่านเรื่องเกี่ยวกับ*ไตรภูมิพระร่วง*เมื่อราว ๑๐ ปีเศษมาแล้ว จากหนังสือ *เล่าเรื่องในไตรภูมิ* ของท่านเสฐียรโกเศศ^[๒] แต่ไม่ได้ใส่ใจอะไรมาก เพราะเห็นว่าไม่จำเป็นสำหรับการเข้าใจหลักการที่แท้ของพุทธศาสนา ต่อเมื่อได้รับนิมนต์มาบรรยายครั้งนี้ จึงได้อ่าน *ไตรภูมิพระร่วง* ตัวจริงเป็นครั้งแรก

ที่นี่ได้รับนิมนต์ให้มาพูดเรื่อง *ไตรภูมิพระร่วง* พอรับไปแล้ว รู้สึกตัวว่าได้พลาดไปอย่างมากทีเดียว เพราะตัวเองนั้นไม่พร้อม โดยเฉพาะตามหัวข้อที่ให้พูดเกี่ยวกับอิทธิพลต่อศีลธรรมของสังคมไทยนั้น เป็นการพูดที่ไม่จำกัดเฉพาะในเนื้อหาของ *ไตรภูมิ* เท่านั้น แต่ให้พูดเลยขอบเขตออกมาสู่สังคมไทยทั้งหมด คือ การที่จะพูดอย่างนี้ได้ ต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์นี้ก็อาจจะมิแฝงมาในด้านอื่นๆ เช่น ศิลปกรรม วรรณคดีต่างๆ โดยเฉพาะวรรณกรรมต่างๆ นั้น น่าจะเป็นแหล่งสำคัญที่ทำให้ทราบถึงอิทธิพลอย่างนี้

---

* จากคำบรรยาย “อิทธิพล*ไตรภูมิพระร่วง*ต่อศีลธรรมของสังคมไทย” ในการสัมมนาเรื่อง “*ไตรภูมิพระร่วง*” ณ หอวชิราวุธานุสรณ์ หอสมุดแห่งชาติ วันอังคารที่ ๑ มีนาคม ๒๕๒๖

** ตัวเลขในเครื่องหมายวงเล็บใหญ่ เป็นเลขข้อของบันทึกท้ายเล่ม

Developing Thai society with a thorough knowledge and
understanding of the three planes *

Ladies and gentlemen, my greetings to you all:

The topic for the lecture today is: “The Influence of *Phra Ruang’s Three Planes*^{[1]**} on the Morality of Thai Society.” I have long been interested in *The Three Planes*, which is a very important piece of literary work, but have not given it due attention. The reason is that I have other aspects of work on Buddhism and have been occupied with them.

I recall having read about *The Three Planes* some ten years ago from a book entitled *Stories in Phra Ruang’s Three Planes*, by Sathirakoses^[2]. I did not pay much attention to it then as I did not think it necessary for understanding the essence of Buddhism. It was after having been invited to give this lecture that I really read the original text for the first time.

After accepting the invitation, I realized that I had made a terrible mistake. I was not at all ready to speak on the assigned topic, for it goes beyond the content of *The Three Planes* to every aspect of Thai society. A person talking on such a topic should be well versed in history. Moreover, the relevant history may be lying hidden in other fields, for instance, art and literature. It seems that various literary works, in particular, should be a useful source of information on the influence we are looking for.

---

* From the lecture on “The Influence of *Phra Ruang’s Three Planes* on the Morality of Thai Society,” given at the seminar on “*Traibhumi Phra Ruang*,” at Vajiravudhanusorn Building, National Library, on Tuesday, May 1, 1983. The title of the book under discussion is henceforth simply referred to as *The Three Planes* for short.

** The number in the square brackets denotes the item number of the note at the end of the present volume.

เพราะฉะนั้น การที่จะแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลเหล่านี้ ก็น่าจะต้องเอาหลักฐานในหนังสือเหล่านั้นมาพูดให้เห็นกัน ซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องให้ความสนใจและเอาใจใส่จำเพาะทีเดียว สำหรับอาณาภพที่ไม่ได้ชวนขยายสังคมนั้น เพราะฉะนั้น การพูดในแง่นี้ จึงทำให้เกิดความรู้สึกอัดอั้นมาบ้าง

อย่างไรก็ตาม การที่จะพูดลงไปถึงอิทธิพลต่อสังคมไทย เราก็ต้องพูดถึงเนื้อหาอยู่นั่นเอง คือ ศีลธรรมใน*ไตรภูมิพระร่วง*มีว่าอย่างไร และศีลธรรมที่มีนั้น เมื่อเราเข้าใจดีแล้ว จึงจะมองเห็นว่าได้มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างไร

ก่อนที่จะเข้าใจเรื่องอิทธิพลในทางศีลธรรมต่อสังคมไทยนั้น อย่างที่กล่าวไว้แล้วว่าจะต้องทราบเนื้อหาในทางศีลธรรมของ*ไตรภูมิพระร่วง*เองเสียก่อน จึงได้ทำแผนปลิวแจกแก่ที่ประชุม ซึ่งเป็นสรุปความใน*ไตรภูมิฯ* ให้เข้าใจโดยย่อ

เพราะฉะนั้น ตอนต้นนี้ อยากจะขอรบกวนเวลามาทำความเข้าใจสรุปเนื้อหาของ*ไตรภูมิฯ* เสียก่อน

To illustrate this influence, therefore, the speaker should cite evidence from those works. In order to do so, he has to be keen and specialize in them. I am afraid I have not put much effort into accumulating knowledge in this area. To speak from this perspective, I therefore feel a little uneasy.

However, to talk on the influence of *The Three Planes* on the morality of Thai society, we are bound to refer to the content of the treatise, that is, what *The Three Planes* says about morality. When we fully understand it, we will then be able to figure out how it influences Thai society.

As I have just said, to understand the influence of *The Three Planes* on the morality of Thai society, we must, first of all, know its content on morality. I have therefore made a handout, which is a brief summary of the text.

I would like to ask you, before we go on, to spend a little time on the handout.

โครงเรื่องและสรุปเนื้อหาของไตรภูมิฯ

ไตรภูมิ แปลว่า “ภูมิ ๓” อย่างที่ทราบกันอยู่แล้ว แต่ขออย่าให้ตระหนักไว้ก่อนว่า ที่จริงนั้น มีภูมิ ๔ และในที่นี้ ท่านต้องการพูดถึงเฉพาะภูมิ ๓ ที่เป็นโลกียภูมิ

ภูมิ ๓ นี้เป็นระดับใหญ่ๆ สามารถแบ่งย่อยออกไปอีกจนเป็น ๓๑ ภูมิ เพราะฉะนั้นก็จำเป็นจะต้องทราบว่า ภูมิใหญ่ ๓ นั้นแบ่งย่อยออกเป็น ๓๑ ได้อย่างไร

ใน *ไตรภูมิพระร่วง* นี้ ท่านนำเนื้อหาของไตรภูมิหรือภูมิ ๓ ที่แบ่งออกเป็น ๓๑ นั้นมาเรียบเรียงจัดเป็นกัณฑ์ๆ หรือเป็นบทๆ มีทั้งหมด ๑๑ บทด้วยกัน ขอจับเอามาสรุปให้เห็นลำดับในภูมิทั้ง ๓ ถ้าพูดให้ย่อที่สุด *ไตรภูมิ* หรือภูมิ ๓ นั้นก็มี

๑. กามภูมิ^(๓) หรือจะเรียกให้เต็มว่า กามาวจรภูมิ แต่เรียก กามภูมิ ก็ง่ายดี

๒. รูปภูมิ หรือ รูปาวจรภูมิ

๓. อรูปภูมิ หรือ อรูปาวจรภูมิ

ถ้าพูดให้เต็มตามหลักวิชา ภูมิมี ๔ ภูมิที่ ๔ ชื่อว่า *โลกุตตรภูมิ* แต่ ๓ ภูมิแรกมีลักษณะร่วม เป็นโลกียภูมิเหมือนกัน และเป็นประเด็นปัญหาซึ่งท่านสอนให้แก้ไข เพื่อจะได้หลุดพ้นออกไปสู่โลกุตตรภูมิ ท่านจึงตั้งชื่อ *ไตรภูมิ* เป็นหลักไว้ และแยกโลกุตตรภูมิออกไปต่างหาก (และในที่สุด ใน *ไตรภูมิพระร่วง* ท่านก็พูดถึงจนจบครบทั้ง ๔ ภูมินั้น)

ภูมิที่ ๑ คือกามภูมิ หรือกามาวจรภูมิ แยกย่อยออกเป็น ๑๑ ภูมิ กามภูมินี้เป็นตอนที่ท่านอธิบายไว้ยืดยาวที่สุด อย่างที่ทำไว้ในแผ่นปัลลิวนี้ กามภูมิ ๑๑ จัดประเภทเป็นอบายภูมิ ๔ และกามสุคติภูมิ ๗ ดังนี้

Structure and summary of *The Three Planes*

The term *traibhumi*, as we all know, refers to the “three planes of existence.” However, I need to stress at this point that there are in actual fact four planes, but the author wants to deal especially with the three planes which are in the mundane sphere of consciousness.

These three planes are major ones and can be divided into thirty-one sub-planes or domains altogether. It is therefore necessary to know how the three major ones are to be divided into thirty-one.

In *The Three Planes*, the author has taken the content of the three planes, which are divided into thirty-one sub-planes, and presented them in eleven episodes or chapters. To put it most briefly, the three planes are as follows:

1. **Kāma-bhūmi**^[3], or **Kāmāvacara-bhūmi** in full, “the Sense Plane,” but it might just as well be simply called **Kama-bhūmi**
2. **Rūpa-bhūmi**, or **Rūpāvacara-bhūmi**, “the Form Plane”
3. **Arūpa-bhūmi**, or **Arūpāvacara-bhūmi**, “the Formless Plane”

To be technically exhaustive, however, there are four planes and the fourth one is called *lokuttara-bhūmi* “the supramundane plane.” The first three share the common characteristic of being a *lokiya-bhūmi* “mundane plane.” The author points out the problem of these planes and tells people to mend their ways so that they can get out of them and enter the supramundane instead. He therefore calls his work *The Three Planes* to indicate the basis of discussion and treats the **lokuttara-bhūmi** separately. (The book has eventually covered all the four planes.)

The first plane, Kāma-bhūmi or Kāmāvacara-bhūmi, is divided into eleven domains. This plane receives the lengthiest treatment of all. As shown in the handout, the eleven domains of the Sense Plane are classed into four domains of loss and woe (apāya-bhūmi) and seven blissful courses of existence in the Sense Plane (kāmasugati-bhūmi) as follows:

ก. อบายภูมิ ๔ คือ ภูมิที่ไม่มีความเจริญ ฝ่ายข้างเสื่อม ได้แก่

๑) นรกภูมิ

๒) ตีรัจฉานภูมิ

๓) เปרטภูมิ

๔) อสุรกายภูมิ

ใน *ไตรภูมิพระร่วง* อาจจะไม่ได้อ้างอิงให้เห็นชัดอย่างนี้ ถ้าไม่จับใจให้ได้ ก็อาจจะงงได้ ฉะนั้นก็ให้ทราบว่า ๔ ภูมินี้ เป็นอบายภูมิ เป็นฝ่ายข้างเสื่อม เป็นฝ่ายข้างตกลงไป

นรกภูมิ ท่านจัดเป็นกัณฑ์ที่หนึ่ง เรียกว่า ปฐมกัณฑ์

ตีรัจฉานภูมิ ว่าด้วยสัตว์เดรัจฉาน เป็นกัณฑ์ที่ ๒ คือทุติยกัณฑ์

เปิร์ตภูมิ เป็นกัณฑ์ที่ ๓ เรียกว่า ตติยกัณฑ์ และ

อสุรกายภูมิ เป็นกัณฑ์ที่ ๔ เรียกว่า จตุตถกัณฑ์

ทั้งหมดนี้เรียกว่าเป็น อบายภูมิ ๔

ข. *กามสุคติภูมิ* ซึ่งอยู่ในกามภูมิเหมือนกัน เป็นกามภูมิ แต่มีคำว่า “สุคติ” แทรกเข้าไป หมายความว่า เป็นกามภูมิ แต่เป็นฝ่ายดี เป็นฝ่ายสุคติ อบายภูมินั้นเป็นพวกทุคติ เป็นฝ่ายไม่ดี

อันว่ากามสุคติภูมินี้มี ๗ คือ

มนุสสภูมิ ชั้นมนุษย์ เป็นฝ่ายสุคติกัณฑ์หนึ่ง เป็นกัณฑ์ที่ ๕ ซึ่งเป็นกัณฑ์ที่ยาวมาก มีเนื้อความพิสดาร ต่อจากนั้นก็ถึง

ฉกามาพจรภูมิ ซึ่งหมายถึงสวรรค์ระดับกามาพจร (ระดับที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม) เรียกเต็มว่า ฉกามาพจรสวรรค์ ๖ ชั้น มีจาตุมหารชิกา และดาวดึงส์ เป็นต้น ดาวดึงส์นั้น ท่านบรรยายไว้ยาวเป็นพิเศษ แต่สวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น ซึ่งเรียกว่าฉกามาพจรนี้ รวมอยู่ในกัณฑ์เดียว เป็นกัณฑ์ที่ ๖ เรียกว่า ฉกัณฑ์

ตั้งแต่กัณฑ์ที่ ๑ ถึงกัณฑ์ที่ ๖ แสดงเรื่องราวของกามภูมิ ๑๑

A. Apāya-bhūmi consists of the four domains of loss and woe:

1. **Naraka-bhūmi** or the domain of hell beings
2. **Tiracchāna-bhūmi** or the domain of animals
3. **Peta-bhūmi** or the domain of hungry ghosts
4. **Asurakāya-bhūmi** or the domain of belligerent demons.

However, in *The Three Planes* the four domains are not as clearly divided as they are here. If you do not grasp them and sort them out properly, you may get confused. Just bear in mind that they are the four domains of degeneration and degradation.

Naraka-bhūmi is described in the first episode.

Tiracchāna-bhūmi, which is about animals, is in the second episode.

Peta-bhūmi is the topic of the third episode.

Asurakāya-bhūmi is the topic of the fourth episode.

All these are called the four domains of loss and woe.

B. Kāmasugati-bhūmi is also in Kāma-bhūmi, the Sense Plane, but with the word *sugati* “blissful course of existence” inserted. It therefore means the good kāma-bhūmi, a happy world. But apāya-bhūmi is a woeful or evil place.

Kāmasugati-bhūmi comprises seven domains.

Manussa-bhūmi “the domain of humans” belongs among the blissful courses of existence. It constitutes the fifth chapter, with a lengthy and comprehensive account.

Then comes **Chakāmāvacara-bhūmi**, which refers to the six heavens of sensual pleasures, including Cātummahārājikā or the realm of the Four Great Kings and Tāvātimsā or the realm of Indra. The description of Tāvātimsā is particularly long. However, the six heavens are all presented in one episode, the sixth one.

Episodes 1–6 deal with the 11 domains of Kāma-bhūmi.

ภูมิใหญ่ที่ ๒ คือ รูปภูมิ หรือ รูปาวจรภูมิ ได้แก่ รูปพรหม ๑๖ ชั้น ซึ่งพูดถึงการที่จะต้องบำเพ็ญสมาธิจนได้ฌานสมาบัติแล้วไปเกิด และพูดถึงสุทธาวาสซึ่งเป็นรูปพรหมชั้นพิเศษที่เกิดของพระอนาคามีอีก ๕ ชั้น รวมอยู่ใน ๑๖ ชั้นนี้ด้วย เป็นชั้นสูงสุดใหน ๑๖ ชั้น คือตั้งแต่ชั้น ๑๒ เป็นต้นไป

รูปภูมิทั้งหมดนี้รวมเข้าเป็นกัณฑ์หนึ่ง เป็นกัณฑ์ที่ ๗ เรียกว่าลัตตมกัณฑ์ กัณฑ์นี้ไม่ยาวเท่าไร รู้สึกว่าคงจะไม่น่าสนใจนักสำหรับประชาชนทั่วไป หรือว่าเป็นเรื่องที่ยากอยู่ อาจเป็นเพราะเหตุนี้ก็ได้ จึงอธิบายไว้แต่พอสังเขป

ภูมิใหญ่ที่ ๓ คือ อรูปภูมิ หรือ อรูปาวจรภูมิ ได้แก่ อรูปพรหม ๔ ชั้น ในเรื่องอรูปพรหม ๔ ชั้นนี้ มีข้อย่ออันหนึ่ง พูดถึงเรื่องฉัพพรรณรังสี^[๔] หรือรัศมี ๖ ประการของพระพุทธเจ้า เพราะเหตุว่าในนั้นได้พูดถึงว่า อรูปพรหมจะรู้ได้อย่างไรว่าพระพุทธเจ้ามาอุบัติ แล้วตอบว่า รู้ด้วยเห็นฉัพพรรณรังสี เพราะฉะนั้น เรื่องฉัพพรรณรังสีก็จึงเป็นเรื่องที่ต้องอธิบายขึ้นมา

ถ้าผู้อ่านแปลกใจว่า ทำไมหัวข้อบางอย่างจึงแทรกมาในที่นั้นๆ ก็พึงทราบไว้ เพราะมีเหตุอันทำให้ต้องพูด เหมือนอย่างเรื่องที่ว่ามานี้

อรูปภูมิจัดเป็นกัณฑ์ที่ ๘ เรียกว่า อัญจุมกัณฑ์ เป็นอันว่าจบภูมิ ๓ ที่จริง ไตรภูมิแท้ๆ ก็จบแค่นี้ คือครบไตรภูมิแล้ว แต่หนังสือ **ไตรภูมิพระร่วง** ยังพูดถึงเรื่องอื่นต่อไปอีก

บทต่อไปเรียกว่า กัณฑ์ที่ ๙ นวมกัณฑ์ ตั้งชื่อว่า อวินิโภครูป “อวินิโภครูป” เป็นศัพท์ของพระอภิธรรม ในที่นี้จะไม่อธิบาย แต่พูดอย่างง่าย ๆ ว่าในกัณฑ์นี้ ต้องการพูดถึงโลกแห่งวัตุหรือธรรมชาติแวดล้อม เพราะในกัณฑ์ที่ผ่านๆ มาแล้วได้พูดถึงภูมิทั้ง ๓ ซึ่งเป็นภูมิของสิ่งที่มีชีวิตหรือสัตว์โลกในระดับต่างๆ มีระดับจิตต่างๆ กัน พูดง่ายๆ เป็นพวกที่มีจิต มีชีวิต ที่นี้ต่อจากนี้ จะพูดถึงโลกแห่งวัตุบ้าง คือพูดถึงประดาวัตถุทั้งหลายที่มีอยู่ในภูมิ ๓ เป็นที่อยู่อาศัยของหมู่สัตว์ในภูมิ ๓ นั้นนั่นเอง

The second major plane is Rūpa-bhūmi or Rūpāvacara-bhūmi “the Form Plane,” namely, abodes of the sixteen levels of divine beings called Rūpa-brahma. Here the author expounds on the necessity of practicing concentration to the point of absorption in order to be reborn on this plane. He also mentions Suddhāvāsa, the top five abodes, where anāgāmis “the non-returners” are reborn, i.e. from the twelfth abode upwards.

All the sixteen abodes are enumerated, in one episode, episode 7, which is not at all long. The author may think that ordinary people are not interested in the topic or find it too difficult; he therefore does not expound it in full.

The third major plane is Arūpa-bhūmi or Arūpāvacara-bhūmi “the Formless Plane,” namely, abodes of the four levels of formless divine beings called Arūpa-brahma.

A subtopic of chabbaṇṇaramsī^[4], the six-colored rays around the Buddha’s body, is inserted here. The reason is that a question is posed: How do formless divine beings know that a Buddha has come into the world? The answer is: they know from a spectacular sight of the six-colored rays.

If the reader wonders why certain subtopics are inserted in the text, he should realize that there is a reason calling for such an explanation like the one just mentioned.

Arūpa-bhūmi is presented in the eighth episode.

The content proper of the three planes actually ends here, having covered all the three planes, but the text still goes on with other topics.

The next episode, episode 9, is called **Avinibbhoga-rūpa**. *Avinibhoga-rūpa* is a term in the Abhidhamma, the Higher Doctrine, but it will not be explained here. Simply put, this episode is meant to describe the physical world or environment. The reason is that all the preceding episodes are about the three planes of different levels of sentient beings with different levels of mind. In other words, they are about living beings with consciousness. From then on, the author sets about describing the physical world, that is, various inanimate objects on the three planes where sentient beings dwell.

จุดมุ่งหมายที่พูดนั้น ต้องการย้ำให้เห็นว่า ไม่เฉพาะแต่สัตว์ทั้งหลาย หรือชาวโลกในชั้นต่างๆ เท่านั้น แม้แต่โลกแห่งวัฒนธรรมชาติแวดล้อมนี้ ก็มีความไม่เที่ยงแท้เช่นเดียวกัน ฉะนั้น หัวข้อที่ท่านตั้งตอนแรกจึงกล่าวถึง **อนิจจลักษณะ** แล้วต่อจากนั้นก็บรรยายสภาพแวดล้อมว่ามีอะไรบ้าง ซึ่งเป็นที่ตั้งที่อาศัยของพวกสัตว์โลกต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว บรรยายเรื่องภูเขา แม่น้ำ พระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาวนพเคราะห์ ดวงดาวต่างๆ เรื่องชมพูทวีป ป่าหิมพานต์ อะไรต่างๆ ซึ่งเป็นโลกแห่งวัตถุ

เมื่อบรรยายหมดแล้ว ท่านก็ขึ้นใหม่อีกกัณฑ์หนึ่ง เป็นกัณฑ์ที่ ๑๐ ซึ่งเป็นการบรรยายโลกแห่งวัตถุต่อ แต่คราวนี้พูดถึงการวิनाศและการอุปบัติของโลก กล่าวคือส่วนที่บรรยายไปแล้วนั้นเป็นสภาวะของโลกที่พูดให้เห็นว่าเป็นอย่างไร ที่นี้ต่อไปก็จะพูดว่าโลกนั้นมีการเกิดขึ้นและการดับไปอย่างไร มีวิวัฒนาการและการสูญสลายเสื่อมไปอย่างไร อันนี้เรียกว่าเป็นเรื่อง **กัลปวินาศและอุปบัติ** ย้ำให้เห็นอนิจจลักษณะที่ปรากฏด้วยการเกิดขึ้นและดับสลายไป

จบเรื่องนี้ ก็เป็นอันว่าหมดสิ้นเรื่องโลกแห่งวัตถุหรือธรรมชาติแวดล้อม ขึ้นกัณฑ์สุดท้ายเรียกเอกาทศมกัณฑ์ แปลว่า กัณฑ์ที่ ๑๑ แสดง **นิพพานกถา** คือว่าด้วยเรื่องนิพพาน ซึ่งพ้นจากไตรภูมิ ได้วงเล็บไว้ให้ว่าเป็น **โลกุตตรภูมิ** คือภูมิที่ ๔

เพราะฉะนั้น ถ้าจะดูให้ถ้วนความแล้ว **ไตรภูมิ** ก็ไม่ใช่แค่ไตรภูมิ แต่เป็นเรื่องจตุภูมิ หรือภูมิ ๔ คือไม่ใช่เรื่องภูมิ ๓ เท่านั้น แต่พูดถึงการที่จะพ้นไปจากภูมิ ๓ ด้วย และเมื่อพ้นไปจากภูมิ ๓ ก็ถึงภูมิที่ ๔ เป็นโลกุตตรภูมิ

What the author is doing is hammering in the message that not only sentient beings on the various planes but the physical environment on all of them are also subject to impermanence. Therefore, he begins by talking about **anicca-lakkhaṇa** “characteristic of impermanence.” He then goes on to describe what the physical environment consists of—mountains, rivers, the sun, the moon, the planets, the stars, Jambudīpa or the Continent of the Rose Apples, Himavanta Forest, etc.

After describing the physical world, the author begins a new episode, episode 10, which is a continuation of the previous episode. However, this time the author talks about the destruction and emergence of the world. Episode 9 is about the state of the world as is, but episode 10 tells how the world comes into existence and how it ends. The author describes its development, deterioration and destruction. This has to do with **kappa-vināsa** and [**kappa-juppatti** “the destruction and arising of an eon denoting a world cycle.” The focus is on **anicca-lakkhaṇa** “characteristic of impermanence,” as evident from its emergence and dissolution.

This chapter brings the world of the inanimate objects or physical environment to a close.

The last episode is the eleventh, called **Nibbāna-kathā**. It is about Nibbāna, the extinction of all defilements and sufferings, which is beyond the three planes, parenthesized [in the handout] as **lokuttara-bhūmi**, the supramundane plane, i.e. the fourth plane.

Therefore, if we consider the text as a whole, we can say that it is not only about the three planes but about catubhūmi or the four planes. That is, it does not just describe the three planes but how to get out of them. Once a person is released from the three planes, he will enter the fourth one, which is lokuttara-bhūmi.

ฉะนั้น ในกัณฑ์ที่ว่าด้วยนิพพานนี้ ก็คือพูดถึงโลกุตตรภูมิ พูดถึงวิธีปฏิบัติเพื่อจะบรรลุนิพพาน พูดถึงการบรรลุมรรคผลชั้นต่างๆ มีโสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกทาคามิมรรค สกทาคามิผล อนาคามิมรรค อนาคามิผล อรหัตตมรรค อรหัตตผล นี่ก็คือครบสมบูรณ์ในโลกุตตรภูมิ

ขอกล่าวเน้นเป็นข้อสังเกตที่สำคัญด้วยว่า การที่ท่านพูดถึงโลกุตตรภูมินี้ เป็นการแสดงถึงเป้าหมายของหนังสือ**ไตรภูมิฯ** ว่า ท่านผู้เรียบเรียงมีจุดมุ่งหมายอยู่ในพระทัยชัดเจนว่าจะนำผู้อ่านหรือคนที่รับฟังคำสั่งสอนไปไหน คือพูดเรื่อง**ไตรภูมิ** ให้เห็นคุณและโทษของ**ไตรภูมิ** เพื่อให้หลุดพ้นจาก**ไตรภูมิ** จะได้บรรลุถึงจุดตถภูมิ (ภูมิที่ ๔) อันได้แก่โลกุตตรภูมิ อันนี้เป็นข้อสังเกตที่จะพูดชี้แจงต่อไป

อนึ่ง พึงทราบด้วยว่า แท้จริงนั้น คำว่า ภูมิ ในความหมายที่เคร่งครัด ได้แก่ “ระดับของจิตใจ” แต่เมื่อใช้หลวมลงมาหน่อย ก็คลุมถึงชั้นหรือโลกของสัตว์จำพวกที่มีจิตใจอยู่ในระดับนั้นๆ และในที่นี้ ท่านก็ใช้คำว่า ภูมิ ในความหมายแบบหลวมหน่อยนี้

นอกจากนั้น ถ้ามองเรื่องทั้งหมดบนฐานของหลักอภิธรรม ที่จำแนกประดาสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่จริง (ปรมัตถธรรม) เป็น ๔ ประเภท คือ จิต เจตสิก (คุณสมบัติและอาการของจิต) รูป และนิพพาน ก็จะทำให้เห็นว่า หนังสือ**ไตรภูมิพระร่วง**นี้ ลำดับเนื้อความตามหลักอภิธรรมนั้น คือ **ไตรภูมิ** เป็นเรื่องของจิตและเจตสิก แล้วมาถึงอวินิภากรูปก็คือรูป ในที่สุดก็จบที่ข้อสุดท้ายคือนิพพาน

Therefore, the episode on Nibbāna is about lokuttara-bhūmi and the way to reach Nibbāna, [the final goal of Buddhism]. It specifies the stages of attainment of various paths and fruits—Sotāpatti-magga “the Path of Stream-Entrance,” Sotāpatti-phala “the Fruition of Stream-Entrance,” Sakadāgāmi-magga “the Path of Once Returning,” Sakadāgāmi-phala “the Fruition of Once-Returning,” Anāgāmi-magga “the Path of Never-Returning,” Anāgāmi-phala “the Fruition of Never-Returning,” Arahatta-magga “the Path of the Worthy One,” and Arahatta-phala “the Fruition of the Worthy One.” The account of *The Three Planes* is thus rounded off with lokuttara-bhūmi.

I would like to make a point of what I have observed here. The fact that the author mentions lokuttara-bhūmi clearly shows his ultimate aim in compiling The Three Planes. He knows in his heart where he wants to lead his reader or listener. He talks about the three planes in order to show people the merits and demerits of the three planes so that they would get out of them and enter the fourth plane, lokutta-rabhūmi. I will elaborate on this later.

Moreover, please be informed that *bhūmi* in its strictest sense means “mental level.” When used a little more loosely, it would also cover the level or plane inhabited by beings of like-mental level. The author used the word *bhūmi* here a little loosely.

Besides, if we look at the whole text on the theoretical basis of the Abhidhamma, or the Higher Doctrine, which classifies the ultimate realities, or paramatthadhammas, into four categories, namely, citta “consciousness,” cetasika “mental factors,” rūpa “matter,” and Nibbāna “extinction of all defilements and sufferings,” we will realize that the content of *The Three Planes* is arranged in the same order as that of the Abhidhamma. We can therefore conclude that *The Three Planes* deals with citta and cetasika, goes on to rūpa, in avinibbhogarūpa, and closes with Nibbāna.

เมื่อจบนิพนพานกถา ก็เป็น**อวสานพจน์** (คำลงท้าย หรือกล่าวปิดเรื่อง) ในอวสานพจน์ก็จะจบลงที่บอกถึงอานิสงส์ของการฟัง**ไตรภูมิฯ**ว่าจะทำให้ได้ทิพยสมบัติ นิพนพานสมบัติ คือจุดมุ่งหมายอยู่ที่การบรรลุนิพนพานหรือถ้อย ในระหว่างนั้นก็มีความหวังที่จะได้พบพระศรีอารีย์^[๔]

เข้าใจว่า ตอนที่ว่าด้วยอานิสงส์นี้ เป็นส่วนที่มีอิทธิพลสำคัญในทางศีลธรรมของสังคมไทย เป็นจุดที่น่าสังเกต
ขอพูดถึงแนวหรือเค้าโครงย่อๆ แค่นี้

After Nibbāna-kathā comes the **epilogue** (afterword or concluding remarks), which tells of the merits arising from listening to *The Three Planes*. It says that listeners will attain divine treasure and Nibbāna-sampatti or the bliss of Nibbāna. The purpose, therefore, is attainment of Nibbāna, the supreme goal of Buddhism. If one has not been able to reach that goal yet, he can still hope to meet Metteyya^[5], a Buddha-to-be, on the way.

Presumably, the section on the merits of listening to The Three Planes has a profound influence on Thai society with regard to its morality. This is a point worthy of note.

Thus concludes the brief account or outline of the text.

ข้อสังเกตทั่วไปที่ช่วยให้เข้าใจไตรภูมิ

ยกผลขึ้นมาตั้ง แล้วสืบย้อนไปบอกเหตุ

ในการศึกษาเรื่อง**ไตรภูมิ** มีแง่ที่จะพูดในทางหลักธรรม อย่างเช่น ศึกษาโดยเทียบกับหลักธรรมหมวดอื่นของพระพุทธศาสนา ขอยกตัวอย่าง เมื่อมองในแง่ปัจจุสมุปบาทหรือปัจจุอาการ

ปัจจุสมุปบาทนี้พูดอย่างย่อๆ ท่านจัดเป็น**ไตรวิภังค์** หรือวิภังค์ ๓ คือ กิเลส กรรม และวิบาก

กิเลส คือความชั่วต่างๆ ที่มีอยู่ในใจ สิ่งที่ทำให้ใจเศร้าหมอง มีความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นต้น

กรรม คือการกระทำ ได้แก่การกระทำที่เนื่องมาจากกิเลส จิตใจที่ประกอบด้วยกิเลสนั้นมีเจตนาประกอบด้วยความโลภ เป็นต้น เมื่อทำอะไรไปด้วยความโลภ ก็อาจเกิดโทษทุจริต เช่นไปลักของเขา หรือถ้าใจประกอบด้วยโทสะ ความโกรธ ความคิดประทุษร้าย ก็จะไปทำลายผู้อื่น ไปฆ่าฟันเขา หรือประกอบด้วยโมหะ ก็จะมี ความลุ่มหลง อันนี้เป็นต้นเหตุแล้วจะได้รับผล ซึ่งเรียกว่า**วิบาก**

วิบาก คือผลที่ว่า เมื่อทำชั่ว ก็ประสบผลให้ชีวิตเสื่อมเสียคุณภาพ เป็นความหยาบทราม ความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือถ้าทำกรรมดี ก็ได้ประสบผลดี ให้ชีวิตเจริญงอกงาม เพิ่มพูนคุณภาพ เป็นความสุข ถ้ามองเป็นรูปธรรมให้ชัด ก็คือไปเกิดในภพภูมิต่างๆ ที่ดีและไม่ดี เพราะภพภูมิต่างๆ นั้นเป็นที่เกิด ที่ประสบผล ที่ได้รับวิบากของการกระทำ

General observations that would contribute to
a better understanding of *The Three Planes*

Starting with result and tracing it back to the cause

In studying *The Three Planes*, we can discuss it in terms of the Buddha's teaching. For instance, we can compare it with other doctrines in Buddhism. May I illustrate this by looking at it from the perspective of paṭiccasamuppāda "the Dependent Origination," or paccayākāra "the Mode of Dependency"?

Paṭiccasamuppāda can be briefly described as a doctrine of **tivaṭṭa**, "the triple round," namely kilesa, kamma, and vipāka.

Kilesa denotes various evils in the mind, or mental defilements, such as greed, anger, and delusion.

Kamma denotes action or deed, caused by kilesa or defilements. The human mind contaminated with defilements has an intention possessed, for instance, with greed. When motivated to act out of greed, one may commit an evil deed, such as stealing something. If his mind is stirred by anger, a desire to hurt may prompt him to destroy others or kill them. If it is swayed by delusion, he may become infatuated with someone or something. These are root causes, the result of which is called *vipāka*.

Vipāka is the result mentioned above. If a person commits evil deeds, he will suffer evil consequences. His life will deteriorate in quality; it will be rough, full of misery and trouble. If he does good deeds, the result will be good. He will enjoy a life of high quality, that is, he will be prosperous, and happy. If we look at this in concrete terms, we can say a person will be reborn in various realms, good or bad, because they are the birthplace or location where he gathers the fruit of his deeds.

ถ้ามองในแง่ของกิเลส กรรม วิบาก เราจะเห็นว่าเรื่อง**ไตรภูมิ** นี้ เริ่มต้นด้วย**วิบาก** คือในไตรภพภูมิตั้งนั้น จับเอา**วิบาก** เอาผลเป็นจุดเริ่มต้นก่อน คือเริ่มด้วยสภาพที่เป็น**วิบาก**ที่เราจะได้รับ เพราะการไปเกิดในอบาย เช่น เกิดในนรก ก็ดี ไปเกิดในสุคติมีมนุษย์ เป็นต้น ตลอดจนสวรรค์ต่างๆ เป็นเทพ เป็นพรหม ไม่ว่าจะรูปพรหม อรูปพรหม ก็ดี ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของ**วิบาก**

จากนั้นจึงสืบสาวต่อไปว่า การที่ได้ผลอย่างนั้นๆ เกิดจากทำกรรมอะไร คล้ายๆ ท่านยกเอาปรากฏการณ์ขึ้นมาพูดก่อน เมื่อพูดถึงปรากฏการณ์ที่เป็นผลคือ**วิบาก** แล้วจึงสืบสาวลงไปหา**กรรม**ที่เป็นเหตุคือการกระทำ

ต่อจากนั้นก็จะพูดถึง**กิเลส**ที่เป็นตัวประกอบปรุงแต่ง ซึ่งเป็นเหตุให้ทำกรรมนั้นๆ ทั้งนี้จุดเน้นอยู่ที่กรรมที่เป็นเหตุให้ได้รับผลนั้นๆ นี่เป็นตัวอย่างการวินิจฉัยในแง่หลักกิเลส กรรม วิบาก

ไตรภูมิพระร่วง นี้ ก็เป็นแนวการเขียนคำสอนในทางพุทธศาสนาแบบหนึ่ง คือเริ่มด้วยส่วนที่เป็น**วิบาก** ซึ่งเป็นแนวหนึ่งเท่านั้นในการเขียน นี่เป็นข้อสังเกตอันหนึ่ง

เปรียบเทียบกับภูมิหลัง คือศาสนาพราหมณ์^(๖)

ต่อไปที่ควรจะต้องตั้งข้อสังเกตอีก ก็คือ การที่เราจะเข้าใจหลักธรรมในทางพุทธศาสนาได้ชัดเจน แม้แต่ในระดับศีลธรรม จะต้องมีการเปรียบเทียบกับภูมิหลังด้วย

ภูมิหลังที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นที่มาให้เกิดพุทธศาสนา คือศาสนาพราหมณ์ พระพุทธเจ้าอุบัติท่ามกลางสังคมที่ศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลครอบคลุมทั่ว แต่ไม่ทรงเห็นด้วยกับหลักความเชื่อและการปฏิบัติมากมายหลายอย่างของพราหมณ์ จึงทรงสอนคัดค้าน พูดได้ในแง่หนึ่งว่า พระพุทธศาสนาเกิดมาเพื่อขัดแย้ง ตอบโต้ หักล้างคำสอนของพราหมณ์ ฉะนั้นหลักธรรมและคำศัพท์ต่างๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา จึงมีมากมายที่เหมือนกับในศาสนาพราหมณ์

If we look from the angle of kilesa, kamma, and vipāka, we will realize that in *The Three Planes* the author begins with **vipāka**. From tivaṭṭa or the triple round, **vipāka** or result is dealt with first. The book, therefore, opens with conditions resulting from our deeds. Being reborn whether in apāya-bhūmi “the plane of loss and woe,” for example, the domain of hell beings; in sugati-bhūmi, the plane of happiness, such as the human world; or in various levels of heaven as celestial beings, or divine beings of either the Form Plane or the Formless Plane, is all the result of a person’s deeds.

Then the author goes on to investigate what deeds entail these outcomes. He first, as it were, talks about what happens. After his account of resultant occurrences or vipāka, he then traces them back to kamma, which are the root causes.

Afterward, he refers to defilements or kilesa, which are factors that condition such and such kamma or action. However, the focus is on kamma, which is the cause of such and such result. This exemplifies one way of judging the text in terms of kilesa, kamma, and vipāka.

An observation can be made that *The Three Planes* presents but another approach to writing on Buddhism by beginning with vipāka.

Against the background of Brahmanism^[6]

The next thing worthy of note is this. To understand the Buddhist doctrines clearly, even at the level of morality, we should compare them against the background.

The relevant background which gave rise to Buddhism is Brahmanism. The Buddha was born into a society where the influence of Brahmanism was pervasive. However, he did not approve of many of its tenets of belief and ways of practice, so he opposed them in his teaching. In a way, it can be said that Buddhism was designed to contradict, refute, and overthrow Brahmanist teachings. Therefore, a considerable number of Buddhist doctrines and terms are similar to those in Brahmanism.

เป็นธรรมดาที่ว่า ในภูมิหลังและสภาพแวดล้อมอย่างนั้น คำศัพท์ที่ประชาชนเขาพูดกันอย่างไร พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาก็ต้องใช้คำเหล่านั้น ฉะนั้นโดยทั่วไปเราจะพูดว่า พุทธศาสนาได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ แต่การพูดเพียงว่าได้รับอิทธิพลนี้ไม่พอ เราจะต้องพูดต่อไปด้วยว่า พระพุทธศาสนานั้นเกิดขึ้นเพื่อจะหักล้างคำสอนของพราหมณ์เป็นส่วนสำคัญ และเมื่อจะหักล้างหรือโต้แย้งคำสอนของพราหมณ์ จึงต้องยกเอาถ้อยคำที่เป็นคำสอนของพราหมณ์นั้นขึ้นมาวิเคราะห์วิจารณ์

ฉะนั้น อะไรก็ตามที่พูดด้วยคำศัพท์เดียวกัน ก็จะต้องมีความหมายต่างกัน เช่น เรื่องกรรม เป็นต้น

กรรมในศาสนาพราหมณ์ก็มี ศาสนาอื่นในอินเดียก็มีเรื่องกรรม ศาสนาเซนหรือของนิครนถนาฏบุตรก็มีเรื่องกรรม

แต่กรรมในศาสนาพราหมณ์มีไว้เพื่อสนับสนุนเรื่องวรรณะสี่ ส่วนพุทธศาสนาสอนหลักกรรมเพื่อหักล้างระบบวรรณะสี่ กรรมในศาสนาเซนเป็นลัทธิกรรมเก่า ส่วนหลักกรรมในพุทธศาสนามุ่งให้กระทำการอันจะให้เกิดผลดีตรงตามเหตุปัจจัย

อันนี้จะต้องเข้าใจให้ชัดเจน เมื่อมองหลักคำสอนในพุทธศาสนา จะต้องเห็นลักษณะทั่วไปอย่างนี้

ศาสนาพราหมณ์สอนหลักกรรมเพื่อให้เชื่อว่า การที่มาเกิดในวรรณะสี่เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นแพศย์ เป็นศูทร ก็เพราะว่าท่านได้ทำกรรมที่จะให้มันเป็นอย่างนั้น ดังนั้น ถ้าท่านเกิดมาในวรรณะไหน ท่านก็ต้องยอมรับสภาพที่ท่านเป็นอยู่ และท่านมีหน้าที่ประจำวรรณะซึ่งท่านต้องทำตามให้ดีที่สุด

It is to be expected that in that kind of background and environment, various terms used in Buddhism, the emerging religion, were those that people in the region were familiar with. In such a situation, we would generally say that Buddhism was influenced by Brahmanism. However, such a statement is not adequate; we have to add that Buddhism originated mainly to eliminate Brahmanist teachings. In order to do that, terms used in Brahmanism had to be cited and put under scrutiny.

Therefore, whatever is said with identical terms, such as *kamma* [Sanskrit: *karma*], does not convey the same concept.

The term *kamma*, or *karma*, can also be found in Brahmanism and in other religious faiths in India, including Jainism or Nigantha Nāṭaputta's teaching.

However, karma in Brahmanism is meant to lend support to the caste system in India, while the Buddha teaches the doctrine of kamma to refute it. Whereas karma in Jainism revolves around the doctrine of past action, the doctrine of kamma in Buddhism is aimed at making people engage in actions that bring about good results in accordance with their causes and conditions.

We have to grasp this. While examining doctrines in Buddhism, it is important that we fully understand these general characteristics.

Brahmanism teaches the doctrine of karma to convince people that they were born into any of the four castes—kshatriyas “warriors,” brahmins “priests,” vaishyas “merchants and traders,” or shudras “workers and servants”—because of their karma or deeds in the past. Therefore, whatever caste a person is born into, he has to accept his lot with resignation and is obliged to carry out his caste-specific duties to the best of his ability.

ตัวอย่างเช่น สิทธิของวรรณะศูทรมีจำกัดแค่นี้ ท่านก็ต้องทำอยู่ในขอบเขตเท่านั้น และเมื่อทำอย่างนั้นแล้ว ก็นับว่าเป็นกรรมดีของท่าน เมื่อทำตามหน้าที่ของวรรณะศูทรดีแล้ว ท่านก็มีทาง มีความหวังที่จะไปเกิดดีขึ้นไปในชาติเบื้องหน้า อาจจะไปเกิดในวรรณะสูงขึ้น และมีทางที่จะเจริญก้าวหน้า บรรลุโมกษะ ได้หลุดพ้น ได้เข้าถึงพรหมได้ แต่ตราบใดที่ท่านยังเป็นคนวรรณะศูทร ชาตินี้ทั้งชาติ ท่านไม่มีทางที่จะได้เจริญก้าวหน้า ในทางจิตใจ ไม่มีทางที่จะได้ศึกษาพระเวท ไม่มีทางที่จะบรรลุเข้าถึงพรหม

แต่พระพุทธศาสนาสอนหลักการเพื่อหักล้างวรรณะสี่นี้ พระพุทธศาสนาสอนว่า คนเราจะสูงและต่ำทรมประเสริฐไม่ได้อยู่ที่ชาติกำเนิด ใครทำกรรมดี คนนั้นก็เป็นคนดี ทำกรรมชั่วก็เป็นคนชั่ว เมื่อท่านประพฤติปฏิบัติดี ท่านมีความเพียรพยายามใช้สติปัญญา ท่านก็สามารถบรรลุธรรมได้ เป็นพระอรหันต์ได้ ไม่ว่าจะอยู่ในวรรณะไหน

ฉะนั้น คำสอนเรื่องเดียวกัน คำศัพท์เดียวกัน แต่มีความหมายต่างกัน

ขออย่าว่า ความรู้ความเข้าใจในหลักการที่กล่าวมานี้ มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะสำหรับการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อจะได้รู้จักสิ่งที่ตนศึกษาอย่างถ่องแท้ตลอดสายว่า ความรู้เข้าใจและความคิดมีความเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างไร มีวิวัฒนาการ คือความเจริญคลี่คลายหรือล้าหลังวิวัฒนาการ คือความเสื่อมลดทอนหายไปในแนวทางใด

การศึกษาประวัติศาสตร์แบบชำนาญพิเศษเฉพาะด้าน มักมีจุดอ่อนหรือข้อบกพร่องอย่างสำคัญตรงที่ว่า ทำให้รู้จักแต่เหตุการณ์หรือความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แต่ไม่รู้จักเนื้อหาของสิ่งที่เปลี่ยนแปลง เพราะไม่ศึกษาอย่างสัมพันธ์กับความรู้ด้านอื่น ทำให้รู้ไม่ถ่องแท้ ไม่ตลอดสาย หรือถึงกับเข้าใจผิด

For instance, the rights of a shudra are restricted so he has to conduct himself within the limit set. When he fulfills his role, he is considered to have done good deeds. Once he has done well his duties as a shudra, he is likely, or is hopeful, to be granted a higher birth in his next life. He might be reborn into a higher caste and increase his chance of advancing towards salvation (moksha), attaining release and gaining access to Brahma. However, as long as he is still a shudra, he will not be able to improve himself spiritually all this lifetime of his. He will have no chance to study the Vedas and thus no possibility of ever reaching Brahma.

By contrast, Buddhism teaches the kamma doctrine to repudiate the caste system. Buddhism teaches that a person's position—high, low, ignoble or noble—is not determined by birth. Anyone who does good deeds is a good person and anyone who does bad deeds is a bad person. If you conduct yourself well, and strive to exercise your intellect, you will be able to attain enlightenment and become an arahant, one fully liberated from all defilements, no matter what caste you are in.

Therefore, we can see that in teaching the same topic, identical terms may be used but they differ widely with regard to concept.

I would like to stress here that a full understanding of this principle is of paramount importance, especially if we study from a historical perspective. I have taken this precaution to ensure that we have a thorough knowledge of what we are studying along the course of time, and realize how understanding and thinking have changed and in what way they have developed or declined.

There are often major flaws in specialized historical studies in that we only learn of events or changes that had occurred but do not really know the make-up of elements that had undergone changes. This is because we have not studied it in relation to other fields of knowledge. We therefore do not know it thoroughly or may even get mistaken ideas.

อีกประการหนึ่ง เหตุการณ์ สภาพ หรือภาพ ตลอดจนความคิดความเชื่อถือ ที่ปรากฏอยู่ ณ จุดใดจุดหนึ่งในกระแสของประวัติศาสตร์ ย่อมเป็นผลรวมของความเปลี่ยนแปลงและปฏิกริยา พร้อมทั้งอิทธิพลของเหตุปัจจัยต่างๆ ที่เข้ามากระทบและเกี่ยวข้องตลอดเวลายาวนาน การจับเอาภาพหรือผลรวมนั้นมากล่าวถึงว่าเป็นอันนั้นอันนี้ โดยไม่โยงถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและหลักต้นเดิมที่ต่างออกไป ย่อมจัดได้ว่าเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างหยุดนิ่ง และจะก่อให้เกิดความหลงผิดได้เป็นอันมาก

ยกตัวอย่าง เช่น เมื่อศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนา บางทีก็ถึงกับสรุปเอาความเชื่อถือเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่เป็นไปอยู่ในสังคมบางส่วนของยุคสมัยนั้นๆ ว่าเป็นตัวพุทธศาสนาจริงๆ ในเชิงอภิปรายไปก็มี ซึ่งนับเป็นความผิดพลาดอย่างยิ่ง

ยิ่งถ้าเป็นผู้ศึกษาประวัติศาสตร์อย่างมีเป้าหมายในเชิงสร้างสรรค์สังคมด้วยแล้ว การรู้เข้าใจหลักความจริงที่เป็นภูมิหลังของสิ่งที่อยู่ในเหตุการณ์แห่งความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ ก็ยิ่งมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น เพราะถ้าไม่รู้หลักการต้นเดิมที่เป็นพื้นฐาน ก็จะมีมองไม่เห็น ไม่เข้าใจความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์อย่างชัดเจน

การรู้ความจริงที่เป็นภูมิหลัง จะเป็นเครื่องประกันไม่ให้กลายเป็นผู้มีทัศนคติแบบหยุดนิ่ง ซึ่งงมกายอยู่ภายใต้ความครอบงำของความคิด ที่ปรากฏอยู่ที่จุดจำเพาะจุดใดจุดหนึ่งของประวัติศาสตร์ จะได้มีความรู้ความเข้าใจที่มองเห็นตลอดสาย และมีเครื่องมือตรวจสอบที่ทำให้มีความเป็นอิสระสามารถหันไปนำเอาหลักการที่เป็นตัวจริงมาใช้ให้บังเกิดประโยชน์อย่างรู้เท่าทันต่อสภาพปัจจุบันในขณะนั้นๆ ที่ได้รับอิทธิพลจากความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ ซึ่งจะทำให้ได้ทั้งความเหมาะสมพอดี และความถูกต้องเป็นจริง

Moreover, events, conditions, or pictures, including concepts and beliefs that appeared at any point in the current of history were aggregated results of changes and reactions to them as well as influences of numerous factors that they had come into contact or got involved with for a long period of time. To take the picture or aggregated result in question and identify it with this or that without relating it to the changes that had taken place and the original principle that it derived from can be described as a static way of studying history. This kind of approach may cause many misconceptions.

For example, in studying Buddhism some might go so far as to assume that certain beliefs about Buddhism in some sections of society at a particular time are really the Buddha's teachings from a metaphysical perspective. Such an assumption is greatly erroneous.

Understanding the original principle regarding elements in the background while there were changes in history becomes all the more important especially when a person studies history with the purpose of improving society. Unless he is aware of the underlying fundamental doctrines, he will not be able to clearly see or understand the movements and changes in history.

A person knowing the underlying facts in the background will be insured against a static attitude, that is, he will not be a fumbler whose thinking is under the domination of ideas prevalent at a particular point in history. He will understand thoroughly what had happened. In addition, he will be equipped with tools that set him free to investigate on his own. He will be able to bring out the true doctrine and use it to good advantage, understanding thoroughly situations under the influence of movements and changes in history. The findings then will be appropriate, accurate, and truthful.

ขออย่าจุดนี้ เพราะถ้าจะมองหรือศึกษา*ไตรภูมิพระร่วง* ก็มีได้สนใจในแง่วิชาการเพียงว่า*ไตรภูมิพระร่วง*คืออะไร แต่มองในแง่ว่าจะได้คติอะไรจาก*ไตรภูมิพระร่วง* ที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน และมีได้เห็นว่าการจับได้ตัวความคิดที่เป็นผลรวมของวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่เพียงพอ แต่จะต้องสืบสาวให้ได้ด้วยว่า ต้นเดิมของความคิดนั้นเป็นอย่างไร และเปลี่ยนแปลงมาอย่างไร

ขออย่าอีกครึ่งหนึ่งว่า พึงระวังการศึกษาประวัติศาสตร์ ที่ไม่รู้อะไรความจริงที่เป็นพื้นฐานของประวัติศาสตร์ จะตกอยู่ภายใต้ความครอบงำของประวัติศาสตร์ และจะทำให้มีหน้าที่แห่งการมองประวัติศาสตร์ อย่างไร้ความคิดสร้างสรรค์

เรื่อง*ไตรภูมิ* ก็เช่นเดียวกัน พุทธศาสนามีเรื่องเขาพระสุเมรุอะไรต่างๆ ซึ่งเราบอกว่ามีอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ แต่ว่าคติของพระพุทธศาสนา ไม่ได้เหมือนกับของพราหมณ์ รายละเอียดก็ต่างกัน เช่น ในการจัดระบบเมื่อบอกว่าเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางของจักรวาลแล้ว ในการบรรยายเรื่องจักรวาลวิทยาของพระอรหันตศาสดาก็จะพูดถึงว่า บนยอดเขาพระสุเมรุนั้นมีสวรรค์ของพระอินทร์ตั้งอยู่ ต่อจากนั้น ข้างบนเหนือขึ้นไปก็มีพรหมชั้นต่างๆ สูงขึ้นไปเรื่อยตามลำดับ ต่ำลงมาจากยอดนั้น ข้างเขาพระสุเมรุก็มีสวรรค์ชั้นท้าวมหาราชสีห์หรือจาตุมหาราชิกา แล้วต่ำลงไปที่เชิงเขาพระสุเมรุก็มีภพของพวกอมนุษย์^[๗] พวกอสูร ไต่ลงไปมีพวกนาคพิภพ ไต่ดินลงไปมีนรกต่างๆ

ในการบรรยายสิ่งเหล่านี้ มีข้อแตกต่างกับศาสนาพราหมณ์อยู่แล้ว เช่น ในศาสนาพราหมณ์ถือว่า เขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางของจักรวาลเหมือนกัน แต่เขาบอกว่าสวรรค์ของพระอินทร์ไม่ได้อยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ สวรรค์ของพระอินทร์นั้นไปอยู่ทางทิศเหนือ คือทางด้านเหนือของเขาพระสุเมรุ ส่วนทางทิศใต้ก็มีสวรรค์ของเทพผู้ยิ่งใหญ่ที่มาเจริญขึ้นภายหลัง อย่างพระวิษณุ พระศิวะ เรียกว่าไวกุนธูและไกรลาส ตลอดจนสวรรค์อะไรอื่นๆ ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกันไป แต่อันนี้เป็นเรื่องรายละเอียดที่ไม่ต้องถือเป็นสำคัญนัก

I would like to stress this point. Since studying *The Three Planes* for me is not just out of academic interest in what it is, but what course of action from *The Three Planes* can be used to advantage at the present time. Neither do I think that grasping concepts which are accumulated results of historical development is enough. It is also necessary to trace them back to their sources and find out how they had changed.

May I caution you again that if you study history without knowing the facts that are the basis of history, you will be under its control? Your perspective on history will be void of creative thinking.

It is the same with *The Three Planes*. In Buddhism there are accounts of Mount Sumeru etc, which we say have been influenced by Brahmanism. However, the concepts in Buddhism are not the same as those in Brahmanism. They also differ in details; for example, their organization. When Sumeru is said to be the center of the universe, the commentator would say in his description of cosmology that on the summit of Sumeru is the abode of Indra [Pali: *Inda*], and above that there are many levels of divine beings called Brahamas, stacked in layers higher up. A little lower, on the slope of Sumeru there are abodes of the four guardian deities. Below them at the foot of the Mount are domains of non-humans^[7] and Asura demons. Beneath is the domain of nāgas, the serpent-like water demigods, and under the earth are domains of hell beings.

The description of these places differs from that in Brahmanism. For example, Mount Sumeru is also considered to be the center of the universe. However, Indra's abode is not on the summit of Sumeru but to the north of it, while south of it are heavens of more powerful gods who flourished later such as Vishnu and Shiva. Their abodes are called Vaikuṅṭha and Kailāsa, respectively. There are also other heavenly abodes with different features but they are mere details that are not supposed to be very significant.

ในสาระสำคัญ จักรวาลวิทยาของพราหมณ์กับพุทธมีความแตกต่างกันหลายประการ เช่น อย่างเรื่องพระอินทร์

พระอินทร์ในฝ่ายของศาสนาพราหมณ์ เป็นเทพพวกันทร ต่อมาพระอินทร์นี้ ก็เสื่อมลงกลายเป็นเทพที่ได้ประพาศชั่วเสียหาย แล้วต่อมาก็มีเทพผู้อื่นเป็นใหญ่ขึ้นแทน เป็นพระวิษณุ พระศิวะ ซึ่งเป็นผู้ยิ่งใหญ่ขึ้นมาภายหลัง แต่อย่างไรก็ตาม เทพเหล่านี้ก็เป็นพวกอมร เป็นพวกที่ไม่ตายใครได้ไปอยู่กับพระนารายณ์ พระอิศวร ก็ได้มีชีวิตนิรันดร

ที่นี้ ในทางพุทธศาสนา คติเรื่องนี้แตกต่างออกไป พระอินทร์กลายเป็นเทพที่เป็นผู้พิทักษ์ ปกป้องความดี คอยตามรักษาคนดี และพระอินทร์ก็เป็นตำแหน่ง ต้องเกิด ตาย มีอายุ ไม่ได้เที่ยงแท้ันรันดร ใครทำดีใครเป็นนักสังคมาสงเคราะห์ อย่างมฆมาณฑล ซึ่งเป็นนักบำเพ็ญประโยชน์ ชักชวนพวกเพื่อนๆ จำนวน ๓๒ คนมาช่วยกันกวาดสถานที่ มาช่วยสร้างที่พักคนเดินทาง ทำกิจการสาธารณประโยชน์ แล้วก็ไปเกิดเป็นพระอินทร์เมื่อหมดบุญแล้วก็ไปหมุนเวียนเวียนวายตายเกิดอีก ผู้อื่นที่ทำความดี ก็ไปเกิดเป็นพระอินทร์ต่อไป แล้วก็ไปทำหน้าที่นั้น เป็นตำแหน่ง ไม่เหมือนศาสนาพราหมณ์ ที่ว่าอยู่มาอย่างไรก็อยู่ไปอย่างนั้น ตลอดนิรันดร

ข้อสำคัญก็คือว่า ในทางพุทธศาสนาถือว่า สวรรค์ไม่ว่าชั้นไหน จนกระทั่งถึงพระพรหม ก็ล้วนไม่เที่ยง ไม่ได้อยู่นิรันดร จะต้องหมุนเวียนวายตายเกิดได้ตลอดไป เกิดสูงเป็นพระพรหม ต่อไปอาจจะตกลงมาเกิดเป็นมนุษย์ มนุษย์ทำความชั่วไปเกิดในนรก หรือไปเป็นเปรตอีกก็ได้ หมุนเวียนเปลี่ยนไปเรื่อย เป็นความเสมอภาคกันอย่างหนึ่ง

พระพุทธศาสนาสอนว่า การที่จะประสบความดีสูงสุดได้นั้น จะต้องหลุดพ้นจากภพภูมิเหล่านี้ทั้งหมด ฉะนั้นจึงสอนอีกชั้นหนึ่ง คือพ้นจากภพภูมิของพวกสวรรค์ เทพ พรหม เหล่านี้ ไปถึงโลกุตตรภูมิ

However, Brahmanist cosmology differs essentially from that of Buddhism in many respects such as the story of Indra.

Indra in the Brahmanist tradition was at first a warrior god. Then he degenerated into a celestial being who behaved in immoral and evil ways. Later on, he was superseded by other gods, namely Vishnu and Shiva, who rose to prominence as chief deities at a later period. These deities are immortal; they live forever. Those who could reside there with Narayana (i.e. Vishnu) or Ishvara (i.e. Shiva) would enjoy eternal lives as well.

On the other hand, the concept of Indra in Buddhism is different. He has become a guardian deity, protecting goodness and watching over good people. Besides, Indra is a position; a deity filling it is also subject to impermanence—birth, death, and life span. Anyone keen on helping others like Magha, the social benefactor who persuaded his friends, 32 of them, to help sweep an area, build shelters for travelers, and take part in activities for the common good, will be reborn as Indra. When the result of his merit is exhausted, he enters the round of rebirth again. Another person who has done good deeds for the public will be reborn as Indra and take over his duty. Therefore, Indra is just a position, unlike the Brahmanist counterpart, whose life remains the same forever.

The significant point is that in Buddhist view, celestial beings, no matter what level they are on—even Brahmas—are all impermanent, and not everlasting. They still fare in the round of birth and death. A being born on a high plane in the realm of Brahmas might fall down and be reborn as a human. A human who does evil deeds will go down to hell or become a hungry ghost. Moving around in a circle like this can be considered a kind of equality.

Buddhism teaches that to obtain the highest good we must free ourselves completely from these planes of existence. It then teaches a step further: how to get beyond these celestial and divine beings to **lokuttara-bhūmi** or the supramundane plane.

พูดอีกอย่างหนึ่งว่า จุดสนใจของพุทธศาสนาไม่ใช่อยู่ที่เขาพระสุเมรุ หรือยอดเขาพระสุเมรุ แต่อยู่เหนือเลยยอดเขาพระสุเมรุขึ้นไป

ฉะนั้น คติเรื่องเขาพระสุเมรุเป็นที่ประทับของพวกเทพ พวกอินทร์ พวกพรหมอะไรต่างๆ ในคติพุทธศาสนาไม่ถือเป็นสิ้นสุด แต่พระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า ภูมิเหล่านี้เป็นเพียงชั้นตอนต่างๆ ในสังสารวัฏ และจะต้องสิ้นสุดลง เราจะต้องหาทางให้พ้นไปจากสวรรค์ พ้นเหนือพระพรหม ตลอดจนภพภูมิที่เกิดทั้งปวงอีกทีหนึ่ง และนี่คือคติพุทธศาสนาที่ต่างออกไป ซึ่งคตินี้ก็แสดงออกมาในเรื่อง *ไตรภูมิพระร่วง* ด้วย

พูดอย่างรวบรัดว่า จุดหมายของศาสนาพราหมณ์ คือให้ไปเกิดมีชีวิตนิรันดรอยู่กับพระพรหมหรือเทพสูงสุด ที่สถิตบนยอดสุดของจักรวาล แต่จุดหมายของพุทธศาสนาต้องการข้ามพ้นจักรวาลลอยเหนือเทพพรหมทั้งหมด

พูดอีกอย่างหนึ่งว่า จุดหมายสูงสุดของพราหมณ์ คือการขึ้นไปถึงจุดสูงสุดของไตรภูมิ ส่วนจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนา คือการพ้นออกไปได้จากไตรภูมิ

จึงว่า การมองดู*ไตรภูมิฯ* ไม่ควรจะมายุติอยู่แค่เรื่องนรก สวรรค์ และไม่พึงเข้าใจว่า *ไตรภูมิฯ* ให้คุณค่าสูงสุดแก่ทรัพย์สมบัติ ยศ สุข ไม่ว่าของจอมกษัตริย์ในชั้นมนุษย์ หรือของเทพสูงสุดในสรวงสวรรค์

In other words, the focus of Buddhism is not on Mount Sumeru or its summit, but a long way above it.

Therefore, in Buddhism, the idea that Mount Sumeru is a heavenly abode of celestial beings, Indra, and Brahmas, does not imply a final destination. The aim in describing it is to show that various levels of existence are just various stages in the round of rebirth, and have to be terminated. We must find a way to get out of these heavens, go beyond the Brahmas, and all the planes where sentient beings are subject to the round of rebirth. This is a concept that distinguishes Buddhism from Brahmanism and is also expounded on in *The Three Planes*.

In brief, the goal of Brahmanism is for its followers to be reborn and enjoy eternal lives with Brahma, or the highest god, on the pinnacle of the universe. But the goal of Buddhism is to go over it and float above all celestial beings including Brahmas.

That is to say, the ultimate aim of Brahmanism is to get to the highest point of the three planes, while that of Buddhism is to go beyond them.

Therefore, the study of *The Three Planes* should not end with the stories of heaven and hell. Nor should we interpret that it has given high value to wealth, glory, and happiness whether possessed by the greatest of kings in the human realm or by supreme beings in heaven.

สาระที่มุ่งไปให้พันไตรภูมิ

ว่าที่จริง ข้อความในบทพระนิพนธ์เรื่อง*ไตรภูมิฯ* นี้ ก็แสดงจุดมุ่งหมายหรือความรู้สึกนี้ไว้ชัดเจนทีเดียว ขอให้ดูว่า ในเมื่อท่านบรรยายเรื่องความสุขของพระเจ้าจักรพรรดิ กิติ บรรยายความรุ่งเรืองของสวรรค์ ความยิ่งใหญ่ของพรหม กิติ แล้วในที่สุด ถึงตอนท้ายท่านจะบอกว่า แม้ว่าจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ แม้ว่าจะเป็นเทพ อินทร์ พรหมต่างๆ ยิ่งใหญ่มีความสุขปานนั้น ก็ไม่เที่ยงแท้ ในที่สุดก็ต้องมลายสูญสิ้น จึงควรจะแสวงหาสิ่งที่ดียิ่งกว่านั้น คือพระนิพพาน สาระที่ว่านี้ เป็นคติที่มีสอดแทรกอยู่ตลอดใน *ไตรภูมิพระร่วง* เป็นที่น่าสังเกตมากทีเดียว

ทั้งนี้ จะขอยกตัวอย่าง เช่นเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าจักรพรรดิในหน้า ๗๒ ตอนต้น จะลองอ่านให้ฟังเป็นการสรุปเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิราช ท่านบรรยายความยิ่งใหญ่ ความสุขต่างๆ ของพระเจ้าจักรพรรดิ ที่เป็นสุดยอดในมนุษยสภุมิ แล้วท้ายที่สุดท่านก็ลงท้ายบอกว่า

แม้จะถึงว่าพระญาณมหาจักรพรรดิราชของคัมภีร์มีบุญแล้ว สิปราบได้ ทั้งสี่แผ่นดินตั้งนี้ใส่ ยิ่งว่ารู้ถึงแก่ทิวศตแล้วแล้วยังมีตั้งอยู่หมั่นคงได้ ยิ่งรู้หว่ายไปมาในสังสารนี้ใส่ ใจบ่มีพ้นจากความทุกข์ในสังสารวัฏนี้ เมื่อใดได้ถึงแก่นฤพานแล้วใส่ จึงพ้นจากทุกข์ทั้งหลายในสังสารวัฏนี้ แล พรรณนาถึงพระญาณมหาจักรพรรดิราชแล้วเท่านั้นแล

นี้แสดงถึงจุดมุ่งหมายของท่านผู้ประพันธ์ จึงลงท้ายอย่างนี้ ไม่เฉพาะแต่เรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ

ต่อไปเรื่องโชติกเศรษฐี หน้า ๘๙ โชติกเศรษฐีนั้นเป็นผู้มีทรัพย์สมบัติมาก มีสัตตพิธรัตนะ^[๔] คือรัตนะทั้ง ๗ ประการ มีความรุ่งเรืองเหลือประมาณ แล้วเป็นอย่างไร ในที่สุดก็บอกว่า

The recurring theme of going beyond the three planes

In fact, the author of *The Three Planes* has stated his aim or feeling on this matter very clearly. For example, when he describes the happiness of a universal monarch, the glory of heaven, or the greatness of Brahma, he concludes at the end that even universal kings, celestial beings, Indra, and Brahma, who enjoy such grandeur and so much happiness, are subject to impermanence and will pass away. We should therefore go in quest of what is by far superior to all else, that is, Nibbāna. It is remarkable that this sentiment has been inserted at intervals all through the text.

May I cite an example from the story of a universal monarch on page 72? I will read to you the end of this section. After describing the greatness and all the delights enjoyed by the universal monarch, the mightiest of all in the human realm, the author concludes:

Even a universal monarch who has been endowed with great merit and has subjugated all the four continents is not beyond the reach of death. He cannot make himself secure and live an immortal life. He still moves on in the round of rebirth and will never be freed of suffering in this cycle of birth and death unless he attains Nibbāna. Here ends an account of a universal monarch.

The ultimate goal of the author is evident here. Not only does the section on a universal monarch end with such a reflection, but other sections end like this too.

We come next to the story of Jotika, a very wealthy man, on page 89. He has in his possession seven kinds of treasures,^[8] and is enjoying an exceedingly prosperous and affluent life. What becomes of him? The author finally says:

เมื่อนั้น จึงโชติงศเรศฐีโกนเกล้าเข้าบวชในศาสนาพระพุทธานุเจ้า แล้วก็ถึงอรหัตตผลอำพนด้วยพระปฏิสัมภิทาญาณ แลมีนามอันปรากฏ (ว่า) เจ้าโชติงศเรศแล

นี่ก็เป็นคติที่บ่งชี้ว่าอะไรที่จะให้เป็นจุดมุ่งหมาย เป็นเป้าหมายสูงสุด ขอให้ดูต่อไปอีกในเรื่องเกี่ยวกับเทวดา

สรุปเรื่องเทวดา ในหน้า ๑๑๔ เมื่อพูดถึงเรื่องเทวดาในชั้นกามาพจร ก่อนที่จะขึ้นรูปาวจร ท่านก็บอกว่า

อันว่าคณะเทพยดาทั้งหลาย และมีสุขสมบัติปานดั่งนี้ไล่ก๊ี้แล แลว่ายังรู้สิ้นจากความสุขสมบัติไล่ อย่าวว่าแต่มนุษย์เราทำทั้งหลาย แลจะหมั่นคงแก่สมบัติแลอายุสมอยู่ได้เลย เหตุตั้งนั้นแล จึงองค์พระพุทธานุเจ้า ก๊ี้แลพระปัตเตยกโพิเจ้าก๊ี้ดี พระอรหันตชฌาสพเจ้าทั้งหลายก๊ี้ดี ท่านจึงมิใคร่ปรารถนาแก่สุขสมบัติในสังสารนี้แล ท่านจึงเสด็จไปสู่นิพพานสุข เพราะเพื่อตั้งนี้แล

นี่เป็นข้อสรุปในกามาพจรสวรรค์

พึงสังเกตว่า ท่านพรรณนาความมั่งคั่งยิ่งใหญ่โอ้อ่าแสนสุขสำราญของอัครมหาเศรฐีและพระเจ้าจักรพรรดิ ตลอดจนแดนสวรรค์ชั้นสูง ให้เลิศหรูโอฬารที่สุดอย่างยิ่งล้ำพันประมาณ เสร็จแล้วจึงหักความรู้สึกอย่างแรง โดยจบลงด้วยความสิ้นสลายตามหลักอนิจจัง ถ้าว่าตามหลักก็คือ เพื่อให้เกิดสังเวคะ ที่อย่างน้อยเตือนให้เกิดความไม่ประมาท ไม่ลุ่มหลงมัวเมาเร่งทำกรรมดี ถ้าเหนือกว่านั้น ก็จะได้สลัดข้ามพ้นขึ้นไปให้ถึงโลกุตระภูมิ

แนววิหิตานี้ อย่างในเรื่องโชติงศเรศฐี ท่านผู้ประพันธ์คงได้แบบอย่างจากพระไตรปิฎกนั่นเอง ดังเช่น ในมหาสุทฺถสสนสูตร^[๗] (ที.ม.๑๐/๑๘๕๖-๒๒๕-๘) ตลอดจนพุทธประวัติย่อ (โคตมพุทธวงศ์^[๑๐], ชุ.พุทฺธ.๓๓/๒๖/๕๔๓)

Then Jotika shaved his head and was ordained as a Buddhist monk. He later attained the final stage of holiness with the splendor of penetrating insight and became known by the name of the elder Jotika.

It is quite clear from the passage what the author is aiming at. Let's look at what he says about celestial beings.

On page 114, he ends his account of celestial beings on the six heavens of sensual pleasures before going on to the Form Plane as follows:

Though these celestial beings enjoy such great happiness, they still have to part from it, let alone humans like us. How can we keep a firm hold on our wealth and life? Consequently, Buddhas, Private Buddhas, as well as Arahants, whose cankers are exhausted, desire not such happiness in the round of rebirth and leave for the bliss of Nibbāna, the final goal.

This is the conclusion of the six heavens of sensual pleasures.

It should be noted that in describing the wealth and delights enjoyed by an extremely rich man and a universal king as well as the magnificent abode of celestial beings, the author has shown how spectacular, superb, and unrivaled they are. Then he gives an unexpected twist by saying that everything vanishes in accord with the law of impermanence. In theory, this is a way of shocking the reader, creating a sense of urgency or at least cautioning him not to fall prey to heedlessness and infatuation, but hasten to do good deeds or even better to go beyond the three planes and enter lokuttara-bhūmi.

This kind of approach as in the account of Jotika may have been modeled on the Pali Canon: for example, the Mahāsudassana Sutta^[9] (D.II.196) and A brief history of Gottama Buddha (Gottama Buddhavaṃsa^[10], Bv.97)

ต่อไป สวรรค์ทั้งหมดยังมีสรูปอีกทีในหน้า ๑๒๔ ตอนที่จะขึ้นอวินิโมครูป ในภคณ์ที่ ๙ ย่อหน้าสุดท้ายก็บอกว่า

ฝูงสัตว์ทั้งหลายอันเกิดในไตรภพนี้ แม้นว่ามียศศักดิ์สมบัติก็ดี คือตั้งว่าพระญาณมหาจักรพรรดิราชนั้นก็ดี ตั้งพระอินทร์เจ้าไตรตรึงษ์พิภพก็ดี ตั้งพระพรหมก็ดี ทั้งนับห่อนยืนอยู่หมั่นคงในยศศักดิ์สมบัติได้เลยสักคาบ เทียรยอมรู้ฉิบหาย รู้ตายจาก รู้พลัดพรากจากสมบัตินั้นแล อันว่าพระอินทร์ก็ดี พระพรหมก็ดี ครั้นว่าถึงเมื่อสิ้นแก่อายุแล้ว ก็เทียรยอมท่องเที่ยวเวียนไปมาในไตรภพนี้บรูแล้วเลยสักคาบ บางคาบเล่าไปเกิดในจตุรกายแล้วได้ทนทุกขเวทนาหนักหนาก็มี

คติที่สรูปเกี่ยวกับเรื่องความยิ่งใหญ่ของทิพยสมบัติต่างๆ เป็นอย่างนี้ทุกตอน จะอ่านข้อความที่แสดงให้เห็นจุดเน้นนี้อย่างชัดเจน ในตอนสรูปอวินิโมครูป หน้า ๑๒๖ ก็จะมีพูดอีก ในย่อหน้าที่ ๒ บอกว่า

อย่าว่าแต่สัตว์อันมีใจแลบมีรู้หายเลย จะเริ่มตั้งว่าแผ่นดินแลภูเขาแลน้ำแลถ้าเถื่อนทั้งหลายอันมีแต่อวินิโมครูป แลหาจิตบมได้ตั้งนั้นก็ดีสิ ยิ่งว่ารู้ฉิบหายแลบมีเที่ยงบมแท้สักอันเลย

หน้า ๑๓๙ ก็จะมีพูดขึ้นอีก ในย่อหน้าที่ ๓ บอกว่า

อันว่าแผ่นดินก็ดี แม่น้ำก็ดี ฝูงไม้ไผ่อันมีพรรณใหญ่แลสูงงามตั้งกล่าวมานี้แล อันว่าหาจิตแลหาชีวิตบมได้ตั้งนี้ก็ดี เท่าที่ว่ามีแต่อวินิโมครูป ๘ อัน ปฐวี อาปะ เตชะ วายะ วัฒนธรรม คันธะ รสชะ โอชา ก็ยังว่าถึงที่อันรู้ฉิบหาย บ่ห่อนตั้งอยู่หมั่นคงตรงเที่ยงได้เลย อย่าว่าแก่ฝูงสัตว์อันมีจิตแลว่าจะตั้งอยู่หมั่นคงตรงเที่ยงได้เลย แลดูกรลับบุรุษทั้งหลาย เร่งพิจารณาเห็นซึ่งอนิจจังสังขารสุขภาพนี้แล ระลึกตรึงเอาใจใส่เร่งกระทำบุญให้ทาน รักษาศีลเมตตามาวนา เอาอาตมไปสู่อมตยมหานครนิพพานนั้น อันปราศจากทุกข์ ปราศจากโศก ปราศจากโรครภัย บมไร้ใช้ บมไร้เจ็บ แลบมีรู้ถ้ามิรู้แก่ บมมีรู้ตาย บมมีรู้ฉิบหาย ความสบายรอดได้ จอดที่นิพพานอันสนุกนี้ สุขสานต์ยืนยงหมั่นคงตรงเที่ยง แต่สถานนิพพานนี้ดีหลีกทุกเมื่อแล

Moreover, there is another brief comment on all the heavenly abodes on page 124, right before the discussion of Avinibbhoga-rūpa, in chapter 9. The last paragraph reads:

All beings born into the three planes, though they may enjoy high honor and enormous wealth like a universal king, Indra—the ruler of Tāvātimsā, the realm of the thirty-three deities—or Brahmas do not at any time stand firmly amidst their wealth. All will suffer loss and death, and be divested of their possession. Even Indra and Brahmas when they meet their end will wander around continuously on the three planes; they may sometimes be born in the four domains of loss and woe and suffer great pain and agony.

Such a brief reflection on the glory and magnificence of heavenly treasure recurs in every section. I will read to you the text that clearly shows this focus. In the conclusion on avinibbhoga-rūpa on page 126, the same idea is repeated; paragraph 2 reads:

This is true not only with sentient beings, but continents, mountains, rivers, caves and caverns, which are just features of the physical world and which are void of mind, also suffer loss and are subject to impermanence.

It is even more obvious in the third paragraph on page 139:

Even though continents, rivers, or stands of trees big, tall and beautiful mentioned above do not possess mind or life force, only forms which consist of eight elements—earth, water, fire, air, color, smell, taste, and nutriment—they still suffer loss. They do not stand firmly and permanently. Neither do all sentient beings stand firmly and permanently. Hear me, all you good people, hasten to deliberate over the impermanence of all compounded things and concentrate on making merit, that is, giving alms, observing the moral code of conduct, cultivating loving-kindness and practicing meditation. Take yourselves to the immortal city of Nibbāna, where you will know not suffering, sorrow, illness, disease, old age, death or loss. When you reach Nibbāna, you will enjoy everlasting peace and happiness. Nibbāna is unsurpassed at all times.

หน้า ๑๔๙ อายากให้เห็นจุดเน้นนี้ อีก จะพูดถึงนิพพานโดยตรงทีเดียว
นิพพานกถา บรรยายถึงความสุข ดังนี้

อันว่านิพพานสมบัตินี้ สุกนี้ สุขเขมหนักหนา ทาที่จะปานบมได้
เลย สมบัติอินทร์พรหมทั้งหลายก็ดี ถ้าจะเอามาเปรียบด้วยสมบัติ
นิพพานนั้น ประดุจเอาหิ้งห้อยเปรียบพระจันทร์ ถ้ามีดั่งนั้น ดุจน้ำอัน
ติดอยู่บนปลายผม แลมาเปรียบด้วยน้ำมหาสมุทรอันลึกได้ ๘๔,๐๐๐
โยชน์^(๑๑) ฝีมือดั่งนั้น ดุจเอาดินธุลีนั้นมาเปรียบด้วยเขาพระสุเมรุ
จักรวรรตวรอันประเสริฐแห่งนิพพานนั้น บมถ้วนได้เลย สมบัติในนิพพาน
นั้น สุขพันประมาณ แลว่าหาอันจะเปรียบบมได้ บมรู้เป็นอาพาธ
พยาธิสิ่งใด บมรู้เก่า บมรู้แก่ บมรู้ตาย บมรู้ฉิบหาย บมรู้พลัดพราก
จากกันสักอัน สมบัติยิ่งมนุษย์โลกแลเทวโลกพรหมโลก

เป็นอันว่า *ไตรภูมิ* พรรณนาเรื่องดี-ร้าย ข้อดี-ด้อย ตั้งแต่ภูมิต่ำสุด
ถึงภูมิสูงสุด จนพ้นไปได้จากภูมิทั้งหมดในที่สุด

แนวการบรรยายอย่างนี้ เทียบได้กับหลักอนุพัทพิภคาของพระพุทธเจ้า
คือหลักการสอนอย่างหนึ่งที่พระองค์ตรัสสอนไปตามลำดับความลุ่มลึก ซึ่ง
มี ๕ ชั้นตอน

เริ่มด้วย ทาน ชักชวนให้ทานเพื่อแบ่งปัน แลวกกล่าวถึงศีล ให้
ประพฤติดี บาปเสียศีล ถึงสักคะ ก็จะได้ผลที่น่าปรารถนา ได้เกิดในสวรรค์
มีความสุขอะไรต่างๆ ที่เป็นผลดี ข้อสี่ กามาทินวะ เมื่อได้ผลจากสวรรค์มี
ความสุขจากกามแล้ว ต่อจากนั้นก็บรรยายโทษของกามบ้างว่า กามนั้นมีโทษ
อย่างไร ว่าไม่เที่ยงแท้ ไม่คงอยู่ยั่งยืนอะไรทำนองนี้

On page 149, the same point is stressed again, focusing directly on Nibbāna. The author begins the last chapter, Nibbāna-kathā, by describing happiness:

The attainment of Nibbāna accounts for unparalleled delight, security and happiness. Even if we were to compare all the treasures belonging to Indra and Brahmas with that of Nibbāna, it would be like comparing fireflies with the moon. Or else, it would be like comparing a drop of water at the tip of a strand of hair with water in an ocean 84,000 yojanas^[11] in depth. Otherwise, it would be akin to comparing a speck of dust with Mount Sumeru. The excellence of Nibbāna is infinite and its treasure is happiness beyond compare. It knows no illness, disease, old age, death, loss, or separation. The treasure of Nibbāna is far superior to that of the human world or that in the worlds of gods and brahmas.

Thus *The Three Planes* expounds on what is good and bad as well as advantages and disadvantages of the lowest plane of existence to the highest so that we can finally go beyond all these planes.

This approach to writing is comparable to the Buddha's method in the **anupubbikathā** “graduated sermon.” It is a method used in teaching that progresses in accord with the depth of the subject. There are five stages.

It begins with **dāna** “alms giving,” by urging people to share what they have and then goes on to **sīla** “morality,” telling them to be well behaved and observe rules of morality. The next stage is **sagga** “heaven,” where they earn what is desirable—being reborn into heaven and enjoying the good results. The fourth stage is **kāmādīnava**. After being informed of happiness arising from sensuality, they are told of its defects. They are made aware of how sensuality corrupts and how it is impermanent or transitory.

เสร็จแล้วก็จะไปถึงข้อสุดท้าย **เนกขัมมานิสังสะ** กล่าวถึงอานิสงส์ของการปลีกหนีออกจากกามิสที่ไม่เที่ยงแท้ถาวร ที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานั้น เสร็จแล้วก็ตรัสร้อยสังข์ ๔

แนวของ **ไตรภูมิพระร่วง** นี้ มองในแง่หนึ่งก็จะเป็นอย่างนั้น คือเป็นแนวของอนุพุทพิกถา ซึ่งเป็นวิธีสอนของพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง

ฉะนั้น เมื่อมองตามนี้แล้ว เห็นว่าท่านผู้ประพันธ์มีเป้าหมายในใจที่ชัดเจนตามคติของพระพุทธศาสนา และอิทธิพลในเรื่องนี้ก็มีส่วนในสังคมไทยอย่างคนในสมัยโบราณเขาถวายนาน เขาไม่ได้หวังแค่สวรรค์เท่านั้น คำถวายนานเก่าๆ เขาจะลงท้ายว่า **นิพพานปัจจุโย โหตุ** ขอให้เป็นที่ปัจจัยแก่พระนิพพาน ที่นี้เราลืมกันไป กลายเป็นว่าคนสมัยนี้กลับแคบลงกว่าสมัยก่อน

เดี๋ยวนี้เราจะพูดกันแค่สวรรค์ แต่คนสมัยก่อนพูดไปถึงนิพพานด้วย และอันนี้ขอตั้งไว้เป็นข้อสังเกต

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตเชิงลบอย่างหนึ่งว่า **ไตรภูมิพระร่วง** พรรณนาสุขแห่งนิพพาน คล้ายกับว่าจะต่างกับโลกีย์สุขโดยซีดระดับ มิใช่ต่างโดยประเภท ซึ่งตามหลักแท้ควรพรรณนาแสดงความแตกต่างโดยประเภท

อนึ่ง ท่านพูดถึงแต่ในด้านความสุขอันเป็นผลดีที่ตัวผู้รู้ผู้ถึงได้รับ ไม่บอกให้รู้ด้วยว่า ผู้ถึงนิพพานมีสุขสูงสุดไรทุกข์แล้ว จึงมีทั้งความรู้เข้าใจและความสามารถที่จะอุทิศชีวิตทั้งหมดให้แก่การที่จะช่วยให้มวลเพื่อนมนุษย์และปวงสัตว์โลกมีความสุขอย่างไร

Then it comes to the last stage, **nekkhammānisaṃsa**. It tells of the merit derived from renunciation of materialities, which neither remain stable nor last forever; that is, they are subject to impermanence, suffering, and non-self. Subsequently, the Buddha preaches the Four Noble Truths.

The approach adopted in *The Three Planes* is in one respect similar to that in the graduated sermon, which is one of the methods used in teaching Buddhism.

From this perspective, then, we can see that the author has an unequivocal goal in his mind in accord with the Buddhist conception, and there has been an impact in this respect on Thai society all along. For example, people in the old days when they offered alms to monks did not just aim at going to heaven. This is evident in the age-old formula said when offering alms to monks which usually ends with the Pali expression *Nibbānapaccayo hotu*, in effect wishing that the offering be a factor in attaining Nibbāna. At present, this expression is forgotten; it turns out that people nowadays are narrower than those of old.

Now people only talk about going to heaven, whereas in the past they talked about going to Nibbāna as well. This is another observation I would like to make.

However, there is one negative comment on *The Three Planes*. Its description of happiness of Nibbāna seems to differ from that of the mundane world in terms of degree, not in kind. In principle, the description should indicate differences in terms of category.

Furthermore, the author only stresses the happiness that is beneficial to the person who attains it. But he does not also say how one who, having reached Nibbāna, attained the greatest happiness and been released from suffering, has therefore gained knowledge and understanding as well as ability to devote his whole life to the cause of helping his fellow men and all the worldlings to attain happiness.

เทียบกับไตรภูมิโลกวินิจฉัย

ข้อพิจารณาอีกอย่างหนึ่งคือ เมื่อลองเทียบ *ไตรภูมิพระร่วง* กับ *ไตรภูมิโลกวินิจฉัย* จะเห็นว่า แนวการประพันธ์ไม่เหมือนกัน สำหรับเรื่องปลีกย่อยก็กลับกันอยู่แล้ว เช่น *ไตรภูมิโลกวินิจฉัย* ท่านเริ่มด้วยโลกแห่งวัตถุ หรือจำพวกธรรมชาติแวดล้อมก่อน คือบรรยายเรื่องจักรวาล การเกิด การดับสลาย วิวัฒนาการของโลก แล้วจึงไปพูดถึงเรื่องภูมิต่างๆ ที่เป็นเรื่องสัตว์โลกที่มีชีวิตจิตใจที่ละชั้น เริ่มตั้งแต่ชั้นรกขึ้นมา ตั้งแต่ชั้นก็คล้ายๆ กับ *ไตรภูมิพระร่วง* ในที่สุดก็ลงท้ายด้วยวิสุทธิกถา วิสุทธิกถาก็ตรงกับนิพพานกถานั้นเอง

แต่มีข้อสังเกตสำคัญ คือ ใน *ไตรภูมิโลกวินิจฉัย* ไม่ได้เห็นเรื่องการข้ามพ้นภูมิทั้งหลายขึ้นไปให้ถึงวิสุทธินี้ รู้สึกเหมือนกับว่า หนังสือ *ไตรภูมิโลกวินิจฉัย* ท่านไม่ได้ทำด้วยความศรัทธาเริ่มของท่านเอง ไม่มีแนวในใจของท่าน ซึ่งก็เป็นความจริงว่า ท่านได้รับพระบรมราชโองการให้ไปรวบรวมดังนั้น เมื่อนิพนธ์คัมภีร์ *ไตรภูมิ* ขึ้นมา ท่านก็ทำแบบนักวิชาการแท้ๆ คือไปรวบรวมตามหลักวิชาว่าเรื่องจักรวาลเป็นอย่างไร มีคัมภีร์อะไรอธิบายไว้ ก็รวบรวมเอามาตามนั้น เรื่องนรก เรื่องสวรรค์ เรื่องพรหมโลก หลักการปฏิบัติไปนิพพานเป็นอย่างไร ก็รวบรวมมาตามที่คัมภีร์บอกไว้ และว่าไปตามนั้น เป็นแบบเนื้อหาวิชาล้วนๆ

แต่ใน *ไตรภูมิพระร่วง* ท่านเขียนอย่างมีแนวในใจของท่าน มีความคิดริเริ่ม มีเป้าหมายชัดเจน ฉะนั้นจะมีการสรุปอย่างทีกล่าวแล้วในแต่ละตอน ย้ำเน้นจุดที่เป็นเป้าหมายว่า สิ่งที่เกิดขึ้นมานั้นไม่เที่ยงแท้ แม้จะได้ทรัพย์สมบัติถึงปานนี้ ก็อยู่ไม่ได้ถาวร จึงไม่ควรติดเพลินอยู่เพียงนั้น ควรมุ่งหมายโลกุตตรสุขที่พ้นเลยภพภูมิออกไป

Compared with *Traibhumiloka Vinicchai*

Another point to consider is that when we compare *Phra Ruang's Three Planes* with the book *Traibhumiloka Vinicchai*, we will see that the two works are different in style. Minor details are also presented in reverse order. For example, in *Traibhumiloka Vinicchai* the compilers begin with the world of materiality or natural surroundings, that is, description of the universe, death, disintegration, and evolution of the world. Then they go on to different levels of existence, which are about sentient beings, one by one, starting with hell. From that point on, its development is similar to that of *The Three Planes*. It ends with **Visuddhi-kathā**, a sermon on purity, which is the same as Nibbāna-kathā, a sermon on Nibbāna.

However, one important observation to make is that in *Traibhumiloka Vinicchai* there is no emphasis on going beyond all the planes to get to the stage of purity. It seems that the compilers of *Traibhumiloka Vinicchai* did not work on their own initiative, and had not had any definite plan in mind. As a matter of fact, they were summoned by King Buddha-Yodfa's command to compile the text. Therefore, when they had to write it, they worked like true academics, that is, they began by collecting technical information on the universe. They searched various texts that gave explanation on related topics and took notes, such as hell, heaven, the world of Brahmas and the path to Nibbāna. They put all their notes together and wrote their book accordingly. Its substance is, therefore, purely academic.

However, *The Three Planes* was written with certain direction in mind. The author wrote on his own initiative with a definite goal. Consequently, we find conclusions like those quoted above in every section, emphasizing his point that whatever arises is impermanent. No matter how much treasure we possess, nothing is permanent. We therefore should not get trapped in such kind of pleasure but go beyond it, aiming at happiness in the supramundane plane.

คดีอย่างนี้ไม่มีใน*ไตรภูมิโลกวินิจฉัย* นี่เป็นข้อสังเกตที่น่าพิจารณาข้อหนึ่ง (เป็นไปได้อีกไหมว่า เวลานั้นแนวคิดเป้าหมายนี้ได้จางลงแล้ว)

ดังได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า เรื่อง*ไตรภูมิ* นี้ อาตมายังไม่ได้เอาใจใส่ แม้จะเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญ แต่ก็ยังเห็นว่าไม่จำเป็น อย่างน้อยก็สำหรับงานที่ตัวเองกำลังทำอยู่ในช่วงเวลานี้

ดังนั้น จึงขอทำความเข้าใจอีกทีหนึ่งว่า *ไตรภูมิโลกวินิจฉัย* นั้น ยังไม่ได้ตรวจดูเนื้อหาโดยละเอียด

แต่เท่าที่เปิดผ่านๆ ดูคร่าวๆ เห็นว่า *ไตรภูมิโลกวินิจฉัย* น่าจะเป็นเพียงผลงานของนักวิชาการ ที่ไปรวบรวมเอาคำบรรยายและคำพรรณนาต่างๆ ที่มีอยู่แล้วในคัมภีร์ทั้งหลาย ซึ่งก็เป็นคัมภีร์ที่มีอยู่แล้วก่อน*ไตรภูมิพรสวรรค์* คือมีอยู่ก่อนสมัยพญาลิไท หรือว่าในยุคสมัยพญาลิไทก็มีอยู่แล้วนั้นแหละ คัดเอามาเฉพาะตอนที่เกี่ยวกับไตรภูมิ เอามาจัดประมวลไว้ และเป็นการปฏิบัติตามพระบรมราชโองการ ไม่มีแนวความคิดหรือเป้าหมายของผู้เรียบเรียงเองโดยเฉพาะ นอกจากความคิดในการเลือกสรรเนื้อหา และการจัดประมวลเรียงลำดับ ความคิดสำคัญก็คือ ประมวลให้ดีที่สุด ให้สมบูรณ์ที่สุดตามพระบรมราชโองการ ไม่แสดงความคิดเห็นของตนเอง หรือความเชื่อถือของคนในยุคของตนเองลงไว้ เป็นอันปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุดเสร็จแล้วก็จบเรื่องกัน (เข้าใจว่าไม่มีข้อเขียนของท่านเอง แม้แต่คำสรุปในที่ต่างๆ)

เนื้อหาที่เหมือนกับ*ไตรภูมิภิกขา* ของพญาลิไทนั่นเอง แต่พิสดารกว่า เพราะนำเอารายละเอียดของเรื่องปลีกย่อยๆ ลงไปมารวมไว้ด้วย

Such a goal is not found in *Traibhūmiloka Vinicchai*. This is an observation worth looking into. (Is it possible that at the time the book was being written this goal was fading out?)

As I have said earlier, I have not paid much attention to *The Three Planes*. Despite its importance, I do not think it is indispensable, at least for the work I have been involved in at present.

I therefore would like to inform you again that I have not really studied *Traibhumiloka Vinicchai* thoroughly.

However, having skimmed through the book, I think in all likelihood it is the work of scholars who gathered accounts and descriptions from various religious texts, which are older than *Phra Ruang's Three Planes*, that is, they had existed before the days of Phaya Lithai, or were extant during his time. The writers selected only sections about the three planes and compiled a book, following the king's order. There were neither the authors' own views nor the convictions of their contemporaries. The book only reveals their ideas about selecting contents and putting them in appropriate order. What was foremost in their minds was to put the selections together the best they could and produced the most comprehensive text as ordered by the king, without expressing their own thoughts or what their fellow countrymen believed in. In other words, they completed their mission to the best of their ability. (I presume that the compilers did not write anything of their own, not even concluding remarks in various places.)

Its content is the same as that in Phaya Lithai's *Three Planes* but more comprehensive as it includes details of incidental topics.

แต่เพราะเนื้อหาเป็นเพียงเรื่องที่คัดลอกและแปลออกมาชื่อๆ จาก คัมภีร์เก่าๆ โดยตรง และไม่มีเป้าหมายพิเศษของผู้เรียบเรียง จึงไม่เป็นวรรณคดีที่สะท้อนภาพความคิดความเชื่อถือเฉพาะของยุคต้นรัตนโกสินทร์ ชนิดจำเพาะโดยตรงอย่างที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงมาตามกาลเวลาและปัจจัยแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ (จะสะท้อนได้อย่างไร ในเมื่อเนื้อหาทั้งหมดนั้นแปลจากคัมภีร์ที่เก่ากว่า*ไตรภูมิพระร่วง*) หรือถ้าจะถือว่าสะท้อน ก็เป็นการสะท้อนความคิดความเชื่อถือเกี่ยวกับไตรภูมิที่อยู่ในสภาพหยุดนิ่ง (และแนบสนิทแน่นแฟ้น) มาเป็นเวลานาน โดยที่ตัวความคิดเองหยุดนิ่ง แต่มีการลงลึกในการหาข้อมูลรายละเอียดมากขึ้น พร้อมกับที่เจตนารมณ์ซึ่งพ่วงมากับความคิดแต่เดิมได้เลื่อนรางลงไป

ที่ว่ามานี้ อาจถือว่าเป็นข้อเสนอให้ไปค้นคว้ากันดู ท่านผู้ใดสนใจก็ลองไปศึกษารายละเอียดของ*ไตรภูมิโลกวิจิตร* ว่าเป็นเพียงการคัดเลือกรวมแปลเอามาจากคัมภีร์เก่าๆ เท่านั้น ไม่มีเนื้อหาของผู้แปลเลยแม้แต่การตีความ ไขหรือไม่ว่า ส่วนอาตมภาพนี้ ถ้ามีเวลาเหลือเพื่อหรือมีเรื่องเกี่ยวข้องต้องทำ ก็อาจจะไปศึกษาดูอีกทีให้ละเอียดสักหน่อย

ความเชื่อตรงต่อข้อมูลเดิมในแหล่งคัมภีร์

ที่นี่ ในแง่เนื้อหาต่างๆ ไป รู้สึกว่าท่านผู้ประพันธ์*ไตรภูมิพระร่วง* มีความซื่อสัตย์ต่อคัมภีร์มากที่สุดทีเดียว ท่านไปรวบรวมเนื้อหาจากคัมภีร์มา คัมภีร์ว่าอย่างไร ท่านก็ว่าไปตามนั้น เรียกว่า*ไม่ได้บิด*และ*ก็ไม่ได้อัด* คือไม่ได้บิดเบือนด้วย แล้วก็ไม่ได้บังคับคำสอนเดิม คัมภีร์นั้นๆ แสดงหลักพุทธศาสนาอย่างไร ท่านก็ว่าไปโดยชื่อ โดยมากเป็นอย่างนั้น (เพียงแต่ว่าคัมภีร์ที่ท่านใช้รวบรวมซึ่งอ้างไว้เกินกว่า ๓๐ คัมภีร์นั้น เป็นชั้นนอรรกถาฎีกาแทบทั้งหมด ซึ่งอันนี้ก็เป็นข้อสังเกตสำคัญอย่างหนึ่ง)

Since the substance is just a collection of passages copied and forthrightly translated from old scriptures without any specific aim in mind, this work of the early Ratanakosin period does not reflect ideas and beliefs of its days, especially those that had been affected by the passage of time and environment factors in connection with history. (How could it be otherwise? The entire content was translated from scriptures older than *The Three Planes*.) What it reflects, if we think it does, is just ideas and beliefs about the three planes that had been stationary (and tightly held) for a long time. While the ideas themselves stood still, the search for details had gone deeper and the original intentions behind them had been blurred.

What I have said just now is a recommendation for research. Anyone interested should try studying details in *Traibhumiloka Vinicchai* to find out whether it is just a collection of passages from old texts in translation without any contribution from the compilers, not even interpretation of the texts concerned. As for me, if I have plenty of time or get involved with something relating to it, I will study it in greater details.

Faithfulness to original information in the source texts

In general, it seems that the author of *Phra Ruang's Three Planes* is very faithful to his sources. He gathers his material from various religious texts and presents it the way it is *without distorting or concealing* the original doctrines. Whatever such and such a text says about Buddhist principles, for the most part he renders them faithfully. (However, the texts in the list he refers to are over thirty and almost all of them are commentaries and sub-commentaries. This is an important point to note.)

แต่ก็มีส่วนที่ว่าท่านเดิมขึ้นมาคล้ายๆ ว่าจะให้ได้ผลในทางศีลธรรมตรงตามยุคสมัย เช่น ตอนที่พูดถึงเหตุที่จะไปเกิดเป็นเปรต ได้ทำบาปอะไร ก็อาจจะเอาสภาพชีวิตและลักษณะการทำชั่วของคนสมัยของท่านไปพูด ให้เห็นว่าคนที่ทำชัวย่างนั้นๆ จะประสบผลร้ายไปเกิดเป็นเปรต ไปเกิดในนรกอย่างไร โดยจับเอาสภาพปัจจุบันของเวลานั้นไปใส่ด้วย ซึ่งพระธรรมกถึกทั้งหลายก็ทำกันอย่างนั้นในเวลาเทศน์ เพื่อจะให้เห็นภาพชัดเจนขึ้น เห็นจริงเห็นจังขึ้น

ตอนที่แสดงถึงความซื่อสัตย์ของท่าน ก็อย่างเรื่องโชติกเศรษฐี

โชติกเศรษฐีเป็นเศรษฐี ไม่ใช่พระมหากษัตริย์ แต่ก็มีบุญมาก จนกระทั่งพระเจ้าแผ่นดินของเมืองนั้นเอง คือพระเจ้าพิมพิสารต้องแพ้ หมายความว่ามีการพิชัยสมบัตินิมนูญไม่เท่า เรื่องนี้ท่านบรรยายจนกระทั่งว่าพระเจ้าพิมพิสารกลายเป็นตัวตลก พระเจ้าอชาตศัตรู^[๑๒] ซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร ก็มีความอิจฉาริษยาในบุญในทรัพย์สมบัติของโชติกเศรษฐี ถึงกับคิดจะไปปล้น ไปแย่งชิง และก็ล้มสำเร็จ กลายเป็นตัวตลกไปอีก

นี่ก็เป็นแง่มองอันหนึ่งว่า ท่านมีความซื่อสัตย์ในการแสดงคำสอน แม้ว่าเป็นอุปราชา จะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ท่านก็ได้ดีกว่าการเสียนอย่างนี้เป็นการทำเหมือนกับว่าลบหลู่เกียรติของราชาลงไป อยากให้ดูหน้า ๘๔ หรือ ๘๘ ที่บรรยายเรื่องโชติกเศรษฐี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบุญของโชติกเศรษฐีมากมายเหลือล้นกว่าพระเจ้าพิมพิสารที่เป็นพระเจ้าแผ่นดินครองแคว้นมคธเจ้าเมืองราชคฤห์นั้น

เมื่อหน้า พระญาพิมพิสารราชผู้เสวยราชสมบัติในเมืองราชคฤห์นครนั้น และมีพระทัยใคร่เห็นสมบัติแห่งโชติกเศรษฐีนั้น พระองค์จึงเสด็จมาด้วยบริวารทั้งหลายถึงปากประตูกำแพงแก้วชั้นนอกนั้นก่อน แลข้าหญิงเศรษฐีนั้นแต่งกวาดแผ้วหยากเยื่อเสียนั้น แลมีรูปโฉมเป็นอันงามนัก แลทาสีผู้นั้นก็ยื่นมือไป เพื่อว่าจะให้พระญานั้นหันวงขึ้นที่ปากประตูนั้น แลพระญานั้นมีทันหันวงมีทันขึ้นเลย เพราะฉะนั้น เห็นทาสีผู้นั้นงาม แลพระองค์ใฝ่ใจว่าเมียของโชติกเศรษฐี และพระญา

Nevertheless, there are certain additions by the author that are meant to influence the moral outlook of his time. For example, in specifying evil deeds which lead to rebirths as hungry ghosts, the author may also have described living conditions and evil deeds of people at the time to make them realize how such and such evil doers will suffer evil consequences, being born hungry ghosts or hell beings—in effect also incorporating into the text the contemporary conditions of his time. This is the method generally used by preachers of religious doctrines when preaching to ensure that their listeners have a more graphic and solemn picture.

The section attesting that he is true to his source is the story of a wealthy man named Jotika.

Jotika was a wealthy man. He was not a king, but enjoyed so much merit that he became the envy of King Bimbisāra. He surpassed the king in wealth and merit; that is, the king was beaten by Jotika in these respects. In the author's account, King Bimbisāra was depicted like a fool. Furthermore, his son, Ajātasattu^[12], was so jealous of Jotika that he planned to loot and usurp his wealth but failed and looked like an idiot.

This is a point of view that shows how honest the author is in his teaching. Although he was second to the throne and would eventually become king, the author did not think that his style of writing would be taken as a slight on the prestige of kingship. I would like you to look at page 84 or 88, which tells the story of Jotika. It shows that his merit or wholesome action was by far greater than that of King Bimbisāra, who reigned in the city of Rājagaha over the Kingdom of Magadha.

Then King Bimbisāra, who reigned in Rājagaha, wished to behold the treasure and wealth of Jotika. One day he arrived with his retinue at the gate of the outer wall and saw a maid servant sweeping and dusting the place. The maid, who was a real beauty, held out her hand to help the king cross the threshold.

นั้นจะปมได้ต้องถือมือแห่งทาสีผู้นั้น เพราะพระองค์เห็นงามแลชามใจ แลอายุ ปมียุดมือถือแขนทาสีนั้น แต่ห่มผู้หญิงทั้งหลายอันอยู่กวาดแผ้ว แลเอาหยากเยื่อเสียดปากประตูชั้นนอกนั้น พระญาเห็นเขานั้นงามทุกคน พระญาย่อมใส่ใจว่าเมียโซติกเศรษฐีสินทั้งนั้น พระญาปมียาจับมือถือแขนเขานั้นแต่สักคนเลย

เมื่อนั้น โซติกเศรษฐีนั้นก็มาต้อนรับพระญาพิมพิสารราชขบพิตร นั้นถึงปากประตูชั้นนอกปราสาท แลเชิญพระญาไปก่อนเศรษฐีจึงค่อยเดินตามหลังมา ครั้นว่าพระญาแยกเท้าเข้าไปในปราสาทนั้น เห็นแก้วมณีรัตนอันเป็นพื้นปราสาทนั้นแสงใสรุ่งเรืองตระหลอดลงไปเบื้องตานั้น ชุ่มดุจอันลิกได้ ๗ ชั่วบุรุษ พระญา อ จึงคำนึงในพระทัยว่าเศรษฐีนี้ชุดหลุมไว้ แลหวังจะให้กษัตริย์ตกบมีย่าแล พระญาจึงหยุดอยู่ถ้าเศรษฐี เศรษฐีแลเห็นพระญาหยุดอยู่ตั้งนั้น เศรษฐีจึงทูลแต่พระญาว่า ข้าแต่พระองค์เจ้าข้า อันนี้มีใช้หลุมคือว่าแก้วมณีรัตนใส เศรษฐีจึงไปก่อนพระญา แลว่าดังนี้

นี่ก็กลายเป็นว่าพระเจ้าพิมพิสารกลายเป็นตัวตลกไปแล้ว ส่วนพระเจ้าอชาตศัตรูก็จะมาคิดชิงเอาสมบัติ โปรตดูหน้า ๘๘

พระญาอชาตศัตรูจึงเอาริพลไปสะพัดบ้านโซติกมหาเศรษฐี วันนั้นพอเป็นวันปณณรสี^[๑๓] มหาเศรษฐีกินเช้าแล้วแลไปจำศีล ๘ อันอยู่ แลฟังธรรมเทศนาแต่สำนักพระพุทธิเจ้าในพระเวฬุวัน พระญาอชาตศัตรูมิรู้ (ว่า) เศรษฐีไปฟังธรรม พระญาใส่ใจว่า เศรษฐีไปอยู่ในปราสาท เมื่อไปถึงก็

เมื่อนั้น จึงยักษ์ผู้หนึ่งชื่อยมโกลียักษ์แล อยู่เฝ้าประตูกำแพงแก้ว ชั้นนอกด้วยบริวารพันหนึ่ง ยักษ์นั้นแล เห็นพระญาอชาตศัตรูไปตั้งนั้น ยักษ์ผู้นั้น จึงร้องถามว่า เหวย พระญาอชาตศัตรูท่านจะมาเยาะไดยมโกลียักษ์แลบริวารทั้งพันนั้น เขาก็ถือกระบองเหล็กแล้วเขาล้ำแดงตั้งจะตี แล้วเขาก็ร้องตระหวาด เขาก็ใส่พระญาอชาตศัตรูแลบริวารทั้งหลาย กระจัดกระจายแล่นหนีพลัดพรายกันไปสิ้น พระญาอชาตศัตรูตระหนักตกใจนักหนา จึงแล่นหนีเข้าไปสู่อารามพระพุทธิเจ้าด้วยตัวหนักหนา

But he hesitated because she was so beautiful that he had mistaken her for Jotika's wife. Due to respect, he did not take her hand. However, the maids sweeping and dusting at the outer gate were also very beautiful. The king, therefore, thought that all of them were the rich man's wives and dared not touch any of them.

Then the master of the household, who had come out to welcome the king, reached the outer entrance to the mansion. He invited the king to enter the building and followed behind him. As the king was about to step into the mansion, he saw a floor of crystal and precious gems that was so bright and clear all the way down to the foundation. It looked to him like a pit whose depth was about seven times a man's height. He thought that his host had dug a pit to trap him. He therefore did not go on but waited for his host. On seeing the king stop short, Jotika said: "Your Majesty, this is not a pit but a floor of crystal and gems." The wealthy man then walked ahead of the king.

This passage makes King Bimbisāra look foolish. Later on, Ajātasattu planned to seize Jotika's wealth. Please turn to page 88.

King Ajātasattu was leading his troops to Jotika's mansion. It happened that the day chosen was a full moon day^[13]. After taking his meal, the master went to the Buddha's monastery at Veḷuvana (Bamboo Grove) to observe the Eight Precepts and listen to the Lord teaching. Not knowing that Jotika had gone to the monastery, King Ajātasattu believed that the man was in his mansion.

On his arrival, ...

As soon as Yamakoḷī, a yakkha or ogre, who was guarding the gate in the crystal outer wall with a thousand of his followers, saw King Ajātasattu, he cried out: "Well, well, King Ajātasattu, what brings you here?" Then Yamakoḷī and his followers all raised their iron clubs and made as if they were about to strike. They shouted and drove the king and his troops back, dispersing them in all directions. King Ajātasattu was so terrified that he fled straight to the Buddha's monastery.

นี่ก็พระเจ้าแผ่นดินแผ่นดินของเศรษฐี เป็นการแสดงความซื่อสัตย์ของท่านอย่างหนึ่ง คือว่า ที่จริงนั้น พระองค์จะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ก็หน้าที่จะพยายามยกย่องเกียรติของพระเจ้าแผ่นดินให้มากที่สุด นี่กลับไปเอาเรื่องในคัมภีร์ที่เป็นการมาข่มบุญบารมีของพระเจ้าแผ่นดินลงไป

แม้แต่ในเรื่องของพระเจ้าอโศกที่ยกขึ้นมาเป็นเรื่องใหญ่เรื่องหนึ่ง ซึ่งบรรยายยาวถึง ๑๑ หน้า ส่วนมากก็เป็นการชมบุญของพระนางอสังกัสมิตตา ไม่ใช่บรรยายเรื่องพระเจ้าอโศกโดยตรง คือไปชมบุญของพระนางอสังกัสมิตตา ยาวถึงประมาณ ๘ หน้า ให้เห็นว่าพระนางอสังกัสมิตตามีบุญของท่านเอง ท่านได้บุญของท่านมา มิใช่มาอาศัยบุญของพระเจ้าอโศก และยังมีคำสอนของพระนางอสังกัสมิตตาตอนท้ายอีกด้วย นี่แสดงถึงความซื่อสัตย์อันหนึ่งในการแสดงคำสอน ที่กล่าวมานี้เป็นข้อสังเกตบางประการ

The passage shows that the wealthy man's merit was far greater than that of the king, an indication that the author was a man of scruples. In fact, as the prince and heir to the throne, he should have extolled the grandeur of kingship but instead he had taken anecdotes from religious texts to belittle the prestige of kings.

Even the section on King Asoka, whose importance is implied by its length of 11 pages, is mostly a celebration of Queen Asandhimittā. The narrative does not center on King Asoka himself but on his queen. Eight pages are devoted to the description of her merit, which was really hers; that is, she did not depend on King Asoka for merit. Moreover, the story ends with her giving religious instruction to her husband. This is another instance of the author's candor in his presentation. The aforementioned are again some observations made.

ศีลธรรมในไตรภูมิพระร่วง

ยกจักรพรรดิ ไม่เอ่ยจักรวรรดิวัตร^[๑๔] แต่ไปเน้นทศพิธราชธรรม^[๑๕]

ที่นี่ ในด้านหลักธรรมที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ ท่านได้กล่าวถึงทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมที่รู้จักกันดีในประเทศไทย คือเราคุ้นกับคติธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองแผ่นดิน ว่าจะต้องตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม แต่ที่ตั้งเป็นข้อสังเกตก็คือว่า เมื่อกล่าวถึงพระเจ้าจักรพรรดินั้น ท่านพูดถึงพระเจ้าจักรพรรดิว่าทรงทศพิธราชธรรม (โปรดดูหน้า ๗๐ ย่อหน้าสุดท้าย)

พระญาจักรพรรดิราชนั้น ๘ เป็นเจ้าเป็นนายแก่คนทั้งหลาย อันมีในแผ่นดินใหญ่ ๔ แผ่นดิน และแผ่นดินน้อยทั้งหลาย ๒ พันอันมีในขอบจักรวาลนี้แล แลท่านนั้นย่อมอยู่ในทศพิธราชธรรมทุกเมื่อแล

ที่ตั้งเป็นข้อสังเกตก็เพราะว่า หลักทศพิธราชธรรมนั้น ที่จริงในคัมภีร์แต่เดิม ท่านไม่ได้พูดถึงว่าเป็นธรรมะของพระเจ้าจักรพรรดิ พระเจ้าจักรพรรดิท่านมีจักรวรรดิวัตร

กล่าวคือ ในจักรกัณฑ์สูตร^[๑๖] ที่ว่าด้วยเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิโดยตรง เมื่อพูดถึงพระเจ้าจักรพรรดิแล้ว ก็พูดถึงจักรวรรดิวัตร (วัตรหรือหลักความประพฤติหรือหน้าที่ของพระจักรพรรดิ) ที่อรรถกามาแยกย่อยออกเป็น ๑๒ ประการ ดังที่เราเรียกว่า จักรวรรดิวัตร ๑๒ แต่ใน*ไตรภูมิฯ* นี้ไม่ได้พูดถึงถึงจักรวรรดิวัตรเลย ทั้งๆ ที่พูดถึงพระเจ้าจักรพรรดิ แต่ไปพูดถึงทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรมมาในชาดก (พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐเล่มที่ ๒๘) แต่ใน*ไตรภูมิพระร่วง* นี้เอามาปนอยู่ในเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ

Morality in *Phra Ruang's Three Planes*

Extolling a universal king without mentioning his duties (cakkavattivattas)^[14] but emphasizing the royal virtues (rājadhammas)^[15]

As for the morality of a ruler, the author mentions the ten royal virtues (rājadhammas), which have been widely known in Thailand. We are familiar with the concept that kings are supposed to uphold the ten royal virtues. It should be noted, however, that when the author describes the universal king, he says that the king is an embodiment of the ten royal virtues. (Please see the last paragraph on page 70.)

The universal king reigned over all the people in the four continents and two thousand large and small lands within the universe and had always put into practice the ten royal virtues.

I have made a note of this because the ten royal virtues are not referred to in old religious texts as those of a universal king. According to them, a universal king has to observe cakkavattivattas or duties of a great ruler.

That is, in Cakkavatti Sutta^[16], which is directly on the topic of cakkavattis, or universal kings, after referring to cakkavattis, it goes on to their duties as rulers. These are divided into twelve kinds of activities, which we call “12 cakkavattivattas.” In *The Three Planes*, even though there is a section on cakkavatti or a great ruler, no mention is made of his duties. Instead it refers to the ten royal virtues.

The ten royal virtues are mentioned in the Jātaka or Birth Stories (volume 28 of the Royal Siamese version of the Pali Canon). But in *The Three Planes*, this set of royal virtues is included in the section on the universal king.

ก็เป็นข้อสังเกตว่า คติเรื่องทศพิธราชธรรมคงจะเป็นที่รู้แพร่หลายกันในสมัยนั้นมาก เวลาเขียนบรรยายเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ พระองค์ท่านทรงข้ามตอว่าด้วยเรื่องจักรวรรดิวัตรไปอย่างไรก็ไม่ทราบ จักรวรรดิวัตรก็เลยไม่ปรากฏ

แม้แต่เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิสั่งสอนพวกเจ้าต่างๆ ในดินแดนที่พระองค์ไปพิชิตได้ ก็ทรงสอนให้พวกกษัตริย์เหล่านั้นตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม นี้ก็เป็นข้อสังเกต (ขอให้ดูในหน้า ๖๐)

ตอนที่พระเจ้าจักรพรรดิไปปราบทั่วทั้ง ๔ ทวีป พระองค์ไม่ได้ใช้อาวุธ ไม่ได้ใช้กำลังในการปราบ พวกกษัตริย์ใน ๔ ทวีปเหล่านั้นก็มาเคารพบนอบเป็นอันดี แล้วก็มีความตอหน้ายาวว่า

เมื่อครั้งนั้น พระมหาจักรพรรดิราชาเทศนาธรรมอันชื่อว่าชัชวาทสาสน์ สั่งสอนท้าวพระญาทั้งหลายอันมีฝ่ายตะวันออก ในแผ่นดินอันชื่อบุพพวิเทหะนั้นแล้วจึง ๓ จึงเสี้ยงลา

และในหน้า ๕๖

อันหนึ่งเล่า ท่านผู้มีถอดถ้อยร้อยความการงานท้าวพระญาทั้งหลาย ให้เขาพลัดที่นาคลาที่อยู่ ให้เขาน้อยเนื้อน้อยใจ ดังนั้นก็หามิได้เลย พระองค์เจ้าใส่เกียรติยอมอนุเคราะห์เขาขึ้นเนื้อขึ้นใจเขา ให้เขาได้สุขเกษมเปรมปรีดี ยินดีมีให้เป็นอันตราয়แก่เขาเลย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชานั้น ๓ รู้บุญรู้ธรรม ๓ รู้สั่งสอนคนทั้งหลายให้รู้ในธรรมเพียงตั้งพระพุทธรูปเจ้าเกิดมา แลสั่งสอนโลกทั้งหลายให้อยู่ในธรรมไว้ ครั้นนั้นพระญามหาจักรพรรดิราชนั้น ๓ ก็สั่งสอนท้าวพระญาทั้งหลายให้อยู่ในธรรม ๓ จึงกล่าวตั้งนี้ว่า ท้าวพระญาทั้งหลายจงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมทั้งหลาย ๑๐ ประการอย่าให้ขาด จงรักลูกเจ้าเข้าขุนทมนทนายไพร่ฟ้าข้าไททั้งหลาย อย่าได้เลือกที่รัก อย่าได้มักที่ชัง และรักเขาจงเสมอกันแล

It should be noted here that the concept of the ten royal virtues must have been prevalent at the time. When the author describes the universal king, he has somehow skipped the mention of the king's duties. Therefore, the cakkavattivattas are not to be found.

Even when the universal king was addressing rulers in the lands he had conquered, he advised them to uphold the ten royal virtues. This is just an observation. (Please turn to page 60.)

When the universal king had gone to conquer all of the four continents, he used neither weapons nor forces to subdue them. Rulers of those lands came out on their own to pay their respect to him. There is a brief account at the end of the section:

At that time the universal king expounded on the doctrine called Jayavāda-sāsana to the princes and rulers of Pubbavideha, the eastern continent, and then gave them a farewell feast.

And on page 56:

Furthermore, he did not ask those princes about their activities or take them to task on any issue that would force them to depart from their land or hurt their feelings in any way. He gave them support and boosted their morale so that they would be happy and come to no harm. The universal king knew of merit and virtue and how to teach them to people in the manner of a Buddha, had he been born then to teach all beings to live righteously. At that time, the universal king instructed all the princes to observe the Dhamma. He said to them: Princes and rulers, I beg of you to put into practice the ten royal virtues; do not omit any of them. Love your children, your ministers, your retainers and your subjects. Do not discriminate one group over another out of love or hatred. Do love them all equally.

อันนี้เป็นคติเกี่ยวกับทศพิธราชธรรม เป็นหลักของการปกครอง ธรรมสำหรับนักปกครองยังมีกล่าวไว้ใน *ไตรภูมิพระร่วง* อีกมากกว่านี้ เช่นว่าด้วยความยุติธรรมและการเกื้อกูลประชาราษฎร์ เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นมากในตอนว่าด้วยเทศนาธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิราช ที่สั่งสอนท้าวพระญาทั้งหลาย ซึ่งเรียกว่า "ชัชวาทสาสน์" นั้น ขอยกมาดูกันเป็นตัวอย่าง ดังนี้

คนทั้งหลายนี้ยากที่จะเกิดมาเป็นคน ครั้นว่าเกิดมาได้เป็นท้าว เป็นพระญาตั้งชาวเจ้าทั้งหลายนี้ ย่อมมีบุญสมภารมากแล้ว จึงชาวเจ้าทั้งหลายรู้บุญรู้ธรรม รู้กลัวรู้ยำแก่บาปนั้น จงหนักเกิดจะบังคับ ถ้อยความสิ่งอันใดก็ดี ด้วยใจอันซื่ออันชอบด้วยทางธรรม อย่างได้ พันวัน พันคืน ...

... สรรพสัตว์ทั้งหลายอันมีชีวิตจิตวิญญาณ รู้ไหวรู้ตั้งประดา ว่ามดตัวหนึ่งก็ตี ปลวกตัวหนึ่งก็ตี มิควรฆ่าให้ตายเลย มาตราว่าคน ผู้ใดกระทำร้ายด้วยประการใดๆ ก็ตี บ่มิควรฆ่าให้ตายเลย ควรสั่งสอนโดยธรรมแล เพราะว่าปลงชีวิตสัตว์อันรู้ตั้งนั้นเป็นบาปร้ายหนักหนา (ข้อความนี้แสดงว่า พระเจ้าลิไทไม่ทรงสนับสนุนการลงโทษประหารชีวิต)

อันหนึ่งคือว่าทรัพย์สิ่งสินทาน อันเจ้าของเขามีได้ให้แก่ตน ชาวเจ้าอย่าควรเอาอันหนึ่ง ตนมิได้เอา แลใช้ให้ผู้อื่นเอาก็ดี มิควรใช้ให้ผู้อื่นเอาเลย ...

อันหนึ่ง อันว่าเหล้านั้นแล สุชาวเจ้าทั้งหลายอย่าพึงคบหากันกินเลย ถ้าแลว่าผู้ใดคบหากันกินเหล้าใส่ บาปนั้นจะให้ตกนรก ... เมื่อพ้นจากนรกขึ้นมาได้ เป็นผีเสื้อ ๕๐๐ ขาดิ แลเป็นสุนัขบ้า ๕๐๐ ขาดิ แม้เกิดเป็นคนใส่ ก็เป็นบ้า ...

(ที่สอนให้กลัวนรกนั้น มิใช่ว่าเฉพาะแก่ไพร่ฟ้าข้าไทเท่านั้น แต่มุ่งสอนผู้ปกครองเป็นสำคัญทีเดียว)

This is the concept of the ten royal virtues, which underlies administrative principles. Besides, more of doctrines for administrators are mentioned in *The Three Planes*, including justice and support for people. These doctrines are expounded in great details in the section called Jayavāda-sāsana in *The Three Planes*, which is on the teaching of the Dhamma by the universal king to the princes and rulers. May I illustrate this with some excerpts from the text?

It is so very difficult for beings to be born humans. Furthermore, for those who are born into noble families like you all here must have accumulated great merit. So you, who know of merit and virtue, should be fearful of evil deeds and your sense of shame should make you refrain from committing them. Whenever you pass judgment on a case, you should maintain your integrity, and do not stall on it over a night or a day ...

... All sentient beings that can move and react, such as an ant or a termite, should not be killed. Even humans who have harmed or hurt others should not be put to death; they should be taught the Dhamma. Taking life of a creature possessing consciousness is deadly wrong.

(This shows that the author does not approve of capital punishment.)

Another rule is that you must not take what is not given to you. Even though you do not take it yourself, you should not get someone else to take it for you ...

One other rule is that all of you should not come together for alcoholic drinks. Those who associate with one another to indulge themselves in drinking will go to hell for their vice.... When they come out of hell, they will be reborn as demons 500 times and as rabid dogs 500 times as well. If they are reborn as humans, they will suffer insanity.

(The author teaches the fear of hell not just to the common people but to the rulers in particular.)

“เทพยดาทั้งหลาย เขาเกลียดเขาซึ่งพระญาอาธรรมนั้นนัก”

... ประการหนึ่ง ด้วยไฟรฟ้าข้าไทราษฏรทั้งหลายทำไร้ไถนากินในแผ่นดินเรานี้ เมื่อใด เขานั้นเป็นรวงไล่ ให้ผู้ดีเชื่อถือใจชื่อนั้น ไปดูปันค่าโดยอุตมเทียบนั้นแล กระทำเข้าเปลือกนั้นเป็น ๑๐ ส่วน แลเอาเป็นหลวงนั้นแต่ส่วนหนึ่ง แล ๙ ส่วนนั้นให้แก่เขาแล มิแลเห็นว่าเขามิได้เขานั้นไล่ มิควรเอาแก่เขาเลย

อันหนึ่ง ควรให้เข้าสักส่วนแก่ไฟรแลทกแก้วทวารทั้งหลาย เดือนแลหกคาบจึงพอเขากิน อย่าให้เขอดเขายาก มิว่าจะใช้เขากระทำการอันใด ๆ ไล่ให้ใช้เขาแต่พอบังควร แลอย่าใช้เขานักหนาให้ล้าเหลือใจ มิผู้ใดเถ้าแก่ไล่ ผู้นั้นปมิควรใช้เขาเลย ปล่อยเขาไปตามใจเขาแล

อันหนึ่ง ด้วยเอาสินส่วยแก่ราษฎรทั้งหลายไล่ ให้เอาโดยโบราณท้าวพระญาทั้งหลายแต่ก่อน อันนั้นแลผู้เถ้าผู้แก่ทั้งหลายสรรเสริญว่าชอบธรรมนั้น ปมิควรเอายิ่งเอาเหลือไปเลย มิว่าเราเอาของเขาให้ยิ่งให้เหลือไปไล่ แลท้าวพระญาผู้ใดแลจะมาเสวยราชย์ภายหลังเรา นั้นจักได้เอาเป็นอย่างแลธรรมนิยมสืบ ๆ กันไป แลจะได้บาปแก่เรานี้หนักหนา เพราะว่าเราทำความอันมิชอบธรรมผู้นี้ไว้กับแผ่นดินแล

อันหนึ่ง ไฟรฟ้าข้าไททั้งหลายอันอยู่แวนแคว้นแดนดินเมืองเรา มิแล้วเขาจะไปค้าขายกันก็ดี แลว่าเขาหาทุนปมิได้ แลเขามาหาขอเราผู้เป็นเจ้านายแลขอกู้เงินทองไปเป็นทุนค้าขายกิน ดังนั้น เราผู้เป็นท้าวพระญานี้ควรปลงเงินทองในท้องพระคลังนั้นให้แก่เขา แลว่าเขาเอาไปมากน้อยเท่าใดก็ดี ให้ตราเป็นบาญชีไว้แต่ต้น ๆ ปีไล่ เราผู้เป็นไทปมิควรเอาเป็นดอกเป็นปลายแก่เขาเลย ควรให้เรียกเอาแต่เท่าทุนเท่านั้นแลคั้น แลภาษีแลดอกนั้น อย่าได้เอาของเขาเลย

... แม้นจะบังคับถ้อยความแก่ไฟรฟ้าข้าไททั้งหลายไล่อย่าว่าโพน ๆ ว่าพี่ ๆ ต่าตีกัน บังคับถ้อยความให้ถูกถ้วนโดยธรรม พิจารณารูปความนั้นแต่ต้นจนปลายให้ตลอดรอดแล้ว จึงบังคับด้วยใจอันซื่ออันตรงนั้นแล

“Celestial beings all loathe unjust rulers intensely.”

... For those people who earn their living by tilling the soil and growing rice on your land, whenever the ears are fully formed send a good and honest man to estimate the value of their crops. The paddy should be divided into ten equal parts; one part should be taken to the royal granary, and the rest returned to the farmers. If their crops fail to yield much, take nothing from them.

Moreover, your retainers and warriors should be given their portions of grain six times a month. See to it that they have enough to eat; do not let them go hungry. Whatever you require your men to do, make certain that it does not exceed their limit and do not work them too hard. Do not assign work to the elderly or the aged; let them do whatever they please.

Furthermore, in levying tax from your subjects, follow the practices of former rulers that have been acclaimed by the elderly as righteous. You should not exceed the limit they have set. If you neglected to take heed, whoever rules after you would take that as a precedent, and it would become a common practice from then onwards. You will bear the heavy burden of that evil deed because you have committed it on your land.

Besides, if your people desire to make a living by engaging in trade, but have no fund and come to you, their lord and master, to ask for a loan, you should lend them money whether large or small from the treasury. You should enter in your accounts at the start of the year any amount of the loan. But you should not charge them any interest. You should be content with the payment of the original loan and return the tax and interest they pay on it.

... When you have to rule on a case between your subjects, do not get involved in brawls. Rule on the case correctly and righteously. Consider the case very carefully from the beginning right through to the end and then pass judgment with scruples.

อันหนึ่ง ให้เลี้ยงดูรักษาสมณพราหมณ์แลนักปราชญ์ราชบัณฑิต ผู้รู้ธรรม สมณพราหมณ์ แลนักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้รู้ธรรมมานั้นให้นั่งอยู่ที่สูงแล้ว แล้วจึงถามถึงธรรมอันประเสริฐ นั้นแล

... ท้าวพระญากระทำผิดปมิชอบธรรมนั้น แลเทพยดาทั้งหลาย เขาเกลียดเขาชิงพระญาอาธรรมนั้นนัก เขาปมิใคร่แลดูหน้าคนนั้น แม้ว่าเขาแลดูก็ตี บ่ท่อนแลดูซึ่งหน้า ย่อมแลดูแต่หางตาเข้าไส้...

กรรมอันทุกคน ไม่ว่าชนชั้นใด ทำแล้วได้รับผลเสมอกัน

ศีลธรรมหรือหลักความประพฤติสำหรับราษฎรหรือไพร่ฟ้าข้าไท ท่านไม่ได้สอนไว้เฉพาะเป็นส่วนหนึ่งต่างหาก แต่สอนรวมอยู่ในเรื่องเกี่ยวกับกรรมที่คนทุกคน ไม่ว่าชนชั้นใด เมื่อทำแล้วก็ต้องได้รับผลเสมอเหมือนกัน คำสอนอย่างนี้กระจายอยู่ในที่ต่างๆ ในรูปของกรรมที่จะทำให้เกิดในภุมินั้นๆ เช่น ในตอนว่าด้วยนรกใหญ่ กล่าวถึงกรรมชั่วที่เป็นเหตุให้ไปเกิดในภุมินั้นว่า (หน้า ๑๒)

คนผู้ใดเกิดมาแลบรูจักบาปจักบุญ แลบรูจักคุณพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ แลบรูมิได้ให้ท่าน ตระหนี่ทรพย์ แลเมื่อท่านจะอวยทาน ไส้หมักห้ามปรามท่าน อันหนึ่ง มนบรูรักพี่รักน้อง บรูเอ็นดูกรุณา เทียรย้อมซำลึงสัตว์อันรูตั้ง แลลักเอาสินท่านอันท่านเจ้าสินปมิให้แก่ตน มักทำชู้ด้วยเมียท่าน แลลอบลักรักเมียท่านผู้อื่น แลเจรจาเหลวแหลกล่อยล่าย มักกล่าวความร้ายส่อเสียดเบียดเบียนท่าน กล่าวความสระประมาทท่าน แลกล่าวความหยาบช้ำกล้าแข็ง ให้ท่านบาดเนื้อผิดใจ ให้ท่านได้ความเจ็บอาย แลกล่าวความมุสาวาทเหลวแหลกล่อยล่ายอันบรูมิเป็นประโยชน์เป็นติรัจฉานกถา แลมักกินเหล้าเมามาย แลบรูมียาผู้เถาผู้แก่สมณพราหมณาจารย์ อันว่าคนผู้กระทำร้ายฉนั้นไส้ ครั้นว่าตายไปก็ไต่ไปเกิดในนรกอันใหญ่ ๘ อันนั้นแล อันว่าความอันเขาเจ็บปวดทนทุกขเวทนาแห่งเขานั้น จักกล่าวบรูมิได้เลย

Another thing you should do is to take very good care of ascetics and brahmins as well as court scholars and learned men who are well versed in the Dhamma. They should all be seated on places of honor. Then you should ask them about the noble truth.

... Princes and rulers who have committed wrongful deeds are loathed by celestial beings. They do not want to see their faces. If they have to, they will only cast sidelong glances at them.

Actions committed by anyone regardless of his status will entail the same results.

Moral rules or precepts that commoners should observe are not just taught in one separate section. They are included in the one relating to actions that anyone no matter who he is will suffer the same consequences. Lessons of this kind have been interspersed in the form of actions that cause people who perform such and such action to be reborn at various levels of existence. For instance, in the section on major hells, the author mentions on page 12 evil deeds that cause rebirths in the domain of hell:

There are people born into this world who are unable to discriminate between good and evil; who do not recognize the virtues of the Buddha, the Dhamma, and the Sangha; who do not give alms; who are misers unwilling to part with their money; who interfere when others are about to give alms; who do not love their brothers and sisters; who have no mercy or pity; who kill living beings; who take belongings of others without their consent; who commit adultery; who have clandestine love for other men's wives; who engage in senseless conversation, speaking ill of others, saying harsh and insulting words that hurt feelings of others and cause alienation or embarrassment, or telling lies and trivialities that benefit no one; who are constantly intoxicated; and who have no respect for the elderly, the aged, senior monks and brahmins. When they die, they will be reborn in any of the eight major hells. They have to suffer great pain and agony beyond description.

ในตอนว่าด้วยนรกบัว กล่าวความแห่งหนึ่งว่า (หน้า ๑๒)

คนผู้อยู่ในแผ่นดินนี้แล มั่งคั่งเป็นดี มีเข้าของมาก ไพรฟ้าซ้ำไทมากหลาย มักกระทำร้ายแก่คนอื่น ซึ่งเอาทรัพย์เข้าของของท่านผู้อื่น ด้วยตนมีกำลังกว่า ครั้นตายได้ไปเกิดในนรกอันชื่อเวตรณีนั่น

ในตอนว่าด้วยเปรตภูมิ มีตัวอย่างผลกรรมว่า (หน้า ๓๑)

เปรตเหล่านี้เมื่อก่อนโพ้นมันได้เป็นนายเมือง แลแต่งบังคับราษฎรทั้งหลายไว้ แลมันยอมมีกินสินจ้างของเขา ที่ผู้ชอบใส่มันว่าผิด ที่ผู้ผิดใส่มันว่าชอบ มันมิได้กระทำโดยแพ่งธรรมหาปมี้ได้แล

กล่าวถึงเปรตอีกบางจำพวกว่า (หน้า ๓๓)

เปรตฝูงนี้เมื่อก่อนโพ้น เขาย่อมชมเหงคนเข็ญใจด้วยอันหาความกรุณาปราณีปมี้ได้แล เห็นของท่านจะใคร่ได้แก่ตน เห็นสินท่านจะใคร่เกียดเอา ท่านหาความผิดปมี้ได้ใส่ตนว่าท่านผิด

... เปรตฝูงนี้ใส่ เมื่อก่อน เขาคลอกป่าเผาป่า แลสิงสัตว์อันใดที่หนีมันทันนั้น ไฟก็ไหม้ลามตาย

... ยังมีฝูงเปรตจำพวกหนึ่งมีตนนั้นใหญ่เท่าภูเขา และมีเส้นขนอันรียวละเอียดแหลมหนักหนา ... เปรตฝูงนี้ เมื่อก่อนเขาได้เป็นนายเมือง แลแต่งความเมืองมิชอบทางธรรม ย่อมเห็นแก่สินจ้างสอด ปมี้เป็นกลาง การย์ผู้ชอบใส่ว่าผิด การย์ผู้ผิดใส่ว่าชอบ ด้วยบาปกรรมแต่ความปมี้ชอบธรรม ดังนั้นใส่ ...

ในฝ่ายดี ท่านกล่าวถึงบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ^[๑๗] มีทาน คีล และ (หน้า ๕๑)

In the section on subsidiary hells on page 12, the author says:

Those who suffer in this hell were once rich men, enjoying great wealth and a large number of followers and retainers. They often hurt others, seizing their money and belongings because they were much stronger. When men like this die, they come to the hell called Vetaraṇi.

In the section on Peta-bhūmi or the plane of hungry ghosts on page 31, results of certain actions are given as illustration:

These ghosts in former times had been governors and passed judgment on lawsuits between their people. They took bribes and pronounced innocent people guilty and guilty people innocent. They did not observe the principle of justice in executing their duties.

Another group of hungry ghosts is mentioned on page 33:

Ghosts of this group in their previous lives had mercilessly harassed poor people. They coveted things belonging to others and appropriated riches in someone else's possession. They also accused those who had done no wrong.

... These ghosts had set fire to the forest, killing animals that could not escape in time from the fire.

... There was another kind of ghost whose body was as huge as a mountain. All the strands of hair on its body were long and sharp.... These ghosts were formerly governors who did not judge lawsuits righteously. They were partial to those who offered them bribes. They pronounced people guilty who did no wrong while they let go those who were guilty. Due to the evil they had committed ...

As for good people, the author refers to the ten puññakiriyāvattus, or bases of meritorious action,^[17] i.e. generosity, moral behavior and (page 91)

ภาวนา เป็นต้นว่าสวดมนต์ แลสวดพระพุทธรูป และระลึกถึงคุณพ่อ
คุณแม่ เจ้าไท่ท่านผู้มีคุณแก่ตน แลภาวนาอนิจจังสังขารแล

เป็นต้นว่า

บุญทั้งหลายนี้ไซ้แต่เมืองมนุษย์ภูมิกระทำแลได้บุญในแผ่นดินนี้
ทั้งผู้ลงเทพดาอันอยู่ในฉกามาพจรภูมิก็ดี ก็ย่อมกระทำบุญผู้หนึ่งแล จึง
ได้เป็นพระอินทร์เทพดาในเมืองฟ้าได้ ...

อีกแห่งหนึ่ง กล่าวถึงการทำบุญที่จะให้ไปเกิดในสวรรค์ว่า (หน้า ๑๑๐)

ถ้าแลว่าผู้ใดทำบุญทำกรรมไว้ ๓ จึงเขียนนามผู้นั้นลงในแผ่น
ทองเหนือสุกนั้นว่าตังนี้ ท่านผู้นี้ ชื่อนี้ อยู่บ้านนี้ เรือนนี้ ได้ทำบุญธรรม
ฉนนี้ๆ มีอาทิ คือให้วันบศารพสมาบูชาและปฏิบัติแก่พระศรีรัตนตรัย
แลเลี้ยงดูพ่อแลแม่ ยำแยงผู้เฒ่าผู้แก่ รักพี่รักน้อง แลรักท่านผู้อื่น แลชิตัน
อาจารย์แลครูบาธยาย แลให้ผ้ากฐิน^[๑๓] แลก่อพระเจดีย์ กระทำคูหา
ปลูกกุฏิวิหาร แลปลูกพระศรีมหาโพธิ์ แลสดับนึ่งฟังพระธรรมเทศนา แล
จำศีลเมตตาทานาสวดมนต์ไหว้พระ แลอำนวยการยาเกรง สมณพราหมณ์
ผู้มีศีลแลบูชาธรรมทั้งปวงนี้ ... ผู้ใดแลจะปรารถนาไปเกิดในเมือง
สวรรค์ได้ อย่าได้ประมาทลืมนตบ ควรเร่งชวนช่วยกระทำบุญกุศลบุญ
ธรรม ให้ท่านรักษาศีลเมตตาทานาภาวนา อุปัฏฐากบิดามารดา ผู้เฒ่าผู้
แก่ อุปัชฌาย์อาจารย์ แลสมณพราหมณ์ผู้มีศีลได้ ก็จะได้เกิดใน
สวรรค์แล

mental development, such as chanting, reciting the virtues of the Buddha and reciting the kindness of their parents, lords and masters, in addition to meditating on the impermanence of conditioned things.

For example,

These meritorious actions are not only carried out by humans in this world, but also by those in the six heavens of sensual pleasures so that they would become Indra and celestial beings ...

In another place (page 110) the author mentions meritorious actions that would qualify people to be reborn into heaven:

Those who are engaged in kind and virtuous activities will have their names inscribed on a bright gold sheet together with their addresses and accounts of their good deeds. For instance, such and such a person has greeted, paid respect to and conducted himself appropriately towards the Triple Gem; has taken care of his parents, respected the elderly and the aged; has loved his brothers and sisters as well as other people including his teachers and masters; has offered kaṭhina robes^[18] to monks, built pagodas, rooms, buildings and temples for monks, and planted the great Bodhi tree; has listened to exposition of the Doctrine; has observed the Buddhist precepts, meditated, chanted and worshipped the Buddha; has given alms and paid respect to ascetics and brahmins; and has cherished all virtues ... Anyone desiring to be reborn into heaven must take heed and lose no time in making merit, giving alms, observing moral precepts, meditating, looking after the needs of parents, the elderly, teachers and preceptors, as well as ascetics and brahmins who strictly observe religious precepts.

ข้อสังเกตเกี่ยวกับศีลธรรม ที่ว่าไว้ในไตรภูมิพระร่วง

เกี่ยวกับศีลธรรมหรือหลักความประพฤติที่แสดงตามแนวของกรรม และการได้รับผลดีผลชั่ว ในนรกสวรรค์ เป็นต้น ซึ่งบรรยายไว้ใน**ไตรภูมิพระร่วง**นี้ มีข้อสังเกตที่ขอตีความไว้ให้ช่วยกันพิจารณาบางประการ คือ

๑. นอกจากผลร้ายของการทำผิดต่อพ่อแม่ สมณพราหมณาจารย์ และพระสงฆ์ผู้ทรงศีล ตลอดถึงผู้เฒ่าผู้แก่ ที่กล่าวถึงบ่อยครั้งแล้ว **ไตรภูมิพระร่วง** เน้นย้ำถึงกรรมชั่วและผลร้ายแห่งกรรมชั่วของนักปกครอง หรือข้าราชการที่ข่มเหงเบียดเบียนประชาชน หรือปกครองโดยไม่ชอบธรรม (ไม่พบกล่าวถึงความผิดของผู้ใต้ปกครองต่อผู้ปกครอง)

๒. แนวการบรรยายทำให้เห็นว่า ท่านยังมุ่งให้คนคำนึงถึงกรรมดี กรรมชั่วที่ตนจะทำ ซึ่งจะทำให้ตนประสบผลดีผลร้ายในกาลต่อไปข้างหน้า มิใช่มุ่งชี้บุญกรรมบาปกรรมในอดีต (กรรมเก่า) เพื่อให้คนยอมรับสภาพปัจจุบัน ไม่ว่าจะของตนหรือของผู้อื่น

๓. ในฝ่ายกรรมดี แม้จะกล่าวถึงบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ แต่การบรรยายเกี่ยวกับกรรมดี ดูเหมือนจะใช้ถ้อยคำอยู่ในวงจำกัดมาก แสดงรายการของการกระทำที่จัดว่าเป็นบุญหรือความดี เพียงเล็กน้อยตามหัวข้อหลัก หรือให้ความหมายในขอบเขตที่มองดูแคบ ไม่ได้แจ่มแจ้งรายละเอียด หรือข้อย่อย

ถ้าหากได้แสดงตัวอย่างกรรมดีให้กว้างออกไปพอเทียบคู่กับฝ่ายชั่ว (เช่นในฝ่ายชั่ว เมื่อแสดงผลร้ายของการเบียดเบียนราษฎร และการตัดสินความไม่ยุติธรรมแล้ว ในฝ่ายดี ถ้าแสดงชัดถึงผลดีของการถือกุลาษฎร และการตั้งอยู่ในยุติธรรมไว้ด้วย เป็นต้น) ก็อาจจะเป็นแนวทาง หรือเป็นต้นเค้าที่ช่วยให้เกิดการคิดและการกระทำในทางสร้างสรรค์ความดีงามขยายกว้างยิ่งขึ้นได้ในยุคต่อๆ มา

Some observations regarding morality in *Phra Ruang's Three Planes*

I have made some observations regarding morality that has been expounded in *The Three Planes* in terms of actions whose results will be realized, for example, in heaven or hell. I would like you to reflect on the following:

1. Apart from frequent repetition of evil results that come from the wrong committed against one's parents, monks and Brahmins who have strictly observed the precepts, including the elderly and the aged, *The Three Planes* has constantly emphasized evil results that rulers and officials will receive from oppressing and exploiting their people or governing them unfairly. (I cannot find any mention of any wrong action by subjects against their rulers.)

2. In his account of the three planes the author seems to aim at making people think of good and bad deeds they will do which bring about good and bad consequences in the future. He does not dwell on the results of their past actions so that they would resign to their present lot or that of others.

3. As for good deeds, the author has referred to the ten bases of meritorious action. However, he has not elaborated much on them; it seems he has limited himself to enumerating deeds that are considered good or meritorious in accord with the main topic without much detail.

If the author had illustrated good deeds comparable to what he has done with evil deeds, (for example, after elucidating baneful effects on rulers who exploit their people and rule on cases unfairly, if the author had elaborated on beneficial results on rulers who are just and govern their people with kindness and generosity) it could provide guidelines or points of departure for encouraging the thinking and doing of ever more good deeds in later generations.

ขอบเขตอิทธิพลของไตรภูมิฯ

ไตรภูมิฯ คงแค่มาเติมกระแส ไม่ใช่เป็นต้นกระแส

ขอย้อนไปกล่าวอีกเรื่องหนึ่ง คือเรามากจะพูดกันว่า **ไตรภูมิพระร่วง** มีอิทธิพลต่อความเชื่อในทางพระศาสนา ต่อศีลธรรมในสังคมไทยมาก คล้ายจะให้เข้าใจทำนองว่า **ไตรภูมิพระร่วง** เป็นต้นทางหรือเป็นต้นกำเนิดของอิทธิพลนั้น ก็เลยตั้งแง่ไว้สำหรับเพื่อจะได้ศึกษากันต่อไปว่า บางทีอาจจะไม่เป็นอย่างนั้นก็ได้อะมัง

แต่บางทีจะเป็นอย่างนี้ก็ได้อ คือ ความเชื่อที่ดี การพูดจาสั่งสอนที่ดี ในเรื่องเกี่ยวกับบรรพชาศีลธรรม เกี่ยวกับไตรภูมินั้น อาจจะเป็นเรื่องที่พูดกันมากมานานแล้วในสมัยนั้น คือในสมัยนั้นเขารู้กัน เขาชอบ เขานิยมกล่าวกัน ในเรื่องนี้อยู่แล้ว

พระยาสิทธิโกอาจจะทรงสนพระทัยไปตามกระแสนิยม หรือเพราะกระแสนั้น แล้วด้วยความสนพระทัยนั้น ก็ทรงค้นคว้ารวบรวมเรียบเรียงขึ้นเป็นทางวิชาการ ทรงนำมาเขียนหรือเราอาจจะเรียกว่าทำเป็นวิทยานิพนธ์ คือทำให้เรื่องมันชัด มีหลักฐานขึ้น และทรงมีแนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องนั้นอย่างไร เช่นเรื่องการปกครองที่ชอบธรรม ก็ทรงแสดงไว้

กลายเป็นว่า พระองค์อาจจะเป็นผู้ทำให้กระแสที่เป็นมาอยู่แล้วนั้น ชัดเจนเข้มคมขึ้น โดยที่ความเชื่อเรื่องเหล่านี้อาจจะแพร่หลายในสมัยนั้นอยู่ก่อนแล้ว คัมภีร์ของพระองค์เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ช่วยให้ความเชื่อเหล่านี้มีความแน่นอนมั่นคงยิ่งขึ้นก็ได้ พร้อมกับนั้น ก็ทรงแสดงแนวพระดำริและจุดเน้นของพระองค์เองไว้ด้วย

เกี่ยวกับคติโบราณเช่นอย่างเรื่องการเทศน์มหาชาติ^(๑๙) นั้น ตามหลักฐานเท่าที่มีผู้รวบรวมไว้ เห็นได้ว่าในสมัยสุโขทัยนั้นน่าจะมีการเทศน์มหาชาติแล้ว

The extent of influence of *The Three Planes*

The Three Planes may have reinforced the dominant trend, but did not set it

May I refer to another idea that has been widespread in the country? We often say that *The Three Planes* has great influence on religious convictions and morality in Thai society. It seems to lead us into thinking that *The Three Planes* is the cause or source of the influence. I therefore propose another point of view for further examination that it might not have been that way.

It could be that the belief in or preaching on heaven and hell in connection with *The Three Planes* may have been prevalent for quite a while at the time. That is, people in those days were already familiar with the idea and had often talked about it.

Phraya Lithai may have become interested in the trend at the time, or because of the trend and his interest in it, he began to work on it, collecting texts on the subject, studying them systematically, and noting down his findings. He was, so to speak, doing research and writing his dissertation. That is, the author has made the idea much clearer with evidence. Moreover, he has expressed his views regarding topics like fair and just administration.

It turns out that the author may have been responsible for clarifying and reinforcing the trend already in existence at the time. His treatise may have played a part in consolidating religious beliefs in those days, revealing his goal and his emphasis on morality.

Regarding traditional practices including the Great Birth Sermon,^[19] there is evidence collected by scholars indicating that it is likely that the practice had existed in the days of Sukhothai.

อาจารย์เกษม บุญศรี^[๒๐] เคยเอาหลักฐานมาชี้ต่อนหนึ่งบอกว่า การเรียกมหาเวสสันดรชาดกว่า**มหาชาติ**นั้น พุทธศาสนิกชนชาวไทยคงจะได้เรียกเป็นที่หมายรู้กันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย เพราะมีปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๓ ซึ่งเรียกว่าจารึกนครชุม จารึกเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๐ ในรัชกาลของพระยาลิไท (พระมหาธรรมราชาที่ ๑) มีกล่าวไว้ว่า “ธรรมเทศนาอันเป็นต้นเหตุว่าพระมหาชาติหาคนเกิดแลได้ไม่เลย” ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เรียกมหาเวสสันดรชาดกกันว่ามหาชาติมาแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นอย่างน้อย

ที่ว่านี้หมายความว่า การที่รู้จักฟัง รู้จักเทศน์มหาชาติ อาจจะเป็นเรื่องที่มีมาก่อน แม้แต่ความเชื่อที่อยากไปเกิดพบพระศรีอาริย์อะไรต่างๆ ก็คงมีแพร่หลายอยู่แล้ว จึงปรากฏในคัมภีร์อื่นๆ เป็นกระแสต่อเนื่องมา

อย่างในคัมภีร์**จักรวาททีปนี** ซึ่งเป็นคัมภีร์ของพระสิริมังคลาจารย์แต่งในสมัยลานนาไทย เมื่อจบ พระสิริมังคลาจารย์แต่งคาถาสรรพท้ายเป็นนิคมคาถา ท่านบอกไว้ชัดเจนเลยว่า ตัวท่านขอไปพบพระศรีอาริย์ ขอให้ได้ไปฟังธรรมจากพระศรีอาริย์

แม้ว่า**จักรวาททีปนี**จะแต่งหลัง**ไตรภูมิพระร่วง**เกือบ ๒๐๐ ปี แต่ยังไม่เห็นเหตุผลว่า พระภิกษุปราชญ์ใหญ่ผู้แต่งคัมภีร์ภาษาบาลีเล่มใหม่นี้ จะรับเอาความคิดสำคัญขนาดนี้มาจากการริเริ่มของ**ไตรภูมิพระร่วง** คิดเรื่องพระศรีอาริย์คงมีแพร่อยู่แล้วตั้งแต่ก่อนพระเจ้าลิไท ความเชื่อที่มีอิทธิพลมาในสายความคิดแบบนี้อาจจะเป็นไปได้ว่า **ไตรภูมิพระร่วง**นี้เป็นส่วนหนึ่งเท่านั้น

อันนี้ก็เป็นอย่างอื่นซึ่งอาจต้องมีการศึกษากันต่อไป และอิทธิพลเหล่านี้ ได้มีในสังคมไทยเรื่อยๆ มา แม้แต่ใน**พระราชพงศาวดาร**สมัยรัตนโกสินทร์ ก็มีเรื่องราวเหล่านี้คล้ายๆ กับเนื้อเรื่องใน**ไตรภูมิพระร่วง** ซึ่งอาจจะไม่ใช่อิทธิพลโดยตรงจาก**ไตรภูมิพระร่วง**ก็ได้ แต่เป็นความเชื่อที่แพร่หลายอยู่ในสังคมไทย ซึ่งมี**ไตรภูมิพระร่วง**นี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดอิทธิพล หรือเสริมย้ำอิทธิพลนั้น ขอยกตัวอย่างคำถามแบบนี้ เช่น ใน **พระราชพงศาวดาร**ที่ ๑ มีว่า

Acharn Kasem Boonsri^[20] once produced a piece of evidence to show that the designation **Mahājāti** for the Great Birth Story of Boddhisatta Vessantara may have come into use since the Sukhothai period, as the term appears on Sukhothai Stone Inscription No. 3, called Nakhon Chum Inscription, inscribed in the year 1357 during the reign of King Lithai (Maha Dharmaraja the First). One line on the inscription reads: “It is not known who has initiated the sermon of Mahājāti.” This proves that the Great Birth Story of the Boddhisatta Vessantara has been referred to as Mahājāti at least as far back as the Sukhothai period.

We can infer from this that people had been familiar with and listened to the Mahājāti sermon prior to the writing of *The Three Planes*. Besides, the aspirations for rebirth, for instance, in the age of Metteyya Buddha, must have been widespread then as they have recurred continuously in other religious treatises.

In *Cakkavāladīpanī*, a treatise by the Elder Sirimaṅgala in the Lanna Thai period, in his final and concluding verse, the author clearly states his wish to meet Metteyya Buddha and listen to his sermons.

Though *Cakkavāladīpanī* was written almost 200 years after *The Three Planes*, there is no reason to believe that the great scholar-monk who wrote this new Pali-language treatise would accept such an important concept if it had been introduced by *The Three Planes*. The concept regarding Metteyya Buddha must have been prevalent before the days of Phaya Lithai. Regarding beliefs that are influential along this line, it is likely that *The Three Planes* has just been part of the trend.

This is merely an observation that needs to be studied further. The influences have probably existed without interruption in Thai society. Even in the Ratanakosin period, the content of *The Royal Questions* is similar to that of *The Three Planes*. The similarity may not have been due to direct influence of the older work but could have come from the widespread belief in Thai society, which *The Three*

ข้อ ๑. เหตุไรจึงนับอายุมนุษย์ตั้งแต่ ๑๐ ปีขึ้นไปจนถึงอสงไขย^[๒๑] แต่ต่ออสงไขยลงมาจน ๑๐ ปี ว่าชื่ออันตราภัส^[๒๒] ซึ่งเป็นกำหนดอายุสัตว์ในอเวจี

ข้อ ๒. โทษอนันตริยกรรมทั้ง ๕^[๒๓] กับโทษญาติพระยาพิมพิสาร กินของสงฆ์ เผาโรงงาน ช่างไหนจะหนักเบาเท่ากัน

ข้อ ๓. ถ้าภัสภีฉิบหายวันใด สัตว์ในอเวจีมหานรกที่พันทุกขีไปวันนั้น จะพันทุกขีไปที่เดียวหรือ หรือกรรมจะให้ผลสืบไปในภัสภีอื่นอีก
จากนั้น สมเด็จพระสังฆราชและพระราชอาณานิคมก็ถวายเป็นสังฆทานกัน
ต่างๆ แล้วก็มีพระราชปฐมาภิเศกไปอีก

มีพระบาลีกล่าวว่าเมื่อแรกปฐมภัสภี พระโพธิสัตว์^[๒๔] ได้เป็นกษัตริย์ชื่อว่าพระเจ้ามหาสมมติวงศ์ แต่อีกแห่งหนึ่งว่าพระโพธิสัตว์ได้เป็นพระอินทร์ในต้นภัสภีนี้ เนื้อความทั้งสองนี้เถียงกันอยู่ พระโพธิสัตว์เป็นพระเจ้ามหาสมมติวงศ์หรือเป็นอินทร์แน่

เรื่องราวเหล่านี้ ถ้ามองดูคร่าวๆ เราก็อาจจะบอกว่าเป็นนิทานของ*ไตรภูมิ* แต่เมื่อตรวจสอบให้ละเอียด จะเห็นว่า เรื่องที่เชื่อและพูดกันมาเหล่านี้หลายอย่าง ไม่มีกล่าวถึงใน*ไตรภูมิพระร่วง*ด้วยซ้ำ

รวมความว่า ความเชื่อเหล่านี้ ไม่ว่าจะมาจาก*ไตรภูมิพระร่วง* หรืออะไรก็ตาม ล้วนเป็นความเชื่อที่แพร่หลายในสังคมไทย อาจจะเริ่มมาตั้งแต่ก่อนแต่ง*ไตรภูมิ* ก็ได้ และ*ไตรภูมิพระร่วง*ก็อยู่ในกระแสนี้ และได้ช่วยทำให้กระแสนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น นี่ก็เป็นข้อสังเกต

Planes has a part in creating the influence or reinforcing it. I would like to cite a few examples from *The Royal Questions of Rama I*.

Question No. 1: Why is it that man's life span is counted from the age of 10 up to asaṅkheyya^[21] and from asaṅkheyya down to 10 and called antara-kappa^[22], which is the life span of hell beings in Avīci, the lowest hell?

Question No. 2: Between the punishment for the five most evil deeds (anantariyakamma)^[23] and that for the wrong committed by King Bimbisāra's relatives who had eaten food offered to monks and burnt down almshouses, which is heavier?

Question No. 3: Would Avīci hell beings that have been released of their suffering on the day the kappa ends be released from suffering once and for all, or would they have to bear consequences of their evil deeds further in other kappas?

After that, the Supreme Patriarch and the Royal Chapter of monks all gave him various answers. The king then went on:

According to the Pali Canon, at the beginning of the first kappa, the Bodhisatta^[24] was a king named King Mahā-Sammativāṃsa. In another source, he was Indra at the beginning of the Bhadda-kappa. These are two conflicting details. Was the Bodhisatta in fact King Mahā-Sammativāṃsa or Indra?

These accounts may, at first glance, appear to have been influenced by *The Three Planes*. However, on closer examination, we will find that many of the things people believe in and talk about are not even mentioned in *The Three Planes*.

In sum, it can be said that these beliefs whether from *The Three Planes* or any other sources have all been prevalent in Thai society. They may have been introduced prior to the compilation of *The Three Planes*. The book has probably been part of the trend and has helped to make it much clearer. This is just an observation on my part.

ในแง่ของอิทธิพลนี้ ได้พูดถึงความคิดของพญาลิไท ที่กล่าวถึงไตรภูมิ แล้วยังเลยไปถึงจตุตถภูมิ (ภูมิที่สี่ = โลกุตตรภูมิ) หรือการพ้นจากภูมิ ๓ ด้วยคติของการที่ให้มองทรัพย์สินสมบัติต่างๆ หรือความรุ่งเรืองในไตรภูมิว่าเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน และมุ่งหมายไปสู่การบรรลुพระนิพพานนี้ คงจะมีอิทธิพลมาในสังคมไทยเป็นอันมาก แต่อิทธิพลเหล่านี้สำหรับคนรุ่นหลัง การสืบทอดไม่จำเป็นจะต้องคงรูปหรือรักษาจุดเน้นไว้ได้เหมือนกับที่พระองค์ได้ทรงไว้เสมอไป เช่น ในบางสมัยเราอาจจะมี การเน้นในระดับสวรรค์นรกมากก็ได้ ถ้าเป็นอย่างนี้ก็หมายความว่า ไปไม่ถึงพระร่วง

สุโขทัยก้าวมาถึงไตรภูมิฯ ออยุธยาเติมต่อไปยันที่พระมาลัย^[๒๕]

นอกจากนั้น อิทธิพลในด้านของความเชื่อ นรกสวรรค์ที่แพร่หลายนั้น ยังมีวรรณคดียุคหลังมาเสริมอีก เช่น เรื่องที่ทุกท่านก็คงรู้จักดี คือ **พระมาลัย** เรื่อง **พระมาลัย** เท่าที่ทราบก็ว่าเกิดขึ้นในสมัยอยุธยา พระมาลัยนั้นอะไรบ้าง พระมาลัยนั้นเรื่องนรกสวรรค์ชัดเจน เพราะพระมาลัยนี้ตามเรื่องว่าท่านทำแบบพระโมคคัลลาน์ ท่านลงไปนรกก่อน พบกับสัตว์นรก สอบถามว่าใครทำบาปอะไรจึงได้ไปเกิดอย่างนั้น แล้วก็รับคำพวงสัตว์นรกเอามาบอกกับญาติเพื่อจะมาสั่งสอนว่า ไม่ควรจะทำผิดอย่างนั้นๆ เพราะประพฤติแล้วต้องไปเดือดร้อนลำบากอย่างที่ตกนรกกันไปนั้น ไม่ควรเอาเยี่ยงอย่าง ให้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้เขา หรือท่านขึ้นไปบนสวรรค์ไปพบเห็นเทวดา ก็สอบถามว่าเทวดาองค์นั้นๆ มีทิพยสมบัติอย่างนั้น มีความรุ่งเรืองอย่างนั้น ได้ทำบุญอะไรมา ได้คำตอบแล้วก็นำมาสั่งสอนแก่ชาวมนุษย์

In terms of influence, I have already referred to Phaya Lithai's concept concerning the three planes and even beyond them to the fourth one (i.e. **lokuttara-bhūmi** “the supramundane”) or, in other words, deliverance from the three planes. The thinking that all the treasure, wealth, or prosperity described in *The Three Planes* is not permanent and that one should aim at attaining Nibbāna must have had great influence on Thai society. However, later generations may not have maintained it in the same way or with the same emphasis as the author. For example, certain generations put much more emphasis on heaven and hell. If that is the case, it means they have not set their heart on reaching the goal proposed by the author.

Sukhothai had progressed as far as *The Three Planes* while Ayutthaya elaborated on it and took a stand on *Phra Malai*.^[25]

Besides the prevailing influence regarding belief in heaven and hell at the time, there has been literature of later periods that has reinforced it, such as the account of a venerable monk called *Phra Malai*, which all of you are familiar with.

As far as we know, the story of *Phra Malai* became popular in the Ayutthaya period. What did the venerable monk emphasize? It is quite clear that he emphasized heaven and hell. Phra Malai, according to the story, took the Venerable Moggallāna as his model. He visited hell first and met with hell beings. He asked each of them what evil deeds they had committed that caused them to be reborn in hell. He promised to relate what they had told him to their relatives and teach them not to behave in the same way as they would suffer evil consequences in hell for it. He would then advise their relatives to make merit and dedicate it to them. Phra Malai is also known for his visit to heaven. He asked each of the celestial beings he met what good deeds they had done in their past lives that enabled them to enjoy such and such treasure and prosperity, and used their answers to teach mankind.

แล้วพระมัลลย์ก็ไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ ได้ไปพบพระศรีอาริย์ ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตลงมาไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ ท่านก็ถาม พระศรีอาริย์ก็ยังฝากคำสอนมาอย่างชวามนุษย์ด้วยกันว่า ถ้าอยากพบพระองค์ให้ทำอย่างนั้นๆ

ในบรรดาสิ่งทีพระศรีอาริย์ทรงแนะนำนั้น ก็มีข้อหนึ่งที่ว่าให้ฟังมหาชาติคือเวสสันดรชาดกนี้ นี่ก็เป็นคติที่เสริมซ้ำให้มีความเชื่อในเรื่องฟังเทศน์มหาชาติมากยิ่งขึ้น แต่ว่าเทศน์มหาชาติก็คงไม่ได้เกิดเพราะเรื่องพระมัลลย์มาทำให้เกิด แต่คงจะมีมาก่อน แล้วเอาพระมัลลย์มาอ้างเพื่อให้คนไปฟังมหาชาติมากขึ้นเป็นการย้าสนับสนุน

นอกจากนั้น ในคติที่พระศรีอาริย์ท่านสอนฝากมา ไม่ได้มีเพียงแต่เรื่องการเทศน์มหาชาติเท่านั้น บุญอะไรต่างๆ ที่สอนมาเยอะแยะมากมาย เรื่องการเทศน์มหาชาติก็เป็นเพียงส่วนน้อยอันหนึ่งในการที่จะทำให้ได้ไปพบพระศรีอาริย์ แต่เราจะเห็นว่าคติในเรื่องพระมัลลย์เน้นในเรื่องบาปบุญคุณโทษ เรื่องสวรรค์นรกมาก ตลอดถึงการไปพบพระศรีอาริย์

อาจตั้งข้อสังเกตไว้พิจารณาด้วยว่า วิธีบรรยายแบบ**พระมัลลย์**และ**ไตรภูมิ** นี้ แม้ว่าที่จริงมุ่งไปที่การเว้นกรรมชั่วและทำกรรมดี ซึ่งจะเป็นเหตุปัจจัยให้พ้นผลร้ายและได้ประสบผลดีต่อไป แต่เพราะการบรรยายเริ่มจากมองผลที่ประสบอยู่ แล้วย้อนไปบอกเหตุที่ได้ทำมาในอดีต ถ้าไม่ตั้งหลักโยนิโสมนสิการให้ดี แทนที่จะมุ่งตรงไปหาการทำกรรมซึ่งเป็นเหตุปัจจัยสำหรับผลข้างหน้าโดยตรง ก็อาจจะเฉไปในทางของการยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ปัจจุบันโดยอ้างกรรมเก่าไปก็ได้

ตามข้อสังเกตนี้ แนวการบรรยายของ**พระมัลลย์**มีทางทำให้เห็นได้มากกว่า**ไตรภูมิ** เพราะเริ่มเรื่องจากสภาพที่เป็นผล ยกเอาเป็นจุดปรารถนาโดยตรงชัดเจน

Then he proceeded to pay homage to Cūḷāmaṇi-cetiya and met Metteyya, a Bodhisatta in Tusita heaven, who came down to pay homage to the shrine as well. Phra Malai asked him the same question. Moreover, the monk was entrusted to pass on the Bodhisatta's message to people on earth that if they want to meet him they have to do certain things.

One of them is to listen to the Mahājāti sermon or the Great Birth Story of the Bodhisatta Vessantara. This has notably reaffirmed the practice of listening to the Mahājāti sermon. However, it was unlikely that the story of Phra Malai had initiated it. It must have existed before that and his account was made use of to increase the number of people attending the sermon.

Moreover, listening to the Mahājāti sermon was not the only message that the Bodhisatta Metteyya asked Phra Malai to pass on to the people. They were expected to do a lot more merit in order to meet Metteyya Buddha, with listening to the Mahājāti being only one of the contributing factors. We can see that in Phra Malai's account the emphasis is on results of good and evil deeds, on heaven and hell including the meeting with Metteyya Buddha.

Another observation to be considered is the way *The Three Planes* and *Phra Malai* are presented. They actually concentrate on urging people to do good deeds and refrain from doing anything wicked, so that they would not suffer evil consequences but reap future rewards. Both authors start with what people are experiencing at present and then describe their past deeds that have entailed such results. If we have not considered this thoroughly, instead of focusing on factors that directly affect future results, we might be led into accepting present conditions with resignation.

However, it should be noted that *Phra Malai* is more likely to lead people astray than *The Three Planes* because it has clearly taken existence resulting from past deeds as its starting point.

อันนี้เป็นแง่คิดเกี่ยวกับอิทธิพลส่วนหนึ่ง เป็นเรื่องของศีลธรรมที่มาเกี่ยวข้องกับชาวบ้าน

สุโขทัยใช้หลักปกครองเมตตา อยุธยาเหไปหาหลักพราหมณ์

ในแง่การปกครอง *ไตรภูมิพระร่วง* ได้ให้คติเกี่ยวกับธรรมะของนักปกครองด้วย เมื่อกล่าวถึงพระยาจักรพรรดิราช ท่านก็พูดถึงการที่จะพิชิตดินแดนโดยไม่ต้องใช้ศาสตราวุธ และการปกครองโดยใช้ธรรมะ แล้วก็มึคติเกี่ยวกับทศพิธราชธรรมมาด้วย

พูดง่ายๆ คือ ในคติพุทธศาสนานั้น ต้องการการปกครองโดยไม่ใช้อาชญา หรือหลีกเลี่ยงการใช้อาชญา ให้เหลือน้อยที่สุด ให้เป็นการปกครองด้วยธรรม และเป็นศีลธรรมโดยสมัครใจ

แต่ถ้าสอนศีลธรรมเปล่าๆ แนะนำแต่เรื่องความดีอย่างเดียวเห็นไม่ชัด ก็เอาเรื่องที่เป็นรูปธรรมมาช่วยเสริมให้ชัดยิ่งขึ้น ในฝ่ายโทษของความชั่วให้เห็นว่าจะไปตกนรก ได้รับความร้ายอย่างไร ซึ่งไม่ใช่โทษในขณะนั้น แต่เป็นโทษที่เป็นความเชื่ออยู่ในใจ หรือว่าได้ทำกรรมดีแล้วจะได้ไปเกิดในสวรรค์ ไปเสวยสุขสมบัติอย่างนั้น ก็ไปเน้นความที่ว่าได้เกิดความหวังในความสุข

ถ้าเป็นอย่างนี้ ก็หมายความว่า อาจจะเป็นไปได้ว่า ในสุโขทัยมีการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมเหล่านี้ ตามคติพุทธศาสนา และอาจจะไม่มีการลงโทษอาชญาชนิดแรง ดังข้อความใน*ไตรภูมิพระร่วง* (หน้า ๕๗) ตอนพระยาจักรพรรดิราชตรัสสอนท้าวพระญาทั้งหลาย ผู้ปกครองดินแดนในบูรพพิเทหะ ที่เคยยกมาอ้างแล้วข้างต้นว่า

มาตราว่าคนผู้ใดกระทำร้ายด้วยประการใดๆ ก็ดี บ่มีควรฆ่าให้ตาย ควรสั่งสอนโดยธรรมแล

This is just a perspective on the influence [of *The Three Planes*] regarding morality of ordinary people.

Sukhothai was governed on the principle of loving-kindness, but Ayutthya leaned towards Brahmanist principles

In terms of administration, the author of *The Three Planes* has also given his view on duties of a ruler. When he gives an account of the universal king, he talks about conquering a territory without taking up arms against it, governing a country with righteousness and presenting the concept of the ten royal virtues.

To put it simply, the Buddhist concept regarding government is an administration that does not make use of the penal code, avoids its use, or makes the least use of it. It is supposed to be administration by righteousness and moral conduct on a voluntary basis.

Teaching morality in its barebones by talking only about goodness is too abstract to envisage; something more concrete has to be added to make it clearer. The author has pointed out that evil deeds will entail punishment in hell. The ill effect of bad action is not immediate, but it is part of the belief lodged in the mind. As for good action, the reward is a happy life in heaven. Moreover, the description of heavenly treasure to be enjoyed is probably meant to instill hope for a life of bliss.

If that is the case, then it could be that in the Sukhothai period people conducted themselves in accordance with these moral principles expounded by the Buddha. Moreover, it is likely that in those days there were no severe punishments. This is supported by a passage in *The Three Planes* (page 57) quoted earlier when the universal king was addressing the princes who ruled over territories in Pubbavideha:

Should anyone commit a grievous offense, put him not to death; but give him instructions in the Dhamma.

แต่ต่อมาในสมัยอยุธยา คตินี้คงจะเปลี่ยนไป เพราะได้รับคติพราหมณ์ อันมีระบบการลงโทษที่รุนแรงมาก

ยกตัวอย่าง เช่น ในคัมภีร์**มนุธรรมศาสตร์** ซึ่งเป็นหลักกฎหมายของฮินดู มีการกำหนดโทษอะไรต่างๆ ไว้ เช่นในเรื่องวรรณะสี่ คนวรรณะศูทร ไม่มีสิทธิเรียนพระเวท เขากำหนดการลงโทษไว้ด้วยว่า ถ้าคนในวรรณะศูทรไปฟังพระเวท ให้เอาตะกั่วหลอมหยอดหู ถ้าหากคนวรรณะศูทรนี้ไปสาธยายพระเวท ให้ตัดลิ้นเสีย ถ้าหากว่าคนวรรณะศูทรไปเรียนพระเวท ก็ให้ผ่าร่างกายออกเป็น ๒ ซีก ดังนี้ เป็นต้น นี่เป็นเรื่องของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีหลักของการลงโทษอย่างรุนแรง

เราจะเห็นว่า ในสมัยหลังในเมืองไทย วงการปกครองก็มีการลงโทษรุนแรงมากเหมือนกัน เป็นไปได้ไหมว่าคตินี้มาจากสายฮินดู โดยเฉพาะจะเริ่มขึ้นในยุคอยุธยา

ตามคติในพุทธศาสนานั้น ถ้าเราอ่านชาดกจะเห็นว่า คนที่ประพฤติดีชั่วในโลกนี้ไม่ค่อยได้รับการลงโทษรุนแรง มีการให้อภัยมาก

ยกตัวอย่างง่ายๆ โทษในรั้วในวัง เช่นอย่างพระราชธิดาหรือพระสนมไปแอบมีคนรักข้างนอก หรือมีชู้ มักจะได้รับการให้อภัยไม่มีการลงโทษปล่อยไป หรือมีคำสอนให้รู้จักปลงว่า มันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ต้องรู้เท่าทัน เพราะธรรมชาติผู้หญิงมากมายก็เป็นอย่างนั้น

ในชาดกหลายเรื่องถึงกับต้องยอมว่าผู้หญิงแรงๆ เลียๆ หายๆ มากมาย เพื่อให้พระเจ้าแผ่นดินหรือฝ่ายชายผ่อนคลายหายโกรธลง แต่ในสมัยหลังในเมืองไทยมีการลงโทษรุนแรง คือไม่สมกันเลยกับคำสอนทางพุทธศาสนา

However, this concept must have changed in the Ayutthaya period because Brahmanism with its severe punishments for offenses had been adopted.

For example, in the treatise of *Manudharmaśāstra*, the Hindu code of law, punishments are listed for various offenses. The shudras, members of the fourth caste, have no right to study the Vedas, and punishments are set for violations of the law. If a shudra listens to the Vedas, molten lead will be poured into his ears. If he recites them, he will have his tongue cut off. Should he study them, his body will be split in half. This concerns Brahmanism, which imposes severe punishments on offenders.

We can see that in later times in Thailand, penalties for crime are also very severe. Could it be that the concept was introduced through Hinduism, especially in the Ayutthaya period?

In Buddhism, the concept regarding punishment is quite different. If we read birth stories, we will realize that people who behaved badly were often not severely punished; they were largely pardoned.

To cite an obvious case, if a member of the royal household, for instance a king's daughter or one of his concubines, had a lover or committed adultery, she would be pardoned and allowed to leave with no punishment. Or else, the incident would end with a lesson that it was only human nature which one had to cope with, for a great number of women were that way.

In several birth stories, women were cruelly reproached to alleviate the anger of the king or the male party. However, in later times in Thailand, there had been severe punishment that did not fit in with Buddhist teachings.

ในชาตกนั้น แม้แต่คติเกี่ยวกับการปกครองและการเป็นพระมหากษัตริย์ ในชาตกจะต่างออกไปอีกแนวหนึ่ง เช่นคติของชาตกเล่าว่า ถ้าหากพระเจ้าแผ่นดินปกครองแล้วเกิดความเดือดร้อนขึ้นในแผ่นดิน พวกประชาชนก็จะยกขบวนกันไปร้องเรียนที่หน้าพระลาน พระเจ้าแผ่นดินก็ต้องสำรวจพระองค์เอง ว่าพระองค์มีความบกพร่องอะไร พระองค์ไม่ได้รับการสรรชมของนักปกครอง ไม่ได้รักษาศัพทราชธรรมหรืออย่างไร อะไรต่างๆ ทำนองนั้น คตินี้คล้ายๆ ว่าเป็นต้นความคิดของการเดินขบวนสมัยปัจจุบัน อันนี้มีมาตั้งแต่สมัยชาตก และชาตกมีบ่อยเรื่องการเดินขบวนแบบนี้ นี่เป็นระบบปกครองแนวของพุทธ

จึงน่าสังเกตและแยกแยะเรื่องอิทธิพลของพระพุทธศาสนา ว่าส่วนไหนที่เข้ามาในสังคมไทย และส่วนไหนมีคติอื่นเข้ามาแปลกปน ผสมผสานหรือครอบงำ อันนี้เป็นข้อที่จะต้องแยกให้ชัดด้วย

กระแสนิทธิพลทางความคิด ที่ไตรภูมิพระร่วงมาเสริมแรง

ถึงตรงนี้ จะประมวลแนวความคิดความเชื่อส่วนสำคัญที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับอิทธิพลของ**ไตรภูมิพระร่วง** ว่ามีอะไรบ้าง

๑. **หลักศีลธรรมของคนทั่วไป** เรื่องนรกสวรรค์ คนทำชั่วแล้ว จะไปเกิดเป็นเปรตเป็นสัตว์นรก เพราะทำกรรมชั่วอะไร และทำกรรมดีแล้ว จะได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นต่างๆ และให้คติธรรมของนักปกครอง แสดงธรรมะของผู้ปกครอง ว่าผู้ปกครองควรประพฤติตนอย่างไร ควรทรงไว้ซึ่งศัพทราชธรรม ควรมีความเกื้อกูลต่อประชาราษฎร์อย่างไร มีธรรมะที่สั่งสอนคน จะเรียกว่าทุกระดับก็ได้ ตั้งแต่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินจนถึงพระมหากษัตริย์

๒. **คติการรู้เท่าทันสภาวธรรมตามความเป็นจริง** ให้รู้จักคติเกี่ยวกับอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โดยเฉพาะเน้นเรื่องอนิจจัง ว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง แม้แต่ความสุขในสวรรค์ชั้นฟ้า พระยามหาจักรพรรดิ ก็ไม่เที่ยงแท้แน่นอน

Even concepts regarding government and kingship in birth stories are also different. For example, if a king caused trouble in the country under his rule, the people might hold a protest in front of the palace. The king then had to examine himself to find out what flaw he had. Was it his negligence in maintaining a ruler's virtues—the ten royal virtues—or something along that line?

This concept seems to have been the basis of present-day demonstration. We can see that there have been public protests since the days of the birth stories and they have been a common practice in a system of government based on Buddhism.

Regarding Buddhist influences on Thai society, we should clearly differentiate between concepts that are genuinely Buddhist and those which are blended with or superimposed by other sources.

Trend of conceptual influence reinforced by *The Three Planes*

At this point, I will put together important concepts and beliefs considered to be influenced by *The Three Planes*:

1. *Morality for ordinary people*: the idea of heaven and hell, the belief that people who do evil deeds will be reborn as hungry ghosts or hell beings and those who do good deeds will be reborn at various levels of heaven, as well as the right behavior for rulers. *The Three Planes* has expounded on the duty of a ruler and how a king should adhere to the ten royal virtues and care for his people. It can be said that the text provides instructions for people at all levels from commoners to royalty.

2. *The concept of knowing natural phenomena the way they are*: one should get to know the concept of the three characteristics of existence—impermanence, suffering, and non-self. The emphasis is on impermanence, the realization that everything is transitory, including even great happiness enjoyed by celestial beings and universal kings. One should know how to attain deliverance and

แล้วให้รู้จักที่จะเถียงตอนต้นให้รอดพ้น และดำเนินให้เข้าถึงพระนิพพาน นี่ก็เป็นคติหนึ่งที่มีมาในสังคมไทย

จะเห็นว่าอิทธิพลของหลักอนิจจังนี้มีมากอยู่ คนไทยประสบเหตุพลัดพราก ประสบเหตุสูญเสียอะไรต่างๆ ก็มักจะรู้จักปลงกันได้ว่า อนิจจัง ไม่เที่ยง สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นแล้ว ก็ต้องดับไป อย่าไปทุกข์ไปร้อนให้เกินเหตุเสร็จแล้วก็ทำใจให้สบาย ก็มีความสุขได้

จะเห็นว่า ในปัจจุบัน เวลาคนต่างชาติมาเมืองไทย โดยเฉพาะในชนบท เขามักรู้สึกชดว่าคนไทยปรับใจตัวเองได้ หรือวางใจต่อสิ่งต่างๆ ได้ดี ไม่ค่อยมีความทุกข์ ได้พบคนฝรั่งตั้งข้อสังเกตอันนี้บ่อย เขารู้สึกว่าคนไทยไม่ค่อยมีความเครียด จิตใจสบายๆ ส่วนฝรั่งจิตใจมักกระวนกระวาย เครียด มีความกดดันอะไรต่างๆ มากเหลือเกิน นี่เป็นข้อสังเกตอันหนึ่ง

คติการปลงอนิจจังนี้ก็อยู่ในเรื่อง*ไตรภูมิ* เเด่นชัดด้วย ย้ำไว้มาก แต่มุ่งในด้านทำให้คุณค่า คือพรรณนาสุขสมบัติในมนุษย์และสวรรค์อย่างสูงเยี่ยม เสร็จแล้วก็ตีกระหนาบลงให้ต่ำ เพื่อเชิดชูคุณค่าของโลกุตตรธรรมให้เห็นว่าเหนือกว่าและสูงสุด ซึ่งก็ไปสัมพันธ์กับคติเรื่องการปฏิบัติเพื่อพระนิพพาน

๓. การที่จะไปเกิดพบพระศรีอารีย์ นี่ก็อีกอย่างหนึ่ง คือ ในกรณีที่ยังเวียนว่ายอยู่ใน*ไตรภูมิ* ไม่ว่าจะเป็นผู้มีความมุ่งหมายที่จะไปสวรรค์ก็ดี ไปนิพพานก็ดี ก็มีจุดมุ่งหวังนี้แทรกอยู่ด้วยอีกข้อหนึ่ง (เรื่องนี้ควรสืบคติมหายานประกอบด้วย)

คติทั้งหมดนี้ อาตมาถือว่า *ไตรภูมิ* ปรารถนาจะไม่ใช้เป็นตัวต้นกำเนิด แต่อาจจะเป็นตัวเสริมความเชื่อที่แพร่หลายอยู่แล้วในสังคมไทย

proceed to achieve Nibbāna. This is another concept prevalent in Thai society.

How influential the concept of impermanence is can be seen in the way Thai people react when they are faced with separation or loss. They are able to resign themselves to the fact that nothing is permanent. Whatever happens will eventually pass away so there is no need to be unduly perturbed. With that kind of thinking, one can cope with any situation and keep up one's spirits.

We can see that foreigners visiting Thailand nowadays are impressed that Thai people, especially those in rural areas, are able to cope very well with their problems and are generally carefree. I met foreigners who often made comments of this sort. To them Thai people were not tense and seemed to take life easy while Westerners were often anxious, tense, and pressured by so many things. This is just another observation.

The concept of impermanence is prominent in *The Three Planes*. It is featured repeatedly to emphasize its great value. Supreme happiness and marvelous treasure on earth and in heaven that have been elaborately described are dealt with very severely to indicate that lokuttara-dhamma “the supramundane state” is much superior and should be the ultimate goal. This is related to the concept regarding observances that will enable one to reach Nibbāna.

3. *Rebirth in the age of, and having audience with, Metteyya Buddha*: this wish lies hidden in those people who still wander in the round of rebirth in the three planes, no matter whether their goal is going to heaven or Nibbāna. (We should also find out about this concept from Mahayana Buddhism.)

I presume that *The Three Planes* is not the source of these concepts. However, the text may have reinforced beliefs that have already been widely held in Thai society.

ข้อคิดและท่าทีที่ถูกต้องต่อไตรภูมิ

เป็นอันว่า ได้สรุปอิทธิพลของ**ไตรภูมิพระร่วง**ที่เป็นหลักใหญ่ๆ ๓ ประการ จากข้อสรุปนั้น ก็มีแง่คิดอย่างหนึ่งว่า เราควรและสามารถใช้ประโยชน์จากเรื่อง**ไตรภูมิ** นี้ เป็นฐานในทางศีลธรรมที่ดี เป็นฐานสำหรับการพัฒนาประเทศชาติบ้านเมืองได้ใหม่

บางคนอาจจะมองในด้านลบว่า อิทธิพลของความเชื่อถือจาก**ไตรภูมิ** เป็นเรื่องที่ขัดถ่วงการพัฒนาประเทศ เช่นในระดับของศีลธรรมที่เน้นในเรื่องของหลักกรรม

หลักกรรมนี้ก็ดี คดีของการออกจากไตรภูมิไปสู่นิพพาน คือหลักการรู้เท่าทันคติธรรมดาที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ดี ในสังคมปัจจุบัน นักสังคมวิทยา นักมานุษยวิทยาบางท่าน มองไปในแง่ว่าเป็นหลักการที่ทำให้คนยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ เมื่อทำให้ยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ ก็ทำให้ไม่รู้จักปรับปรุงแก้ไขตัวเอง ก็ทำให้ขัดขวางการพัฒนา นี่เป็นเรื่องที่จะต้องวิเคราะห์กันให้ดีโดยรอบคอบ เพราะหลักกรรมมีส่วนสำคัญอยู่ในเรื่อง**ไตรภูมิ** และความเชื่อของชาวไทยทั้งหมด เรื่องอนิจจังก็เช่นเดียวกัน

เป็นอันว่า ไม่ว่าคติที่จะอยู่ในภพนี้ ในไตรภูมินี้ คือหลักกรรมก็ดี หรือคติที่จะออกไปจากไตรภูมิ คือคติเรื่องอนิจจังก็ดี ล้วนแต่ได้ถูกตีความในแง่ของการยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ทั้งหมด จึงมีปัญหาวว่า เราจะเอาอย่างไรกับเรื่องนี้ ขอเสนอข้อพิจารณาว่า

หลักกรรม แยกให้ได้ก่อน ถือพุทธ ถือพราหมณ์ หรือคืออินครณ์

ข้อหนึ่ง เรื่องของเราเอง เรายังศึกษาไม่ชัดพอ โดยเฉพาะความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องกรรม พุทธศาสนิกชนส่วนมากยังแยกไม่ออกระหว่างหลักกรรมของพุทธศาสนากับของฮินดู ระหว่างหลักกรรมของพระพุทธรศาสนา กับของศาสนาเซนหรืออินครณ์ เป็นต้น เดียวนี้เราไม่ได้มีการศึกษาเพียงพอ พุทธศาสนิกทุกๆ ไปแยกไม่ออกเลย

Points to ponder and proper attitude towards *The Three Planes*

I have concluded that the influence of *The Three Planes* can be put into three main concepts. There arises from the conclusion whether we should or could make use of *The Three Planes* as a good basis for morality and a foundation for development of the country.

Some might view the influence of *The Three Planes* negatively. They see that it hinders the country's development; for instance, with regard to morality the emphasis is on the doctrine of kamma.

Nowadays, sociologists and anthropologists view the doctrine of kamma, and the concept of leaving the three planes for Nibbāna, an insight into the true nature of existence—impermanence, suffering, and non-self—as tenets that make man resign to his lot. In their way of thinking, a person who accepts the situation he is in does not know how to improve himself and becomes an obstacle to development. This kind of approach should be analyzed with great care because the doctrine of kamma as well as that of impermanence is a basic element in *The Three Planes* and what Thai people believe in.

It seems that the concepts mentioned above are all interpreted negatively as teaching people to accept their lot with resignation. How should we deal with this problem? I would like to submit the following for consideration.

Differentiate between the terms *kamma* used in Buddhism, Brahmanism, or Jainism

First of all, even what is of our concern we have not studied clearly enough, especially the understanding about kamma. For example, most Buddhists cannot differentiate between the principle of kamma in Buddhism from that in Brahmanism or Jainism. At present, not enough studies are carried out on these matters, so ordinary Buddhists cannot tell the difference.

อย่างที่พูดเมื่อกี้ว่า กรรมในศาสนาฮินดู เขาตั้งขึ้นเพื่อจะเอามารองรับยืนยันเรื่องวาระละลี้ ส่วนพุทธศาสนาสอนหลักกรรมเพื่อจะหักล้างวาระละลี้ ความแตกต่างกันนี้เป็นอย่างไร เป็นเรื่องที่จะต้องทำความเข้าใจกันให้ชัดเจน

เรื่องความเชื่อกรรมที่มีความไม่ชัดเจนนี้ แม้แต่ในสมัยก่อนก็เคยเป็นปัญหามาแล้ว ดังปรากฏแม้แต่ใน**พระราชปोजना**

อาตมาจะอ่านพระราชปोजनाให้ฟังสักเรื่องหนึ่ง มีพระราชปोजनाที่ ๓ ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ความว่า

บุคคลเชื่อกรรมเข้าไปในป่าพบบ้างพบเสือ ก็ถือเสียว่าแล้วแต่กรรม เสือข่างก็ทำร้ายสิ้นชีวิต ดั่งนี้จะว่ามีกรรมหรือหาไม่ได

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ถาวยวิไลñanaความที่ ๑ ว่า

บุคคลนั้นหาวิจารณ์ปัญญามิได้ ชื่อว่าบุพเพกตทิวีวิปลาส เชื่อแต่กรรมที่กระทำแต่ก่อนสิ่งเดียว นักปราชญ์มีควรสรรเสริญ

อีกสำนวนหนึ่ง พระธรรมไตรโลกถาวยวิไลñanaความที่ ๒ ว่า

บุคคลอันถือกรรมและมีได้พิจารณาเหตุอันผิดและชอบนั้น ได้ชื่อว่าบุพเพเหตุทุกทิวี เป็นถือผิดประกอบกรรมอันผิดเพราะโมหะ มีกรรมหนหลัง ในที่ใดมีสัตว์ร้าย เสือร้าย พระพุทธเจ้ายังทรงอนุญาตให้ภิกษุขึ้นต้นไม้หนีได้

นี่เป็นตัวอย่างทีแสดงว่า ความเชื่อเรื่องกรรมได้มีปัญหาเรื่อยมา เพราะคนจำนวนมากเอาหลักกรรมไปปนกับลัทธิกรรมเก่า ซึ่งเป็นการปะปนกับลัทธินิครนถ์

As I commented earlier on, karma in Brahmanism was established to uphold the four-caste system, but Buddhism taught the principle of kamma to refute it. It is crucial that the difference between the two concepts be clearly understood.

The vagueness regarding the belief in kamma had already caused problems in the past. There have been records of this in *The Royal Questions*.

I will read one out to you—King Narai the Great’s third question.

A man who believed in the doctrine of kamma went into a jungle and came across an elephant and a tiger. Considering that the encounter was an outcome of his kamma, the man let it run its course and was killed by the beasts. Can we say that he suffered the consequences of his past action?

The Venerable Buddhaghosacharya gave one answer:

The man was unable to think analytically. There was a distortion of view on his part in believing only in deeds done in the past. Learned men should not admire this kind of person.

A second answer was given by the Venerable Dharmatrailok:

A person who believed in kamma without reflecting on what is right and what is wrong is to be considered as subscribing to a false view in believing only in past deeds. He did wrong out of delusion, succumbing to his own past deeds. Even the Buddha would allow a monk to escape by climbing up a tree wherever there are wild beasts or fierce tigers.

This exemplifies that there have continuously been problems concerning belief in the principle of kamma. The reason is that many people mix it up with the principle of past deeds in Jainism.

นิครนถ์นี่เขาเป็นลัทธิปุพเพกตวาท คือ ลัทธิกรรมเก่า ถือว่าอะไรๆ ก็เป็นเพราะกรรมที่ทำมาในชาติก่อนทั้งสิ้น พระพุทธศาสนาสอนหักล้างลัทธินี้ ถือว่าลัทธินี้เป็นมิจฉาทิฐิอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น ถ้าเราแยกไม่ออก เราก็ไปเชื่อฝรั่งที่บอกว่าพุทธศาสนาทำให้คนยอมรับสภาพที่เป็นอยู่

พระพุทธศาสนาสอนหลักกรรมเพื่อหักล้างเรื่องวรรณะ เพื่อให้คนรู้จักปรับปรุงตนเอง คือให้ยอมรับรู้เรียนรู้สภาพที่เป็นอยู่ว่ามาจากเหตุปัจจัยอะไร แล้วคิดพิจารณาว่าจะแก้ไขให้ตั้งมฤคตั้งได้อย่างไร ไม่ใช่ให้ยอมรับรักษาสภาพไม่ดีที่เป็นอยู่เอาไว้ คือปล่อยให้เรื่อยเปื่อยไป อย่างที่ลัทธิมิจฉาทิฐิปุพเพกตวาท เป็นต้น ได้สอนไว้

รู้อนิจจ้อย่างแท้ ไม่เรื่อยเฉื่อยอย่างไทย ไม่กระวนกระวายอย่างฝรั่ง

เรื่องอนิจจก็เหมือนกัน หลักอนิจจสอนให้รู้จักว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง มันจึงเป็นอย่างนี้ คนไทยปลงได้ ใจสบาย มีความสุข แต่เสร็จแล้ว กลายเป็นยอมรับสภาพ ปลงใจต่อไปอีกว่า อะไรๆ มันก็ไม่เที่ยง เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ก็ต้องปล่อมั่นไปตามที่มันจะต้องดับต้องเกิด พอปลงอย่างนี้ เราก็ไม่ต้องแก้ไขอะไร ก็กลายเป็นการยอมรับสภาพที่เป็นอยู่

ในเรื่องนี้ สาเหตุข้อสำคัญของปัญหาที่เป็นมากก็คือ การแยกไม่ออก ระหว่าง การยอมรับความเป็นจริง กับ การยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ อันนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก

ฝรั่งนั้นตรงข้าม ฝรั่งไม่ยอมรับความเป็นจริงและสภาพที่เป็นอยู่ เขาจึงพยายามที่จะทำอะไรฝืนเอาชนะธรรมชาติ และสร้างความเจริญได้สำเร็จ แต่ก็มีทุกข์มาก มีปัญหาจิตใจมาก มีความคับแค้นเดือดร้อนกระวนกระวาย

Jainism is a doctrine of **pubbekata-vāda**, a faith rooted in past deeds. It considers whatever happens to humans all result from their deeds in their former lives. The Buddha's teaching is to refute this theory, which is deemed as one of the false views. Therefore, if we fail to tell them apart, we will believe Westerners who claim that Buddhism makes people accept the state they are in.

Actually, Buddhism teaches the principle of kamma to refute the caste system so that people will improve themselves. It aims at making them recognize their present conditions, study their causes and conditions and consider how they can be rectified. It does not encourage people to keep the dire conditions they are in, i.e. to accept their plight with resignation as taught by such false views as pubbekata-vāda, or belief only in results from former deeds.

A person who fully understands the concept of impermanence will not be inert like a Thai or anxious like a Westerner

A similar case can be made about impermanence. The doctrine of impermanence teaches people to realize that things turn out the way they do because nothing is permanent. Thai people who believe in the doctrine feel relieved and happy. Then they conclude further that since whatever comes to pass will eventually go away, they should let it run its course. With this feeling of resignation, people would not want to make any improvement, which is tantamount to accepting their lot.

The major cause of the problem has been the failure to differentiate between *acceptance of the true nature of things and resignation to their lot*. This is a crucial issue.

Westerners are just the opposite. They refuse to accept the truth and their present conditions. They have tried very hard to conquer nature and succeeded in making their society prosper. However, they suffer greatly for their success, facing mental problems, frustration, distress, and anxiety.

เราจะพัฒนาทั้งที่ ควรจะได้รับบทเรียนทั้งสองด้าน ควรศึกษาให้ชัดว่าหลักพระพุทธศาสนาที่จริงสอนอย่างไร ส่วนดีที่มีอยู่แล้วเราก็รักษาเอาไว้ ส่วนดีของฝรั่งที่เราเห็นว่าทำให้เขาเจริญ เราก็เอามาสร้างความเจริญ

เมื่อรู้ว่าเจริญแบบฝรั่งนี้มีทุกข์ มีความเดือดร้อนคับแค้นใจมาก ส่วนที่ทำให้มีความเดือดร้อนใจ เราก็ไม่เอามา แต่จะอย่างไรจึงจะสำเร็จ ตอบว่าต้องรู้จักแยกแยะและปฏิบัติให้ถูกในเรื่องหลักอนิจจัง และในเรื่องกรรม เป็นต้น

หลักอนิจจังและกรรม สอนให้ยอมรับความจริง แต่ไม่ได้สอนให้ยอมรับสภาพที่เป็นอยู่

หลักอนิจจังสอนให้รู้ทันความเป็นจริงว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง มันเกิดขึ้นแล้วมันก็ดับไป ที่มันเป็นอยู่นั้น มันก็เป็นไปตามธรรมดาของมัน เมื่อคิดได้อย่างนี้แล้ว เราก็วางใจได้ มีความสุข ไม่เดือดร้อน ไม่มีความทุกข์มาก

แต่เราก็ต้องคิดต่อไปด้วยว่า การที่สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง มันแตกดับไปนั้น มันไม่ได้เป็นไปอย่างเรื่อยเปื่อยเลื่อนลอย มันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย การที่มันเจริญขึ้นก็เพราะมีเหตุปัจจัยให้มันเจริญ การที่มันจะเสื่อมก็เพราะมีเหตุปัจจัยให้มันเสื่อม เมื่อเราไม่ต้องการความเสื่อม เราก็ต้องหลีกเลี่ยงเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความเสื่อม และกำจัดแก้ไขเหตุปัจจัยเหล่านั้นเสีย เมื่อต้องการความเจริญ เราก็ต้องสร้างเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความเจริญ

มีคาถาภาซิตในพระไตรปิฎก สอนให้รู้จักเผชิญหน้าและปฏิบัติต่ออนิจจังให้ถูกต้อง ขอยกมาให้ดูเป็นตัวอย่าง (อง.ปญจก. ๒๒/๕๐/๗๐)

In our attempt to develop our country, we should learn from both sides. We should study to clearly understand the true doctrines taught in Buddhism. On the one hand, we should keep what we already have that is good. On the other, we should also adopt what is good in Western society that makes it thrive, to make ours prosper.

Since we know full well that prosperity based on the Western model makes people suffer frustration and anxiety, we should not bring in factors that will cause undesirable results. How can we achieve what we set out to do? The answer is we have to differentiate various principles such as the principle of impermanence and that of kamma and practice them right.

The doctrines of impermanence and kamma teach acknowledgement of the truth; they do not teach *acceptance of the status quo*.

The teaching of impermanence is to enable humans to comprehend the truth that nothing is permanent so whatever comes into being will pass away. It is only natural for things to be the way they are. A person who can fully grasp this concept will not be weighed down by suffering; he will be relaxed, happy and unperturbed.

However, we also have to realize further that things do not arise and pass away haphazardly. They are constrained by causes and conditions. They prosper because there are factors that make them prosper, and they decline because there are factors that cause them to decline. If we don't want them to decline, we have to avoid and get rid of factors causing their decline. If we want prosperity, we must develop factors that bring about prosperity.

I would like to cite verses of saying in the Pali Canon as an example that teaches the right attitude and practice while confronting impermanence (A.III.62):

สำหรับอริยสาวกผู้ได้เรียนสดับ อะไรที่ต้องเจ็บ ก็เจ็บ อะไรที่ต้องตาย ก็ตาย อะไรที่จะต้องสิ้นสลาย ก็สิ้นสลาย อะไรที่จะต้องมลาย ก็มลายไป ...

บัณฑิตไม่หวั่นไหวในภยันตรายทั้งหลาย ... เขาจะลู่จุดหมาย สัมฤทธิ์ประโยชน์ได้ที่ไหน ด้วยวิธีการอย่างไร ก็พึงพากเพียรมุ่งหน้า ทำไปที่นั่นด้วยวิธีการนั้นๆ

หากรู้ชัดขึ้นมาว่าจุดหมายนั้น ไม่ว่าจะเราหรือคนอื่นใด ไม่มีใคร จะให้สำเร็จได้ ก็ไม่ต้องเศร้าเสียใจ พึงวางจิตสนิทลงตั้งใจเด็ดว่า ที่นี้ เราจะทำอันไหนให้มันแน่ต่อไป

จะเห็นว่า เมื่อคิดให้ถูกขั้นตอน เราก็ทำใจของเราได้ มีความสุขด้วย และสร้างความเจริญได้ด้วย คือยอมรับความจริง แต่ไม่จำเป็นต้องยอมรับสภาพที่เป็นอยู่

ถ้าแยกไม่ถูก ก็จะได้แบบไทยๆ ที่เข้าใจผิด ไม่ใช่เข้าใจถูก ไทยชนิดที่เข้าใจผิด ก็คือการยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ ซึ่งทำให้ใจสบายดี มีความสุขแต่ไม่เจริญ แต่ถ้าไปตามฝรั่งผิดอีก ทั้งของไทยที่ดี ก็ไปสร้างความเจริญโดยจิตใจมีความทุกข์ ไม่ได้เรื่องทั้งสองฝ่าย ดีไม่ดีจะชั่วร้าย ของไทยที่ดีก็ทั้งของฝรั่งที่ดีก็ไม่รับเอา เลยมีแต่เสียทั้งสองด้าน คือ ทั้งทุกข์และทั้งเสื่อมด้วย

เมื่อเรารับของฝรั่ง เราน่าจะได้เปรียบกว่าฝรั่ง เมื่อศึกษาและนับถือ *ไตรภูมิพระร่วง* เราก็น่าจะเอาคติเหล่านี้มาสอนเป็นพื้นฐานสำหรับสร้างความเจริญหรือพัฒนาประเทศไทยได้ต่อไปด้วย แต่ว่าต้องดูต้องจับให้ถูก

For the instructed noble disciples, whatever they have to confront, be it pain, death, disintegration, or dissolution, they know full well that it will have to run its course....

Wise men stay calm and collected amid peril.... They know where and how to attain their goal. They then set their mind on reaching the place and doing whatever is required of them.

Furthermore, if it has become evident that neither we nor anyone else can attain the goal set, do not regret. Let go of it completely. Then firmly resolve that you will devote yourselves wholeheartedly to your next undertaking.

It is quite clear that if we take proper steps in the way we think, we will be able to adjust ourselves, find happiness and make for prosperity as well. That is, acknowledging the truth does not necessarily mean accepting the status quo.

If we fail to differentiate, we will get the Thai model based on a misconception, rather than on a proper understanding. The Thai model based on a misconception is to accept the status quo, feel relaxed and happy but do not prosper. However, if we follow the wrong Western model and disregard Thai concepts that are good, we will err again. We may become prosperous but have to experience mental suffering. Both alternatives are not acceptable. The situation may get even worse if we throw away what is good of the Thais and fail to take what is good from Westerners. We will then get bad things from both—factors that cause suffering and decline.

When we adopt the way of Westerners, we should fare better than they do. If we study *The Three Planes* and revere it, prominent concepts in it should be taught to form a base for further development of our country. But they should be scrutinized and grasped correctly.

กรรมก็ไม่ดี ไตรลักษณ์ก็ไม่ดี มองไม่เป็น ก็ได้ผลร้าย นั่นคือกรรมไม่ดี

อาจมาคิดว่าเราต้องวิเคราะห์กันอีก เช่นว่าเรื่องกรรมใน**ไตรภูมิ** นี้ ท่านสอนในแนวพุทธศาสนาที่แท้แค่ไหน มีคติอย่างที่เราเรียกว่าเป็นปุพเพกตวาท เข้ามาปนหรือเปล่า

ถ้าเป็นปุพเพกตวาท ก็หมายความว่า เป็นลัทธิที่ถือว่ากรรมเก่าเป็นตัวกำหนดทุกสิ่งทุกอย่าง แล้วอันนั้นจะเป็นลัทธินิครนถ์

แต่ถ้าเป็นหลักกรรมในพุทธศาสนา จะต้องถือว่า มนุษย์นี้ปรับปรุงตัวเองได้ด้วยการศึกษาของตน เราจะเป็นคนดีคนชั่ว จะเสื่อมหรือเจริญก้าวหน้า ก็อยู่ที่การกระทำของเรา ขอให้คิดไว้ว่า เราควรจะได้ประโยชน์จาก**ไตรภูมิ** ในแง่เหล่านี้

ขอสรุปย่อความอีกครั้งหนึ่ง เพื่อจับสาระให้ชัดเจนยิ่งขึ้นอีกว่า หนังสือ**ไตรภูมิพระร่วง**นี้ ถ้าจะเรียกชื่อให้เต็มความจริงๆ ก็คงต้องเรียกว่า “**ไตรภูมิ และการหลุดพ้นจากไตรภูมิ (สู่โลกุตตรภูมิ)**” และหนังสือนี้มีคำสอนในพระพุทธานุศาสนเป็นเนื้อหาสาระที่สอดคล้องกัน คือ หลักกรรมและไตรลักษณ์ โดยเฉพาะอนิจจัง เป็นหลักธรรมแกนของ**ไตรภูมิพระร่วง**

เท่าที่ ความเข้าใจ และแนวการสอนเกี่ยวกับกรรมและอนิจจังใน**ไตรภูมิพระร่วง**เป็นไปในด้านใด และก่อให้เกิดผลดีหรือผลเสียต่อทัศนคติและค่านิยมของสังคมไทยอย่างไร จะไม่พูดให้มากในที่นี้ ปล่อยให้เป็นเรื่องของนักวิชาการ ทางวรรณคดี ประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา และสังคมวิทยา เป็นต้น จะวิเคราะห์วิจารณ์กันไป

Committing evil action, misconception of the three characteristics of existence, and inability to differentiate will produce undesirable results known as bad kamma

I think we have to analyze the text further: for example, to find out how much the author teaches the concept of kamma in *The Three Planes* as it has been expounded in Buddhism or whether it has been mixed with what is known as pubbekata-vāda, a belief in past action.

If it is pubbekata-vāda, what we have then is that past deeds determine everything, a concept in Jainism.

But if it is the doctrine of kamma in Buddhism, it is to be held that man can improve himself through his own action. It is up to him whether he will be good or bad, will thrive or degenerate. I propose that we should derive benefit from *The Three Planes* in this respect.

To make my point clearer, may I sum up what I said earlier? If we were to give *The Three Planes* a title that truly reflects its full content, it should be called *The Three Planes and Deliverance from Them (to the Supramundane)*. This book contains the teachings of Buddhism that are mutually compatible, namely the doctrines of kamma and tilakkhaṇa—particularly impermanence—which form the core of *The Three Planes*.

I will not discuss any more here on the sort of attitude, understanding, and teaching method used in propagating the concepts of kamma and impermanence in *The Three Planes* as well as their positive or negative impacts on the outlook and values of Thai society. I will leave them to academics, e.g., in literature, history, anthropology, and sociology, to analyze and critique further.

แต่สำหรับนักปฏิบัติที่มุ่งประโยชน์สุขของมนุษย์ ย่อมไม่จำเป็นที่จะคอยรอผลการวิจัยของนักวิชาการว่าที่จริงเป็นอย่างไร เพราะมีความจริงที่แน่นอนอยู่แล้ว และแน่นอนกว่า ซึ่งเป็นฐานของความคิดใน *ไตรภูมิ* อีกชั้นหนึ่งด้วยซ้ำไป และซึ่งเราสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที

ความจริงที่แน่นอนอย่างแรกก็คือ หลักกรรมและหลักไตรลักษณ์ โดยเฉพาะเรื่องความไม่เที่ยง เป็นแกนความคิดที่ซึมแทรกอยู่ทั่วตลอดในคำสอนทั้งหมดของหนังสือ *ไตรภูมิพระร่วง* และเป็นความจริงที่แน่นอนเช่นเดียวกันว่า หลักกรรมและหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั้น เป็นหลักธรรมสำคัญระดับแกนที่สอดประสานหลักคำสอนอื่นๆ แทบทุกอย่างในพุทธศาสนา ซึ่งจะพบได้เกือบทั่วทุกแห่งในคัมภีร์ที่แสดงหลักธรรม

หลักกรรมท่านสอนเพื่อมุ่งให้คนดำเนินชีวิตอยู่อย่างดีที่สุดที่สุดในไตรภูมิ ส่วนหลักไตรลักษณ์ท่านสอนเพื่อช่วยให้คนหลุดพ้นไปได้จากไตรภูมิ หรือพูดให้ถูกเหว้า เพื่อช่วยให้พ้นจากกรรมแล้วจะได้พ้นจากไตรภูมิ

กรรมเป็นเรื่องระดับโลกียะ ส่วน(ความรู้ใน)ไตรลักษณ์ เป็นเครื่องนำสู่โลกุตตระ

กรรมเป็นเรื่องของการกระทำ ความประพฤติ หรือการดำเนินชีวิต ไตรลักษณ์เป็นเรื่องของปัญญา ความรู้ความเข้าใจที่จะช่วยให้คนดำเนินพฤติกรรมที่ดีงาม จนถึงขั้นที่กรรมไม่เป็นกรรมอีกต่อไป

หลักกรรม ก็ดี ไตรลักษณ์ ก็ดี ล้วนมีทางใฝ่มองได้ ๒ ด้าน

สำหรับหลักกรรมเมื่อพลิกมองผิวด้าน (ซึ่งความจริงเป็นเพียงการมองแค่บางแง่บางมุมไม่ครบถ้วน) คือการมองที่เน้นข้างอดีตหรือมองแต่อดีตด้านเดียว ก็อาจกลายเป็นเครื่องเสริมสร้างทัศนคติแบบยอมจำนนหรือการหวังอนาคตด้วยการรอคอยการดลบันดาลของกรรมปางก่อน

However, for a practitioner whose goal is the welfare and happiness of mankind there is no need to wait for the findings of those academics because there are already definite truths—more definite—which even underlie the concepts in *The Three Planes* and which we can make use of straightaway.

The first definite truth is that the doctrines of kamma and tilakkhaṇa, particularly impermanence are the core concepts that permeate all the teachings in *The Three Planes*. It is also definitely true that the principles of kamma and tilakkhaṇa, the three signs of being—impermanence, suffering, and non-self—are core concepts that are in accord with almost all teachings in Buddhism, which can be found virtually everywhere in scriptures expounding the doctrines.

The author teaches the doctrine of kamma to enable people to live the best kind of life in the three planes while his aim in teaching tilakkhaṇa is to help release them from the three planes, or more precisely, to help them to be liberated from kamma and then from the three planes.

Kamma is the concern of the mundane whereas (a knowledge of) tilakkhaṇa is the means that leads to the supramundane.

Kamma has to do with action, conduct, or way of life while tilakkhaṇa has to do with wisdom and insight that help people behave in a righteous way to the extent that an action is no longer a kamma [i.e. beyond good and evil].

The doctrines of kamma and tilakkhaṇa can both be viewed from two sides.

As for the doctrine of kamma, if one looks at it from the wrong side (actually, it is simply looking from certain aspects only, not all), i.e. if the focus is on the past or if it is a one-sided view on the past only, it may reinforce the attitude of resignation or hankering for the future by waiting for past actions to take effect.

ส่วนไตรลักษณ์ เมื่อพลิกมองผิวด้าน หรือมองแค่ถ้อยคำ มองไม่ถึงหลัก ก็อาจให้เกิดฐานความคิดที่เห็นมนุษย์เป็นสภาพเลื่อนลอย ขาดอำนาจริเริ่มทำการ กลายเป็นเสริมสร้างทัศนคติแบบยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ รอคอยโชคชะตา ปล่อยชีวิตและกิจการล่องลอยไปตามน้ำตามลม (อะไรๆ ก็ไม่เที่ยงแท้แน่นอน จะทำยังไงได้ ก็ต้องปล่อยแล้วแต่มันจะเป็นไป!)

เป็นความจริงที่แน่นอนว่า ความเข้าใจเกี่ยวกับกรรมและไตรลักษณ์อย่างที่ว่ามานี้ เป็นการมองที่ผิดพลาด ไม่ใช่ทัศนคติแบบพุทธ

การมองกรรมอย่างถูกต้อง หรือการมองอย่างถึงหลัก ย่อมให้เกิดทัศนคติที่เห็นว่า ชีวิตและกิจการจะเป็นอย่างไร ก็อยู่ที่การกระทำของเราภายในเงื่อนไขของกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย เมื่อต้องการผลดีอย่างไร ก็ต้องเพียรพยายามทำการซึ่งจะเป็นเหตุให้ได้ผลอย่างนั้น

ส่วนการมองไตรลักษณ์ที่ถูกต้องถึงหลัก ย่อมให้เกิดท่าทีแห่งความไม่ประมาท การสืบสวนวิเคราะห์ หาเหตุปัจจัย ให้รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลง และเพื่อให้สามารถเลือกสรรจัดทำเหตุปัจจัยซึ่งจะนำไปสู่ผลดีที่ต้องการ

เมื่อมองถูกต้อง หลักกรรมและหลักไตรลักษณ์ย่อมสัมพันธ์สอดคล้องกัน และช่วยเสริมกันเพื่อการอยู่ดีของมนุษย์ คือการเป็นอยู่ด้วยปัญญา และทำการให้ตรงเหตุปัจจัย

กรรมก็ดี ไตรลักษณ์ก็ดี มองถูกมองเป็น ยิ่งเสริมกันให้ได้ผลที่ดี

ที่ว่ากรรมมองแต่ข้างอดีต เป็นการมองที่ผิดพลาดจากหลักพุทธศาสนา ก็เพราะผิดความจริง เป็นปุพเพกตวาท ลัทธิหนึ่งใน ๓ ลัทธิที่นำไปสู่การไม่กระทำ (อภิริยา - inaction) ดังพุทธพจน์ว่า

If one turns to the wrong side of tilakkhaṇa, that is, looking at the wording but not penetrating deep into the principle, one can only form a base for seeing humans drifting aimlessly without any initiative. Such an outlook will encourage a tendency to accept the status quo, and wait for whatever fate metes out. A person with this kind of attitude will let his life and work drift along, as it were, on the water or in the air. (Since everything is transitory, what could one do but let it run its course?)

It is quite evident that the above view is a misinterpretation of kamma and tilakkhaṇa, not the Buddhist attitude.

The right way of looking at kamma or penetrating deep into the principle will result in the thinking on one's life and work as dependent on one's action, constrained by the process of causes and conditions. If one wants good results, whatever they are, one has to persevere in doing deeds that would give rise to them.

As for tilakkhaṇa, an appropriate perspective on it will lead to heedfulness, investigation and analysis of causes and conditions, and ability to see through changes. One will then be equipped to select causes and conditions that would lead to the desired effect.

The doctrines of kamma and tilakkhaṇa viewed from the right perspective will work together harmoniously, supporting each other for the wellbeing of mankind. That is, people will live wisely and act in accord with causes and conditions.

Kamma and tilakkhaṇa if viewed correctly and knowledgeably will reinforce each other and bring about good results.

The reason for saying that a strong focus on past action is a misconception of kamma is because it is not a doctrine in Buddhism. Such a concept is contrary to the truth, it is pubbekata-vāda, a belief in past action, one of the three doctrines leading to akiriya or inaction, as it is expounded in the Buddha's words as follows:

ภิกษุทั้งหลาย ลัทธิเตียรถีย์ ๓ ระบบเหล่านี้ ถูกบัณฑิตได้ถาม ชักใช้ไล่เสียงเข้า ย่อมอ้างการถือสืบๆ กันมา ยืนหยัดอยู่ในอกิริยา คือ สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาทะ มีทิวติ อย่างนี้ว่า สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี มิใช่สุข มิใช่ทุกข์ก็ดี อย่างหนึ่งอย่างใดก็ตาม ที่คนได้ส่วย ทั้งหมดนั้น ล้วนเป็น เพราะกรรมที่ทำได้ปางก่อน (ปุพเพกตวาท) ... เพราะการบันดาลของ พระผู้เป็นเจ้าของ (อิศวรนิรมิตวาท) ... หาเหตุปัจจัยมิได้ (อเหตุวาท) ...

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลมายึดเอากรรมที่ทำได้ปางก่อนเป็น สาระ... ยึดเอาการบันดาลของพระผู้เป็นเจ้าของเป็นสาระ... ยึดเอาความ ไม่มีเหตุเป็นสาระ ฉันทะก็ดี ความพยายามก็ดี ว่าสิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ ก็ย่อมไม่มี¹

พระพุทธศาสนาเป็นกรรมวาท และกิริยวาท (ศาสนาแห่งการกระทำ) เป็น วิริยวาท² (ศาสนาแห่งความเพียรพยายาม) จึงสอนหลักกรรมในแง่จริยธรรมว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่หมั่นประกอบความเพียรในการฝึกอบรม จิต ถึงจะมีความปรารถนาว่า ขอให้จิตของเราหลุดพ้นจากอาสวะเกิดขึ้นนี้ จิตของเธอก็หลุดพ้นจากอาสวะได้ ก็หาไม่...³

พระพุทธศาสนาสอนหลักความไม่เที่ยง มิใช่เพื่อให้ยอมปล่อยตัว ปล่อยสิ่งทั้งหลายล่องลอยไปกับความไม่แน่นอนที่เราไม่อาจจะทำอะไร แล้วก็เรื่อยเรื่อยทอดทิ้งชีวิตและกิจการให้เลื่อนลอยไป (negligence) แต่ท่าน สอนความจริงเรื่องความไม่เที่ยง ที่อะไรๆ ก็เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย เพื่อให้เราตื่นตัวไม่ประมาท (เร่งเพียรใช้ปัญญาค้นหาและจัดการกับเหตุปัจจัย) ดังพุทธพจน์ที่เป็นปัจฉิมวาจาว่า **วธมฺมา สุขฺขารอฺปฺปมาเทน สมฺปาเทถ** (“สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา จงยังความไม่ประมาท

¹ อิง.ตีก.๒๐/๕๐๑/๒๒๒

² เช่น อิง.ตีก.๒๐/๕๓๗/๓๖๙

³ ส.ป.๑๗/๒๖๑/๑๘๖

O monks, these three heretic tenets, when questioned, challenged and discussed with by the wise, will, claiming tradition, hold on to inaction. There are some recluses and brahmins who teach and hold this view: whatever a person experiences, be it pleasure, pain, or an indifferent feeling, is absolutely a consequence of past action (pubbekata-vāda) ... is caused by God's creation (issaranimmita-vāda) ... is without causes and conditions (ahetu-vāda) ...

O monks, when a person resorts to past action as being substantial ... resorts to God's creation as being substantial ... resorts to causelessness as being substantial, there will be neither urge nor effort to do this or not to do that.¹

Buddhism is kamma-vāda and kiriya-vāda (religion of action); it is vīriya-vāda² (religion of perseverance). It therefore teaches the doctrine of kamma from the ethical aspect:

O monks, when a monk does not dwell devoted to mind development, even though there arises a wish 'May my mind be liberated from the taints,' yet his mind will not be liberated from the taints.³

In teaching the principle of impermanence, Buddhism does not mean to make its followers let everything including themselves drift along aimlessly, believing that they can do nothing. It does not want them to neglect their lives and duties. However, it teaches the truth of impermanence since all things change as a consequence of causes and conditions so that people will always be alert and careful (that is, will hasten to seek out and manage causes and conditions with wisdom). In his last words, the Buddha said: *Vayadhammā saṅkhāra appamādena sampādettha*. ("All compounded things are subject to

---

¹ A.I.173

² e.g. A.I.287

³ S.III.153

ให้ถึงพร้อม” หรือแปลตามอรรถกถาว่า “จงบำเพ็ญกิจทั้งปวงให้สำเร็จ ด้วยความไม่ประมาท”⁴

หลักกรรม สอนในขั้นที่หนึ่ง ว่า ผลวิบากเกิดจากการกระทำที่เป็นเหตุ การกระทำจึงจะนำไปสู่ผลที่ต้องการ และสอนในขั้นที่สอง ว่า เมื่อต้องการความประพฤตินี้จัดว่าดีไว้ผลดี ก็ต้องเพียรพยายามทำกรรมดี แล้วช่วยชี้แนะ แจกแจงการกระทำ

ส่วนไตรลักษณ์ โดยเฉพาะหลักความไม่เที่ยง สอนในขั้นที่หนึ่ง ให้ รู้จักทำใจและวางใจต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง อย่างที่ว่า อยู่อย่างรู้เท่าทัน ความเป็นจริงของโลกและชีวิต มีความสุขได้โดยจิตใจไม่ถูกบีบคั้นด้วยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นรอบตัว (รู้จักวางใจที่จะไม่ยึดติด)

ในขั้นที่สอง ส่งผลออกมาเสริมประสานหลักกรรม ให้ดำเนินชีวิตอย่างไม่ประมาท รู้คุณค่าของเวลาหรือเร่งรัดทำกรรมดีแข่งกับกาลเวลา โดยประกอบกิจกรรมทั้งหลายด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจความจริง ทำการต่างๆ อย่างมีเหตุผลตามหลักเหตุปัจจัย (ทำการทั้งหลายได้โดยไม่ยึดติด)

จนถึงขั้นสุดท้าย มองเห็นความจริงของโลกและชีวิตสว่างชัด หมดความยึดติด มีจิตใจเป็นอิสระ เลิกทะยานจ้องหาที่จะทำอะไรเพื่อตัวตน มองกว้างทั่วไปในโลกแห่งความเป็นไปของกรรมวิบาก เห็นการประสพสุขทุกข์ของสรรพสัตว์ แล้วตั้งหน้าแต่จะทำการเพื่อธรรม เพื่อความดีงาม เพื่อประโยชน์สุขของโลกทั้งหมด ทำการที่ไม่เป็นกรรม เรียกว่าล้นกรรม และพ้นจากไตรภูมิ (พ้นเหนือความยึดติด เป็นอิสระ และช่วยปลดปล่อยผู้ที่ยังติด)

⁴ ที.ม. ๑๐/๑๔๓/๑๘๐

decay. Perfect your heedfulness.” Or to render according to the commentary: “Accomplish all your tasks with diligence.”⁴

The first step in teaching the principle of kamma is concerned with the fact that effects or results are produced by deeds that cause them. Thus, it is a certain deed that will bring about a certain result as desired. *The second step* is to teach that when good results are desired one should strive to perform good deeds. Then suggestions are given regarding deeds and conduct that are classed as good or wholesome.

As for tilakkhaṇa, especially the principle of impermanence, the teaching focuses *in the first step* on how to control one’s mind and look at life and the world from a proper perspective; that is, to live one’s life with a thorough knowledge of life and the world. In short, people can live a happy life free from stress despite changes in their midst. (*They know how to relax and form no attachment.*)

The second step is to focus on results that will support and work together with the doctrine of kamma so that people will be aware and mindful of the life they live. They will know the true value of time and race against it to do good deeds and perform their activities with wisdom derived from a thorough understanding of the truth. Their activities will then be executed for reasons that are in accord with causes and conditions. (*They can work without any attachment.*)

In the final step, they will clearly see the true nature of life and the world. When they have no attachment and their minds are free, they will not be ambitious or strive for self-serving purposes. With a broader view of kamma-result in the world, they see the happiness and suffering of all beings. They therefore set their minds on doing what is righteous and virtuous for the benefit and happiness of the whole world. That is to say, they perform what is no longer kamma, which is called cessation of kamma, and go beyond the three planes. (*Being above attachment, they are free and help to free others who are still attached or ensnared.*)

---

⁴ D.II.156

ได้มีนักวิชาการชาวตะวันตกบางท่าน ถึงกับแยกพุทธศาสนาออกเป็น ๒ แบบ หรือ ๒ ชั้น ว่าเป็น Kammic Buddhism กับ Nibbanic Buddhism แล้วก็เลยต่อไปจนเอาชีวิตชาวบ้านกับชีวิตพระเป็นตัวแบบในการแยก แต่เป็นการแยกขาดออกจากกัน นี่ก็เกิดจากความรู้อำนาจบงการหรือมองไม่ทะลุตลอด เพราะไม่สามารถโยงและเชื่อมต่อเรื่องในระดับศีลธรรมของหลักกรรม กับระดับปัญญาที่เข้าถึงไตรลักษณ์ให้ถึงกัน (ปัญญาเป็นตัวชี้ทั้งของวิถีแห่งกุศลกรรมและทางแห่งนิพพาน)

เข้าไปถึงไตรภูมิ ที่แท้ และเอามาสร้างสรรคสังคมไทยให้ได้จริง

หากว่าจุดมุ่งหมายแห่งการหลุดพ้นจากไตรภูมิ ได้เคยเป็นอุดมคติของสังคมไทยในอดีต และหลักการต่างๆ เกี่ยวกับกรรมและไตรลักษณ์ ได้เคยเป็นอุดมการณ์ที่คนไทยยึดถือกันสืบมา บัดนี้ แม้ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปแล้วอย่างมากมาย แต่คติแห่งการหลุดพ้นจากไตรภูมิ (การพ้นจากอำนาจครอบงำของการปรนเปรอทางวัตถุ หรือพ้นจากการครอบงำของอามิสและความยึดติดทุกรูปแบบ) พร้อมทั้งหลักกรรมและไตรลักษณ์ ก็ยังเป็นอุดมคติและอุดมการณ์ของสังคมไทยได้อย่างเหมาะสม สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางการพัฒนาสังคมโดยถูกทางและชอบธรรมได้

แต่ทั้งนี้ อาจจะต้องรื้อฟื้นขึ้นมาชำระสะสางสิ่งเคลือบคลุมพอกบัง และตัดปรับข้อเท็จจริงที่เพี้ยน ทำความเข้าใจกันให้ถูกต้องและชัดเจน

Some Western academics go so far as to classify Buddhism into two types or two levels: Kammic Buddhism and Nibbanic Buddhism, and go even further as to use the ways of life of laymen and monks as their criteria. However, this clear-cut classification is due to their defective knowledge or lack of thorough understanding because they fail to relate or find connection in matters at the moral level of kamma with that of wisdom that penetrates deep into tilakkhaṇa. (Wisdom is an indicator of both the path of wholesome action and the way to Nibbāna.)

Get through to the true *Three Planes* and use it to really build up Thai society

Granting that the ultimate goal of getting oneself out of the three planes of existence used to be an ideal of Thai society in the past, and the various principles of kamma and tilakkhaṇa used to be ideologies traditionally upheld by Thai people. At present although society has undergone tremendous changes, this ideal of getting oneself out of the three planes (freedom from the dominance of materialism or from the dominance of material allures and all forms of attachment) together with the principles of kamma and tilakkhaṇa are still the suitable ideal and ideologies of Thai society, and can be utilized as guidelines for developing Thai society in a proper and righteous way.

In so doing, we may have to revive them and remove or clear up the covering around them, and adjust or straighten out aberrant or distorted views so that they become accurately and clearly understood by all.

หากว่าหนังสือ*ไตรภูมิฯ* ฉบับเก่า ที่เรียบเรียงจากอรรถกถา ฎีกา และคำภีร์รุ่นหลังๆ นี้ ไม่เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน ด้วยเหตุผลประการใดประการหนึ่ง ก็น่าจะพิจารณาถึงความเป็นไปได้ ที่จะมีหนังสือเยี่ยง*ไตรภูมิฯ* ฉบับใหม่ ที่สามารถนำความคิดของคนร่วมสมัยในปัจจุบัน

เอาตามได้พูดเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับอิทธิพลของ*ไตรภูมิฯ* มาพอสมควรแก่เวลา ก็ขอยุติเพียงเท่านี้ ถ้ามีเวลาเหลืออยู่ ก็เอามาใช้ในการตอบคำถามกันต่อไป

ถาม ขอกราบเรียนถามพระคุณเจ้าเรื่องวิปัสสนา ที่วิปัสสนาแล้วเห็นนรก หรือสวรรค์ เห็นอะไรต่างๆ ไม่ทราบว่าเป็นการเห็นจริง หรือนรกสวรรค์นั้นเป็นนรกสวรรค์ที่มีอิทธิพลทางความเชื่อทางพุทธศาสนาที่มีมารวมทั้งความเชื่อจาก*ไตรภูมิภคคาถา*ด้วย

ตอบ เรื่องเข้าวิปัสสนาแล้วไปเห็นนรกสวรรค์ เข้าใจว่าจะไม่ได้รับอิทธิพลจาก*ไตรภูมิพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง*นี้ อาตมภาพว่าท่านผู้ประพันธ์ชื่อลัทธิต่อตนเอง และต่อหลักวิชาพอสมควร ท่านพูดถึงเรื่องวิधिปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพาน แสดงขั้นตอนของการบำเพ็ญวิปัสสนาว่า จะได้ญาณอะไรบ้าง ซึ่งเป็นการเห็นตัวสภาวะธรรมที่เป็นจริง เห็นว่าขั้น ๕ หรือชีวิตของเราทั้งหมด หรือโลกทั้งหมดเป็นสิ่งที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เที่ยงแท้แน่นอน เป็นไปตามหลักไตรลักษณ์ แล้วก็เกิดญาณรู้ความจริงเหล่านั้น

ที่นี้ ในสมัยหลัง โดยเฉพาะใกล้ๆ ปัจจุบันนี้เอง ความหมายของวิปัสสนาเลื่อนมาในรูปที่ว่า พอทำวิปัสสนา หลับตาแล้วก็มองไปเห็นนรกสวรรค์ อันนี้เป็นความหมายเคลื่อนคลาดของวิปัสสนา ซึ่งเกิดจากความเข้าใจผิดของพวกเราเองมากกว่า ถ้าหากว่า จะเห็นนรกสวรรค์แล้ว จะต้องเป็นเรื่องของสมณะ ส่วนวิปัสสนาเป็นเรื่องของปัญญา ที่จะรู้เท่าทันความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย

If it is believed that the original *Three Planes*, compiled from commentaries, sub-commentaries, and later Buddhist scriptures, for some reason or other, is not appropriate for the present situation, we should consider the possibility of creating a book similar to *The Three Planes* that can guide the thinking of the present generation.

I think I should end the talk now as I have presented my views on the influence of *The Three Planes* for quite a while already. If there is still some time left, I will be glad to answer questions from the floor.

Question: May I ask you, Venerable Sir, about vipassanā (insight meditation)? I wonder if the vision of heaven or hell and what not that a person has during his meditation is real or just a reflection of the concept of heaven and hell influenced by his belief in Buddhism together with the concepts from *The Three Planes*.

Answer: I don't think that a person who sees heaven and hell while practicing insight meditation is influenced by *The Three Planes*. I believe that the author is quite true to himself and his theoretical basis. He refers to practices that would enable a person to attain Nibbāna, and enumerates various stages of insight meditation together with the direct knowledge gained at each stage. The vision is, therefore, an insight into the true principle of nature; that is, a clear understanding of the five aggregates, that all of us or all the things in the world are conditioned phenomena and impermanent in accord with the principle of tilakkhaṇa. A person who gains this insight penetrates the truth of these matters.

Then eventually, quite close to the present time, the meaning of *vipassanā* became so blurred to the point that when a person practicing vipassanā closed his eyes, he could see into heaven and hell. This is a misinterpretation of the term *vipassanā*, which is rather a misunderstanding on our part. The case of seeing heaven and hell is in the domain of *samatha* or tranquility meditation, while insight meditation has to do with the wisdom that penetrates the true nature of all things.

จะอย่างไรก็ตาม เป็นอันว่าได้มีความเชื่ออย่างนี้เกิดขึ้นแล้ว ทีนี้ ถ้าไม่ใช่คำว่าวิปัสสนา แต่นั่งสมาธิ นั่งสมถะแล้วก็ไปเห็น การเห็นนรกสวรรค์ ในกรณีนี้ ก็มีข้อพึงพิจารณาหลายแง่

๑. แ่งที่หนึ่งคือ ภาพที่เราเห็นนั้นเรียกว่า **นิมิต** นิมิตก็เป็นเรื่องของ ภาพหรือมโนภาพ ภาพที่เกิดขึ้นในใจ ภาพที่เกิดขึ้นในใจนั้นย่อมเกิดจากการปรุงแต่งของเราเองได้ด้วย

เมื่อเกิดจากการปรุงแต่งของเรา ก็หมายความว่า ในจิตของเรามีการ สะสมเรื่องราวเหล่านี้ไว้ เราอาจจะเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ เรื่องราวและภาพ เหล่านี้ก็ฝังอยู่ในใจ เวลาจิตเข้าถึงภาวะที่สงบ ไม่มีอารมณ์อื่นกวน โอกาส มันให้ ภาพเหล่านี้ก็ปรากฏฉายออกมา ก็อาจเห็นเป็นภาพเดี๋ยวนั้น

หรืออาจจะมีการจูงใจของผู้ที่นำในการเข้าสมาธิบอกว่า พวกเรามานั่ง เข้าสมาธิกันนะ แล้วจะไปเที่ยวนรกสวรรค์ จิตคนหนึ่งที่ตั้งจุดไว้แล้วว่าจะไปดูสวรรค์นรก ทีนี้ใจมุ่งไปแล้ว ภาพเก่าที่ตัวเตรียมไว้มันก็จะมาเตรียมแสดง และผู้ที่นำเขาก็อาจพูดบรรยายต่อไปอย่างนั้นๆ ก็อาจกลายเป็นจูงจิตให้เห็น เป็นอย่างนั้นจริงๆ ก็ได้ นี่เป็นแ่งที่หนึ่ง

๒. อีกแ่งหนึ่ง ก็เป็นเรื่องของความสามารถ หรือเป็นพลังแห่งสมาธิ ของท่านผู้นั้นเอง ซึ่งในขั้นนี้ก็หมายความว่า ท่านผู้นั้นได้ฝึกซึ่งขนาดถึงฉาน แล้วได้เอภิญญา ก็อาจจะได้เห็นเรื่องนรกสวรรค์ ที่มันเป็นสภาวะเข้า อะไรอย่างนี้ แต่ในขั้นนั้น ภาพนรกสวรรค์ก็ต้องไม่ใช่อย่างที่คนทั่วไปคิด และ ไม่ใช่ภาพที่ใครอื่นจะบอกให้เห็นได้ ต้องเป็นวิสัยของตัวเอง นั่นก็เป็นอีก ตอนหนึ่ง ซึ่งคิดว่าคงจะไม่ใช่วิสัยของคนทั่วไปแน่ๆ

However, we have to realize that there exists such a misconception. Suppose instead of using the term *vipassanā* we say a person who practices *samādhi* (concentration) or *samatha* (tranquility meditation) sees heaven and hell, what he sees in this case can be considered from several aspects:

1. From one aspect, what a person sees is called a **nimitta**, an image or mental picture. There is a possibility that an image coming into our mind arises from our own formation.

If that is the case, it means that our mind has accumulated various accounts. We have probably learned about them. These accounts together with their images are buried deeply in our mind. When the mind enters a state of tranquility, undisturbed by other emotions, and the condition is favorable, these images will appear and be seen at that particular moment.

However, it may have been induced by the leader of the concentration practice, who says to the group: “Now, let’s begin our concentration session. We will go on a tour of heaven and hell.” The participants all have their minds set on visiting these places. When they are in that frame of mind, old images, which they have ready, all prepare to surface for the occasion. While the leader is describing various scenes, he may have induced his followers to visualize them. This is one way of looking at the phenomenon.

2. Another view is that the sight results from the ability or concentration power of the participant himself. It means that at this point he has perfected his mental concentration to such an extent that he achieves meditative absorptions and attains higher psychic powers. It is likely that he will then see heaven and hell for what they are. However, at that stage the images of heaven and hell must not be what most people imagine. They are not what someone else can tell one to see, but it must be one’s own capacity. That is another stage, which is presumably not the capacity of ordinary people for sure.

เรื่องนี้ก็มาเป็นข้อคิดเทียบเคียงให้แก่เรื่อง**ไตรภูมิ** นี้ด้วย คือ ในกรณีนี้ ถ้าเรื่องวิปัสสนาจะมีอิทธิพลต่อคนไทยและต่อสังคมไทย ก็กลายเป็นว่า มันไม่ใช่อิทธิพลของวิปัสสนาต่อสังคมไทย แต่มันเป็นอิทธิพลของความเข้าใจผิดเกี่ยวกับวิปัสสนาต่อสังคมไทย

ในเรื่อง**ไตรภูมิ** นี้ มีข้อพิจารณาซับซ้อนมากทีเดียว เราไม่ควรจะมองแค่ว่า **ไตรภูมิ** มีอิทธิพลอย่างไรต่อสังคมไทย แต่อาจจะมองแยกแยะออกไป เริ่มต้นตั้งแต่ว่า อันนั้นอันนี้หลายอย่างอาจจะเป็นอิทธิพลของความเชื่อเรื่อง**ไตรภูมิ** แต่ก่อนกว่าและในวงกว้าง ไม่ใช่เพียงอิทธิพลของหนังสือที่ชื่อว่า**ไตรภูมิ**

ยิ่งกว่านั้น บางอย่างอาจจะเป็นอิทธิพลของความเข้าใจผิดเพี้ยนหรือความรู้เข้าใจไม่เพียงพอในเรื่อง**ไตรภูมิ** หรือต่อเนื้อหาของหนังสือที่ชื่อว่า**ไตรภูมิ** และถ้าเป็นอย่างนี้ หากคิดจะสร้างสรรค์สังคม เราคงมีภารกิจเพิ่มขึ้น เช่น ในการศึกษาเพื่อให้ความรู้ที่ชัดเจนและแก้ไขความเข้าใจให้ถูกต้อง

ทั้งนี้ อาจจะรวมถึงการที่จะต้องวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือหรืองานนิพนธ์ทั้งหลายที่มีชื่อ**ไตรภูมิ** ว่าถูกต้อง ตรง และครบตามหลักการที่แท้ของพระพุทธศาสนา หรือไม่ และแค่นั้นเพียงใด

ถ้าทำอย่างนี้ จึงจะเป็นวิชาการที่เพียงพอ และเป็นทางแห่งการสร้างสรรค์ที่แท้จริง ไม่ใช่มาอันมาตันกันอยู่แคในวงจรที่ปิด หรืออาจจะเป็นแค่การลัดวงจร

We can apply a comparable way of thinking to *The Three Planes*. With regard to the influence of vipassanā on Thai people and Thai society, it turns out that what influences Thai society is not vipassanā but a misunderstanding of it.

In the case of *The Three Planes*, what we have to consider is much more complex. We should not just examine what influence *The Three Planes* has on Thai society, but analyze its many different features. We should start by tracing each of them back to the original sources. It is possible that several of them may have been influenced by earlier stories about the three planes whose impact had been wider than that of the text entitled *Traibhumi Phra Ruang*.

Moreover, certain features may have come about through misinterpretation or inadequate understanding of the story of the three planes or the content of the *Three Planes* text itself. If that is the case and we aspire to build up our society, we may have to take on more responsibilities, for instance, in educating people so as to impart a clear knowledge and rectify any misunderstanding.

Furthermore, we may have to get involved in analyzing the various texts or writings sharing the name *Three Planes*, to find out whether their content is accurate and incorporates the true principles of Buddhism in full or not, and to what extent.

If we commit ourselves to such a project, we will produce a piece of work that is academic enough to pave the way for a really constructive undertaking. Otherwise, we will get confined and stuck in a closed circuit, or simply take a short cut.

เราน่าจะสืบต่อไปอีก ในการที่จะทำให้**ไตรภูมิ** ก่อเกิดอิทธิพล ในการสร้างสรรค์สังคมไทยอย่างแท้จริง โดยไม่ปิดตัวจบอยู่แค่**ไตรภูมิ พรสวรรค์** และหนังสือทั้งหลายที่ว่าด้วยไตรภูมิ แต่ให้**ไตรภูมิพรสวรรค์** และหนังสือทั้งหลายที่ว่าด้วยไตรภูมินั้น เป็นลื่อนำเราก้าวต่อไปให้ถึงหลักไตรภูมิ ที่เป็นต้นทาง อันโยงไปยังสาระและคุณค่าทั้งหมดอันพึงได้จากพระพุทธรศาสนา ที่จะนำมาซึ่งประโยชน์และความสุขแก่มวลประชาชน เพื่อเกื้อกูลแก่ชาวโลก คือให้ถึงจุดหมายของพระพุทธรศาสนา ซึ่งพูดได้อย่างแน่นอนมั่นใจโดยสมบูรณ์ ว่าเป็นวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของคำสอนเรื่องไตรภูมินั้นแล

We should move further ahead, making *The Three Planes* the true source of positive influence on the development of Thai society. We can do this not by coming to a stop when we finish with *The Three Planes* or other books about the three planes but by using them all as means to lead us further to the essence of the three planes, the starting point that will relate it to all matters of substance and value to be gathered from Buddhism. The outcome will be to the benefit and happiness of the multitude; it will also be of help to people of the world, which is achieving the goal of Buddhism. We can say with absolute certainty and confidence that it is the true purpose of the teachings about the three planes.

ลำดับเนื้อหาโดยย่อของ *ไตรภูมิ*

(ภูมิใหญ่ ๓ ภูมิย่อย ๓๑)

ลำดับบทใน
ไตรภูมิพระร่วง

๑. ปฐมกัณฑ์

๒. ทุติยกัณฑ์

๓. ตติยกัณฑ์

๔. จตุตถกัณฑ์

๕. ปัญจกัณฑ์

ลำดับเนื้อหาตามหลักวิชา

(๑) กามาวจรภูมิ ๑๑

ก. อบายภูมิ ๔

๑) นรกภูมิ

- นรกใหญ่ ๘

- นรกว่าว ๑๖ และตัวอย่าง

- โลกัณฑ์ตรนรก^[๒๖]

- มหาอวิจิตรก

๒) ตีรจกานภูมิ (โยนิ ๘ ราชสีห์ ๔ ช้าง ๑๐ ปลา ๘ ครุฑ
นาคพิภพ)

๓) เปรตภูมิ (เน้นเรื่องบุญกรรม)

๔) อสุรกายภูมิ (ภพอสูตธรรมาโมชาติยัจันทร)

ข. กามสุคติภูมิ ๗

๑) มนุสสภูมิ (๑)

- โยนิ ๔ และกำเนิดมนุษย์ตั้งแต่เป็นกกละ

- ทวีป ๔ (บุตธ ๓, มนุษย์ ๔, ทวีป ๔)

- (ตัวอย่างคนมีบุญที่ ๑) มหาจักรพรรดิราชและรัตนะทั้ง ๗

- (ตัวอย่างคนมีบุญที่ ๒) พระเจ้าอโศกมหาราช

- (ตัวอย่างคนมีบุญที่ ๓) โชติกเสรษฐี

- เหตุที่ทำให้มาเกิดดี บุญกิริยาวัตถุ ๑๐

- ตัวอย่างมนุษย์ที่เกิดแปลกจากปกติ โดยโยนิอื่น ๓

- เหตุมรณะ ๔, กรรม-กรรมนิमित ๔

Order of Contents of *The Three Planes* in a nutshell

(Three major planes of existence, with thirty-one sub-planes)

Chapter order in <i>The Three Planes</i>	Order of contents based on academic principles
	I. Kāmāvacara-bhūmi or Kāma-bhūmi “Sense Plane,” with eleven subdivisions
	A. Apāya-bhūmi “domains of loss and woe,” with four subplanes
1. Episode One	1. Naraka-bhūmi “domain of hell beings” <ul style="list-style-type: none"> - eight major hells - sixteen subsidiary hells with examples - Lokantara^[26] - Mahā-Avīci
2. Episode Two	2. Tiracchāna-bhūmi “domain of animals” (eight modes of birth, four kinds of lions, ten of elephants, seven of fish, as well as garudas and realm of nāgas)
3. Episode Three	3. Peta-bhūmi “domain of hungry ghosts” (with emphasis on deeds done in past lives)
4. Episode Four	4. Asurakāya-bhūmi “domain of demons” (the swallowing of Ādicca Devaputta and Canda Devaputta by Rāhu, accounting for solar and lunar eclipses)
	B. Kāmasugati-bhūmi “plane of blissful states of existence” with seven subplanes
5. Episode Five	1. Manussa-bhūmi “plane of human beings” <ul style="list-style-type: none"> - four modes of birth, and conception of humans as kalala - four continents (three kinds of children, four races of humans, four continents) - universal king and seven kinds of gems (first instance of humans of great merit) - King Asoka the Great (second instance of humans of great merit) - Jotika, a millionaire (third instance of humans of great merit) - Puññakiriyaṅvatthu “ten bases of meritorious action” (resulting in good birth) - example of humans coming into existence in unusual ways through three other modes of birth - four causes of death, types of kamma, kamma-driven omens

ลำดับบทใน
ไตรภูมิพระร่วง

๖. ฌัญญุกัณฑ์

๗. สัตตมกัณฑ์

๘. อัญญุมกัณฑ์

๙. นวมกัณฑ์

๑๐. ทสมกัณฑ์

๑๑. เอกาทสม-
กัณฑ์

ลำดับเนื้อหาตามหลักวิชา

๒) ฌกามาพจร (สวารรค์) ภูมิ (๖)

๑. จาตุมหาราชิกาสวารรค์ (เริ่มด้วยเทพ ๓ ประเภท)

๒. คาวดึงส์สวารรค์^[๒๗]

๓. ยามาสวารรค์

๔. คูสิตสวารรค์

๕. นิมมานรติสวารรค์

๖. ปรีนิมิตวสวัตติสวารรค์

- เหตุสิ้นอายุของเทวดา ๔ นิมิต ๕

(๒) รูปร่างภูมิ (รูปภูมิ) รูปพรหม ๑๖ ชั้น (รวมทั้งสุทธาวาส ๕)

(๓) อรูปาจรภูมิ (อรูปภูมิ) อรูปพรหม ๔ ชั้น

ฉัพพรรณรังสีทำให้รู้พุทธอุบัติ

(-) อวินิโภครูป (โลกแห่งวัตถุ ธรรมชาติแวดล้อม)

- อนิจจลักษณ์

- ภูเขาและแม่น้ำ

- พระอาทิตย์ พระจันทร์ นวเคราะห์ คารากร

- ชมพูทวีป-ป่าหิมพานต์

(-) อวินิโภครูป (ต่อ) กัลปวินาศ-อุบัติ

(๔) (โลกุตตรภูมิ) นิพพานกถา

- วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน

- อวสานพจน์ (+อานิสงส์ ทิพยสมบัติ นิพพาน

พบพระศรีอริย์)

Chapter order in <i>The Three Planes</i>	Order of contents based on academic principles
6. Episode Six	2. Chakāmāvacara-bhūmi “Six heavens of the Sense Plane” <ol style="list-style-type: none"> 1) Cātummahārājikā “Heaven of the Four Great Kings” (starting with an account of three types of deities) 2) Tāvātimsā^[27] “Heaven of Thirty-three Deities” 3) Yāmā “heavenly abode of the Yāmā deities” 4) Tusitā “the realm of the satisfied deities” 5) Nimmānaratī “the realm of the deities who rejoice in their own creations” 6) Paranimmitavasavattī “the realm of deities who lord over the creation of others” Four causes leading to the passing away of a deity; five omens
7. Episode Seven	II. Rūpāvacara-bhūmi or Rūpa-bhūmi “Form Plane,” comprising sixteen levels of Rūpa-brahma (including the five levels of Suddhāvāsa “Pure Abodes”)
8. Episode Eight	III. Arūpāvacara-bhūmi or Arūpa-bhūmi “Formless Plane,” comprising four levels of Arūpa-brahma, where the advent of a Buddha is made known by the miraculous spectacle of the six-colored rays known as Chabbaṅṅaraṃsī
9. Episode Nine	(-) Avinibhoga-rūpa, which is about the physical world and the natural environment. <ul style="list-style-type: none"> - Anicca-lakkhaṇa “characteristic of impermanence” - Mountains and oceans - The sun, the moon, the planets, and the stars - Jambudīpa “Continent of the Rose Apples” and Himavanta Forest
10. Episode Ten	(-) Avinibhoga-rūpa (cont.) <ul style="list-style-type: none"> - Kappa-vināsa and uppatti “destruction and arising of an eon denoting a world cycle”
11. Episode Eleven	IV. (Lokuttara-bhūmi “Supramundane Plane”) Nibbāna-kathā “Sermon on Nibbāna” <ul style="list-style-type: none"> - Practices that will enable one to reach Nibbāna - Epilogue (including merit gained through listening to the story of <i>The Three Planes</i>—divine treasure, Nibbāna, and audience with Metteyya, the future Buddha)

บันทึกท้ายเล่ม*

ความนำ

ศัพท์บาลีสันสกฤตในหนังสือพระพุทธศาสนาภาษาอังกฤษ

นิกายหลักของพระพุทธศาสนา ๒ นิกายได้แก่ เถรวาทและมหายาน บาลีเป็นภาษาที่ใช้ตามคติฝ่ายเถรวาท เพื่อบันทึกพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆ ชั้นรองๆ ลงมา ด้วยเหตุนี้ พระไตรปิฎกฉบับเก่าแก่ที่สุดที่ยังคงมีอยู่และที่สมบูรณ์ที่สุดจึงมีชื่อที่รู้จักกันทั่วไปว่า “พระไตรปิฎกบาลี” ส่วนคัมภีร์พระพุทธศาสนาดั้งเดิมตามคติฝ่ายมหายานบันทึกด้วย “ภาษาสันสกฤตพันทางแบบพุทธ” (Buddhist Hybrid Sanskrit หรือ BHS) ซึ่งแตกต่างจากภาษาสันสกฤตแบบมาตรฐานดั้งเดิมที่ตั้งใช้ในมหากาพย์ฮินดู คือรามายณะและมหาภารตะ ภาษาสันสกฤตแบบ BHS ซึ่ง Franklin Edgerton เป็นผู้ตั้งชื่อ มักเรียกโดยย่อว่าสันสกฤต เนื่องจากชาวตะวันตกเริ่มรู้จักศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานก่อนที่จะรู้จักพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ศัพท์ศาสนาของอินเดียที่มีอยู่ในภาษาอังกฤษปัจจุบันมาจากภาษาสันสกฤตมีหลายคำได้กลายเป็นคำที่มีใช้อย่างถาวรในระบบคำศัพท์ภาษาอังกฤษ เช่น *dharma* [ธรรม] และ *nirvana* [นิรวาณ] ยังมีข้อพิงสงสัยเกิดด้วยว่า ถึงแม้ว่าศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานจะมีศัพท์บางคำเหมือนกัน แต่แนวคิดที่สื่ออาจแตกต่างกันอย่างมากระหว่างศาสนาทั้งสองนี้ เช่น *brahma* [พรหม] และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง *karma* [กรรม]

ที่ใกล้ปัจจุบันเข้ามา เมื่อพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเริ่มเป็นที่นิยมมากขึ้นในโลกตะวันตก ปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทจะนิยมใช้ศัพท์บาลียิ่งกว่าคำเดียวกันในรูปสันสกฤต เช่น คำว่า *dharmma* [ธัมมะ] *kamma* [กัมมะ] และ *nibbana* [นิพพาน] แทนคำว่า *dharma* [ธรรม] *karma* [กรรม] และ *nirvana* [นิรวาณ] ตามลำดับ แต่เนื่องจากบาลีและสันสกฤตเป็นภาษาในเครือญาติที่ใกล้ชิด

* บันทึกท้ายเล่มนี้เขียนขึ้นเป็นภาษาอังกฤษก่อนแล้วจึงแปลเป็นภาษาไทย โดย ศาสตราจารย์ ดร.สมคิด ฌานวงศ์ ซึ่งพึงถือเป็นผู้รับผิดชอบความถูกต้องของเนื้อหาทั้งหมดแต่เพียงผู้เดียว

Endnotes*

Introductory remarks

Pali and Sanskrit terms in English Buddhist texts

The two major schools of Buddhism nowadays are Theravada and Mahayana. Pali is the language used in the Theravada tradition for recording the Tipiṭaka and other scriptures down the hierarchy; hence the oldest extant and most complete Buddhist Canon is commonly known as “the Pali Canon.” By contrast, the original Buddhist scriptures in the Mahayana tradition were recorded in Buddhist Hybrid Sanskrit (BHS), a variety different from the classical Sanskrit as found in the great Hindu epics of Ramayana and Mahabharata. BHS, whose appellation was coined by Franklin Edgerton, is often referred to as Sanskrit for short. As Hinduism and Mahayana Buddhism were introduced to the West before Theravada Buddhism, most Indian religious terms in English today are derived from Sanskrit, many of them having gained permanent status in the English lexicon, e.g. *dharma* and *nirvana*. It is also worthy of note that even though Hinduism and Mahayana Buddhism have certain terms in common, the concepts conveyed may be quite different between the two, e.g. *brahma* and, in particular, *karma*.

More recently, as Theravada Buddhism is gaining more popularity in the West, Pali terms are used by Theravada Buddhist scholars in preference to their Sanskrit counterparts, e.g. *dhamma*, *kamma*, and *nibbana*, for *dharma*, *karma*, and *nirvana*, respectively. But since Pali and Sanskrit are close cognates, there are a large number of words, Buddhist terms included, sharing the same form in both languages, e.g. *samadhi* and *samsara*. In scholarly publications,

---

* These endnotes were first written in English and then translated into Thai by Professor Dr. Somseen Chanawangsa, who should be held solely responsible for the accuracy of the entire content.

มีศัพท์จำนวนมากที่มีรูปคำเดียวกันทั้งสองภาษา เช่น *samadhi* [สมาธิ] และ *samsara* [สังสาร] ในหนังสือวิชาการที่จริงจัง มักใช้เครื่องหมายพิเศษเพื่อให้มีความรัดกุมทางวิชาการ เช่น *samādhi*, *sam̐sāra* (หรือ *sam̐sāra*) นอกจากนี้ มีแนวโน้มที่เกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ในหนังสือภาษาอังกฤษเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่บางที่เติมปัจจัย *-s* ท้ายศัพท์บาลีและสันสกฤต เมื่อมุ่งสื่อความหมายพหูพจน์เช่น *devas* “เทวดา (หลายองค์)” ซึ่งต่างจาก *deva* “เทวดา (องค์เดียว)”

ศัพท์พระพุทธศาสนาและชื่อเฉพาะในภาษาไทย

ปัญหาหนึ่งที่พบในการแปลหนังสือเล่มนี้ เกี่ยวกับวิธีเขียนคำไทยเป็นอักษรโรมัน ส่วนที่เป็นศัพท์พระพุทธศาสนาและชื่อเฉพาะที่มาจากภาษาบาลีหรือภาษาสันสกฤต คำเหล่านี้บางคำเมื่อเวลาผ่านไปได้เกิดมีรูปแปรขึ้นในภาษาเดิม เช่น *อนุพุทฺธิกกา* กับ *อนุพุทฺธิกา* หลายคำได้กลายเป็นรูปผสมระหว่างบาลีกับสันสกฤต และยังแผลงให้เข้ากับระบบคำภาษาไทยทั้งในแง่วิธีออกเสียงและวิธีเขียนสะกดคำ เช่น ฉฬพรรณรังสี จากคำบาลี ฉพพฺพณฺณรังสี ชื่อเฉพาะบางชื่อมีรูปตัวเขียนที่ผิดเพี้ยน อันอาจเกิดจากการคัดลอกจากต้นฉบับต่อๆ กันมาหลายตลบ จนไม่อาจทราบถึงแหล่งที่มาของคำได้ในทันที เช่น *อมรโคยานทวิป* ซึ่งรูปที่ถูกต้องมาจากคำบาลี *อปรโคยานทีป* (สันสกฤตว่า *อปรโคทานทวิป*)

ในระหว่างการแปล ได้มีข้อยุติว่าจะใช้เฉพาะรูปเดิมในภาษาบาลีสำหรับศัพท์พระพุทธศาสนาและชื่อเฉพาะในคัมภีร์พระพุทธศาสนารุ่นโบราณ โดยไม่คำนึงถึงว่ารูปที่นิยมใช้ในภาษาไทยจะมาจากบาลีหรือสันสกฤต และไม่คำนึงถึงว่ารูปนั้นได้กลายเป็นรูปผสมหรือแผลงให้เข้ากับอวัจรียลักษณะของภาษาไทยอย่างไร ตัวอย่างหนึ่งที่สุดโต่งก็คือชื่อ *ศรีอารีย์* ซึ่งสะกดเป็น *ศรีอารย* ด้วย และย่อจาก *ศรีอารียเมตไตรย*, *ศรีอริยเมตไตรย* หรือ *ศรีอารยเมตไตรย* แม้ว่าชื่อนี้อาจสวย้อนไปถึงคำสันสกฤตคือ *ศรี* + *อารย* + *ไมเตรย* (บาลี: *สิริ* + *อริย* + *เมตเตยฺย*) จะใช้ชื่อบาลีคือ *Metteyya* [เมตเตยฺย] แทนที่จะใช้ชื่อสันสกฤต *Maitreya* [ไมเตรย] หรือเขียนตามวิธีออกเสียงแบบไทยเป็น *Phra Si An* [พระศรีอารีย์] ตามระบบถอดคำไทยเป็นอักษรโรมันของราชบัณฑิตยสถาน

diacritics are often used for technical precision, e.g. *samādhi* and *samsāra* (or *samsāra*). Furthermore, there is a recent trend in English texts on Buddhism that the suffix *-s* is sometimes added to Pali and Sanskrit technical terms when the plural meaning is intended, e.g. *devas* “deities” vs. *deva* “deity.”

Buddhist Terms and Proper Names in Thai

One problem encountered in the translating of this book had to do with how to romanize Thai words that are Buddhist terms and proper names of Pali or Sanskrit origin. Some of such words have, over time, developed variant forms in the original languages, e.g. *anupubbikathā* vs. *anupubbīkathā*. Many words have been hybridized between Pali and Sanskrit and further modified to suit native Thai morphology, both phonologically and orthographically, e.g. *chapphannarangsi* from the Pali *chabbāṇṇaramsī*. Some proper names have become so corrupted in written form, perhaps as a result of multiple rounds of copying from manuscript to manuscript, that their etymology is not readily recognizable, e.g. *amorakhoyanthawip*, whose correct form is from the Pali *aparagoyāna-dīpa* (Sanskrit: *aparagodāna-dvīpa*).

During the translation process, it was decided that only the original Pali form would be used for Buddhist terms and proper names in ancient Buddhist scriptures, regardless of whether the prevalent form in Thai is of Pali or Sanskrit origin, and irrespective of how the form has been hybridized or modified to suit the genius of the Thai language. An extreme case in point is the name พระศรีอารีย์, which is also spelled as พระศรีอารย์ and short for พระศรีอารยเมตไตรย, พระศรีอริยเมตไตรย or พระศรีอารยเมตไตรย. Although this name is traceable to the Sanskrit *śrī + ārya + maitreya* (Pali: *siri + ariya + metteyya*), the Pali name *Metteyya* is used, rather than the Sanskrit *Maitreya* or the Thai transcription *Phra Si An* according to the Royal Institute’s romanization system.

ส่วนชื่อเฉพาะได้พยายามตรวจสอบจากแหล่งคัมภีร์พระพุทธศาสนาภาษาไทยและแหล่งอ้างอิงที่เชื่อถือได้ในภาษาอังกฤษ ในกรณีที่อยู่คำจากแหล่งภาษาไทยผิดแผกจากแหล่งภาษาอังกฤษ ได้ให้น้ำหนักแก่แหล่งหลังมากกว่าแหล่งแรก เนื่องจากงานแปลนี้มุ่งผู้อ่านสากลเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พจนานุกรม *วิสามานยนามภาษาบาลี* ฉบับของ Malalasekera เป็นแหล่งที่เชื่อถือเกือบทั้งหมดใช้ตาม แต่ในการใช้ชื่อบาลีมีข้อยกเว้นเพียงชื่อเดียวคือ เลิกใช้รูปสันสกฤต *Indra* [อินฺหฺร] ไม่ใช้ว่า *Inda* [อินฺห] อันเป็นรูปบาลีซึ่งคั่นตาน้อยกว่ามาก

คำเหล่านี้จะใส่เครื่องหมายพิเศษเพื่อให้มีความแม่นยำ เช่น *nibbāna* [นิพพาน] แทนที่จะใช้ *nibbana* แต่สำหรับคำที่รู้จักกันเป็นสามัญ ซึ่งกลายเป็นคำในภาษาอังกฤษไปแล้ว จะสะดวกโดยไม่มีเครื่องหมายพิเศษกำกับ เช่น *Sangha* [สังฆะ] แทนที่จะใช้ว่า *Saṅgha* แต่ศัพท์และชื่อเฉพาะที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาฮินดู จะใช้รูปสันสกฤต เช่น *Manudharmasāstra* [มนุธรรมศาสตร์] ศัพท์ที่รับเข้ามาในระบบคำศัพท์ภาษาอังกฤษในฐานะคำยืมก็จะสะดวกเหมือนคำอังกฤษตามปกติ และไม่ใส่เครื่องหมายพิเศษกำกับ เช่น *Shiva* [ศิวะ] และ *Vishnu* [วิษณุ] แทนที่จะใช้ว่า *Śiva* [ศิว] และ *Viṣṇu* [วิษณุ] ซึ่งรัดกุมตามหลักวิชามากกว่า

ส่วนแนวคิดทางพระพุทธศาสนาจะใช้คำและวลีภาษาอังกฤษเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากมีข้อสมมุติว่าผู้อ่านหนังสือเล่มนี้มีความรู้ภูมิหลังทางพระพุทธศาสนามาบ้างแล้ว ก็จะมีการใช้คำศัพท์พื้นฐานในบาลีแทน เช่น *Dhamma* ["ธรรม"] *kamma* ["กรรม"] แต่ศัพท์สำคัญบางคำ เช่น *tilakkhaṇa* [ติลกฺขณ "ไตรลักษณ์"] แม้จะคั่นตาน้อยกว่า ก็จะใช้ด้วย เพื่อให้สั้นเข้า เนื่องจากมีข้อมูลที่เกี่ยวข้องอย่างเพียงพออยู่ในบริบทนั้นๆ การใช้คำศัพท์เช่นนี้จึงไม่น่าจะเป็นปัญหาสำหรับผู้อ่านแต่อย่างใด

ยังมีคำอีกประเภทหนึ่ง คือ ชื่อเฉพาะภาษาไทย ที่ต้องเขียนเป็นอักษรโรมัน ในกรณีเช่นนี้ส่วนใหญ่จะใช้ระบบถอดคำไทยเป็นอักษรโรมันที่ราชบัณฑิตยสถานรับรอง เช่น *Phaya Lithai* [พญาลิไท] สำหรับชื่อที่มีคำบาลีสันสกฤตอยู่ด้วย ก็จะมีการดัดแปลงวิธีถอดคำเพื่อให้เห็นร่องรอยของศัพท์มูลของคำเช่นว่านั้น เช่น

Efforts were made to check the proper names against sources in Thai Buddhist scriptures and also reliable reference sources in English. Where a word form from the Thai source was found to be at variance with that from the English source, preference would be given to the latter, as this translation is primarily meant for the international reader. In particular, Malalasekera's *Dictionary of Pali Proper Names* is the source almost all the names are based on. However, the only exception to the use of Pali names is *Indra*, in preference to the much less familiar Pali equivalent *Inda*.

To be technically precise, diacritics for such words are added where applicable, e.g. *nibbāna* rather than *nibbana*. However, more commonly known words which have become anglicized are spelled without diacritics, e.g. *Sangha* rather than *Saṅgha*.

On the other hand, for terms and proper names relating to Brahmanism or Hinduism the Sanskrit form would be used, e.g. *Manudharmaśāstra*. Again, terms which have entered the English lexicon as borrowings would be spelled like regular English words and without diacritics, e.g. *Shiva* and *Vishnu* rather than the technically more precise *Śiva* and *Viṣṇu*, respectively.

As far as Buddhist concepts are concerned, English words and phrases are used in most cases. Since the reader of this book is assumed to have some background knowledge of Buddhism already, some of the basic terms in Pali like *Dhamma* and *kamma* are used instead. However, certain key terms like *tilakkhaṇa*, though less familiar, are also employed for brevity purposes. As enough relevant information can be found in the context, the use of such terms should not pose any difficulty for the reader at all.

There is another category—of Thai proper names—that need to be romanized, in which case the official system endorsed by the Royal Institute is generally followed, e.g. *Phaya Lithai*. For names that include words of Pali and/or Sanskrit origin, the romanization is modified to reflect etymological traces of such words, e.g. *Dharmatrilok* rather

Dhammatrailok [ธรรมไตรโลก] แทนที่จะใช้ว่า *Thammatrailok* วิธีนี้เท่ากับว่าใช้วิธีผสม (โดยคำนึงถึงที่มาของคำศัพท์) ระหว่างวิธีถอดอักษรกับวิธีถ่ายเสียง แทนที่จะใช้วิธีถ่ายเสียงล้วนๆ ที่ราชบัณฑิตยสถานนิยมใช้

ชื่อหนังสือเล่มนี้

ตั้งแต่เริ่มมีหนังสือเล่มนี้เกิดขึ้น ได้มีการเปลี่ยนชื่อมาแล้ว ๒ ครั้ง ชื่อเดิมคือ “อิทธิพลไตรภูมิพระร่วงต่อศีลธรรมของสังคมไทย” เป็นชื่อคำบรรยายในการสัมมนาเรื่อง “ไตรภูมิพระร่วง” เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๒๖ เมื่อมีการตีพิมพ์ครั้งแรกในปีเดียวกันนั้น ได้เปลี่ยนชื่อเป็น *ไตรภูมิพระร่วง: อิทธิพลต่อสังคมไทย* การปรับเปลี่ยนก็มุ่งสะท้อนขอบข่ายที่กว้างขึ้นในการพูดถึงเรื่องนี้ เนื่องจากได้รวมไปถึงแง่มุมอื่นๆ ของสังคมไทยนอกเหนือจากเรื่องศีลธรรมเพียงอย่างเดียว ในปีพ.ศ. ๒๕๕๒ เมื่อมีการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้อีก ได้เปลี่ยนชื่อเป็น *พัฒนาสังคมไทย ด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิ* ซึ่งเท่ากับให้นำหน้าในแง่การนำไปใช้ กล่าวคือ นำสิ่งที่ได้เรียนรู้จาก*ไตรภูมิพระร่วง*มาพัฒนาสังคมไทย

ในฉบับสองภาษานี้ ได้มีข้อยุติ (โดยความเห็นชอบของท่านผู้นิพนธ์) ว่า น่าจะปรับชื่อหนังสืออีกเล็กน้อย เพื่อเปลี่ยนจุดเน้นจากชื่อหนังสือ *ไตรภูมิพระร่วง* มาเป็นตัวแนวคิดเรื่องไตรภูมิ ท่านผู้นิพนธ์หนังสือเล่มนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าชื่อหนังสือมีความหมาย ๒ ชั้นที่มุ่งสื่อ

ในชั้นแรก ผู้อ่านควรจะเข้าใจสิ่งที่พญาลิไททรงมุ่งสื่อให้ถูกต้อง ขอ ยกตัวอย่างง่ายๆ มีบางคนได้เสนอทฤษฎีที่คลาดเคลื่อนว่า พระองค์ทรงพระนิพนธ์หนังสือ*ไตรภูมิ* โดยเอาสวรรค์มาล่อให้คนประพฤติในทางที่ผู้ปกครองจะได้ปกครองง่าย อะไรทำนองนี้ แต่ที่จริง ถ้าอ่านหนังสือของพระองค์ก็ให้ตลอด จะเห็นชัดเจนว่า แม้เรียกว่า*ไตรภูมิ* ที่จริงพระองค์ไม่ใช่ทรงอธิบายแค่*ไตรภูมิ* แต่ทรงอธิบายไปถึงภูมิที่ ๔ คือ โลกุตตรภูมิ และภูมิที่ ๔ นี้ต่างหาก ที่ทรงมุ่งให้คนใส่ใจ หรือเป็นที่หมาย ส่วนสวรรค์ชั้นต่างๆ นั้นก็ได้ทรงอธิบายไปตามหลักว่า ล้วนไม่เที่ยงแท้แน่นอน และก็ยังอยู่ในทุกขัง จึงควรจะหลุดพ้นไปจาก*ไตรภูมิ* เสีย จะได้ถึงโลกุตตรภูมิแทน

than *Thammatrailok*. This in effect amounts to employing an etymologically-driven hybrid method between transliteration and transcription, as opposed to the purely transcriptional method favored by the Royal Institute.

The title of the present volume

Since its inception, the present volume has already been retitled twice. The original title, “The Influence of *Phra Ruang’s Three Planes* on the Morality of Thai Society,” was the title of a lecture given at the seminar on “Traibhumi Phra Ruang,” in 1983. When first published in the same year, the book was retitled *Phra Ruang’s Three Planes: Its Influence on Thai Society*. The modification was meant to reflect the broader scope of the discussion, as it includes other important aspects of Thai society than merely morality. In 2009, when it was published again, the book was retitled *Developing Thai Society with a Thorough Knowledge and Understanding of [Phra Ruang’s] Three Planes*, in effect giving more weight on the pragmatic aspect of employing what can be learned from *Phra Ruang’s Three Planes* to develop Thai society.

In the present bilingualized edition, it was decided, with the author’s consent, that the book title should be further modified a bit to shift the emphasis from the book title *Phra Ruang’s Three Planes* to the concept of the three planes of existence itself. The author of the present volume has pointed out that there are two levels of meaning intended by the book title.

On the first level, the reader should properly grasp the true message intended by Phaya Lithai. To cite a simple example, some people have erroneously theorized that the king wrote *The Three Planes*, exploiting the heaven motif to entice the subjects to conduct themselves in such a way that it would be easy for the ruler to govern them—or something to that effect. As a matter of fact, however, if one goes through the whole book, one should clearly see that the king’s

อีกชั้นหนึ่ง ถ้าคนรู้เข้าใจเรื่องไตรภูมิ เริ่มที่พระเจ้าลิไททรงอธิบายนั้น โยงต่อลี้กและกว้างออกไปจนถึงหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่เป็นพื้นฐานให้เพียงพอ ก็น่าจะได้ประโยชน์ หรือได้คติ ที่จะนำมาจัดการชีวิตและสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะที่ว่าเอามาใช้พัฒนาสังคมไทยให้ดีขึ้นและเจริญงอกงาม

เมื่อมองในแง่ดังกล่าวมานี้ “ไตรภูมิ” ในชื่อหนังสือเล่มนี้จึงสื่อความหมาย ๒ นัย คือจะหมายเอาหนังสือของพระเจ้าลิไทก็ได้ ในฐานะเป็นจุดตั้งเรื่อง หรือนำเรื่อง จะหมายเอาเนื้อหาของหลักธรรมก็ได้ ในฐานะเป็นที่หมายปลายทาง หรือเป็นแหล่งที่จะไปเอาสาระมาใช้ประโยชน์

explication is not confined to the three planes of existence, but covers up to the fourth one, i.e. the supramundane, and that it is the fourth plane that is meant to be the focus of attention or aim. As for the different levels of heaven, he simply expounds on them theoretically that they are all impermanent and still subject to stress and conflict. It is, therefore, advisable to liberate oneself from the three planes altogether for the supramundane plane instead.

On the other level, if people have properly grasped the essence of the three planes with Phaya Lithai's explication as point of departure, and further extend their understanding deeper and wider to the basic tenets of Buddhism sufficiently, it should be beneficial to them in that they can make use of these tenets as guiding principles in coping with life and human society and, more specifically, in developing Thai society into a righteous and thriving one.

In this light, "the three planes" in the title of the present volume conveys two meanings: it can be taken to refer either to the book written by Phaya Lithai serving as the starting point or lead-in, or to the doctrinal substance serving as the end point or the source for providing essential resources to be utilized.

[๑] ชื่อหนังสือ *ไตรภูมิพระร่วง* (หน้า ๑)

นาม *พระร่วง* ในชื่อหนังสือ *ไตรภูมิพระร่วง* เป็นสมัญญาทั่วไปที่ใช้หมายถึงพระมหากษัตริย์องค์ใดก็ได้ในราชวงศ์สุโขทัย รวมทั้งพระมหากษัตริย์องค์ที่ ๑ หรือพญา/พระยาธิไท กษัตริย์พระองค์ที่ ๖ พญาธิไท ซึ่งเป็นพระราชนัดดาของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงครองราชย์ตั้งแต่ปีพ.ศ. ๑๘๙๐ ถึงปีใดปีหนึ่งในระหว่างพ.ศ. ๑๙๑๑ กับ พ.ศ. ๑๙๑๗ พระองค์ทรงผนวชในปีพ.ศ. ๑๙๐๕ และทรงได้รับยกย่องว่าเป็นปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาผู้แตกฉานในพระไตรปิฎก ในปีพ.ศ. ๑๘๘๘ ทรงพระนิพนธ์ *เตภูมิกถา* หรือ *ไตรภูมิกถา* “เรื่องภูมิ ๓” หนังสือเรื่องนี้ ซึ่งเป็นวรรณคดีฉบับโดดเด่นที่สุดทางด้านพระพุทธศาสนาในยุคสุโขทัย นิยมเรียกกันว่า *ไตรภูมิพระร่วง* “เรื่องภูมิ ๓ ฉบับพระร่วง”

[๒] เสฐียรโกเศศ (หน้า ๑)

เสฐียรโกเศศ เป็นนามปากกาของพระยาอนุมานราชธน (พ.ศ. ๒๔๓๑-๒๕๑๒) ปราชญ์ที่โดดเด่นที่สุดท่านหนึ่งของประเทศไทยในยุคใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาขาวิชาภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมไทย

[๓] กามภูมิ (หน้า ๓)

คำว่า *กาม* อาจหมายถึง *กิเลส* *กาม* “กามที่เป็นกิเลส” หรือ *วัตถุ* *กาม* “กามคุณ” ได้แก่ (๑) รูป (๒) เสียง (๓) กลิ่น (๔) รส และ (๕) โผฏฐัพพะ ในบริบทนี้มุ่งในความหมายหลัง ดังจะเห็นได้จากชื่อเต็ม คือ *กามาวจรภูมิ* “ภูมิของเหล่าผู้ท่องเที่ยวไปในกาม” ดังนั้น คำว่า *กามภูมิ* จึงมักแปลให้สั้นว่า “Sense Plane” [ภูมิแห่งกามคุณ] แต่ไม่ควรแปลเป็น “Desire Plane” [ภูมิแห่งความอยาก] เนื่องจากจะสื่อถึงคำว่า *กามกิเลส* อันเป็นตัวการภายในใจ ที่เป็นเหตุให้แสวงหา มิใช่เป็นสิ่งที่ถูกแสวงหา อีกประการหนึ่ง คำว่า *desire* [ความอยาก] จะกินความกว้าง เพราะพวกอยู่ในรูปภาพและอรูปภาพ ก็ยังมีความอยากเช่นกัน แต่มุ่งหารูปธรรมอันประณีตและอรูปธรรมตามลำดับ สัตว์ในทั้ง ๓ ภูมิ ยังมีความอยากมีตัวตน อย่างใดอย่างหนึ่ง แม้เมื่อไม่มีกามตัณหา ก็ยังมีภวตัณหาและวิภวตัณหา

[1] The book title *Trai Bhumi Phra Ruang* (page 1)

The name *Phra Ruang* in the book title *Trai Bhumi Phra Ruang* is a generic designation for any king in the Sukhothai dynasty, including Phra Maha Dharmaraja the First, or Phaya/Phraya Lithai, its sixth monarch. The grandson of King Ram Khamhaeng the Great, Phaya Lithai reigned from 1347 to sometime between 1368 and 1374. He was ordained as a monk in 1362, and was respected as a Buddhist scholar well versed in the Pali Canon. In 1345, he wrote *Tebhumi Katha* or *Traibhumi Katha* “Story of the Three Planes.” The most prominent literary work on Buddhism in the Sukhothai period, this book is popularly known as *Traibhumi Phra Ruang* “King Ruang’s Three Planes.”

[2] Sathirakoses (page 1)

Sathirakoses was the pen name of Phraya Anuman Rajadhon (1888–1969), one of the most eminent scholars of modern Thailand particularly in the fields of Thai language, literature, and culture.

[3] *Kāma-bhūmi* (page 3)

The word *kāma* can refer to either *kilesakāma* “sensuality as defilement” or *vatthuakāma* “sensual objects,” namely (1) sight, (2) sound, (3) smell, (4) taste, and (5) touch. In this context, it is the latter meaning that is intended, as can be seen from the full term *kāmāvacara-bhūmi* “the plane of those roaming around sensual objects.” Hence the word *kāma-bhūmi* is often rendered for short as “Sense Plane,” but it should not be rendered as “Desire Plane” because it would suggest *kilesakāma*, which is the agent within the mind, the cause of seeking, rather than the object to be sought. Additionally, the word *desire* has a broad semantic coverage, as those in the Form Plane and the Formless Plane also have desires, for fine material forms and immaterial existence, respectively. All beings in the three planes still have desires or cravings in one way or another. Even when there are no sensual cravings, there are still cravings for existence and cravings for non-existence.

[๔] ฉัพพรรณรังสี (หน้า ๕)

ฉัพพรรณรังสี คือ รัศมี ๖ สีที่เปล่งจากพระวรกายของพระพุทธเจ้าเมื่อตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณใต้ต้นโพธิ์ ๖ สีนี้ได้แก่

๑. नील - สีน้ำเงินเข้ม
๒. पीत - สีเหลือง
๓. लोहित - สีแดง
๔. ओทาต - สีขาว
๕. मण्डलगुण्ड - สีแสด
๖. पङ्कस - สีเลื่อมพรายอย่างแก้วพลึก

สีทั้ง ๖ นี้ได้นำมาใช้บนธงพระพุทธรศาสนา ซึ่งผ่านการรับรองขององค์การพุทธรศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก เมื่อพ.ศ. ๒๔๙๓ สี ๕ สีแรกเป็นแถบแนวตั้ง ๕ แถบตามลำดับจากซ้ายไปขวา ส่วนสีสุดท้าย คือแถบขาวสุด ได้จากแถบสี ๕ สีแรกเรียงตามลำดับตามแนวนอน

[๕] พระศรีอารีย์ (หน้า ๘)

พระศรีอารยเมตไตรย หรือเรียกสั้นๆ พระเมตไตรย อีกนามหนึ่งคือ อชิตะ (อชิตะ เป็นชื่อตัวของท่าน ส่วน เมตไตรย เป็นชื่อโคตรของท่าน) คือพระพุทธเจ้าในอนาคต นอกจากจักกวัตตติลีนาทสูตรแล้ว เรื่องราวเกี่ยวกับพระศรีอารยเมตไตรยโพธิสัตว์ที่มีรายละเอียดมากยิ่งขึ้น อาจหาได้จากคัมภีร์ *อนาคตวงศ์เทศนา* อันเป็นปกรณ์นอกพระไตรปิฎก

พระศรีอารยเมตไตรยโพธิสัตว์ ซึ่งบำเพ็ญบารมีครบถ้วนแล้วและปัจจุบันอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิต (ตามคติหนึ่ง ท่านมีนามบนสวรรค์ว่า นาถะ) จะมาอุบัติในชาติสุดท้ายเป็นพระพุทธเจ้าองค์ต่อไป สอนธรรมในเมืองเกตุมดี ซึ่งมีกษัตริย์ทรงพระนามว่า สังขะ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เหตุการณ์นี้จะเกิดขึ้นเมื่อคำสอนของพระโคตมพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันถูกลืมเลือนไปแล้ว แต่เวลาแน่ชัดที่จะเสด็จอุบัติ คัมภีร์หลายเล่มกล่าวไว้ต่างกัน

[4] Chabbaṇṇaramsī (page 5)

Chabbaṇṇaramsī is the six-colored rays that emanated from the body of the Buddha when he attained supreme perfect enlightenment under the bodhi tree. The six colors are as follows:

1. Nīla – dark blue
2. Pīta – yellow
3. Lohita – red
4. Odāta – white
5. Mañjetṭha – reddish orange
6. Pabhassara – resplendent color as of crystal.

These six colors came to be used on the Buddhist flag approved by the World Fellowship of Buddhists in 1950. The first five colors constitute five respective vertical bands from left to right while the last one, constituting the rightmost band, is depicted as a combination of the first five colors, arranged horizontally one on top of the other.

[5] Ariya Metteyya (page 8)

Ariya Metteyya or simply Metteyya, also known as Ajita (Ajita is his personal name, and Metteyya his clan name), is the Buddha of the future. Apart from *Cakkavatti(-sīhanāda) Sutta*, a fuller account of the Bodhisatta Metteyya can be found in *Anāgatavaṃsa Desanā* “Sermon of the Chronicle to Be,” a text outside the Pali Canon.

The Bodhisatta Metteyya, having completed his perfections and currently residing in the Tusita heaven (there is a tradition that he is known by the name Nātha there), will be reborn in his last existence as the next Buddha, preaching in the city of Ketumatī, whose king will be Saṅkha, a righteous cakkavatti, or universal king. This will happen when the teachings of the current Gotama Buddha have been forgotten. The exact time of his advent, however, varies among scriptures.

ในขณะที่อุดมคตปิระโพธิสัตว์ เป็นหลักสำคัญของพระพุทธานุศาสนายมหายาน และมีพระโพธิสัตว์หลายองค์ที่ไม่เป็นที่รู้จักในคติฝ่ายเถรวาท พระศรีอารยเมตไตรยเป็นพระโพธิสัตว์องค์เดียวที่พุทธศาสนิกทุกนิกาย ทั้งมหายาน วัชรยาน และเถรวาท ต่างก็นับถือ ตามแหล่งข้อมูลฝ่ายมหายาน คือพระสูตรว่าด้วยการเสด็จอุบัติของพระศรีอารยเมตไตรย พระโพธิสัตว์องค์นี้จะอุบัติในอีก ๕,๖๗๐ ล้านปีภายหลังการปรินิพพานของพระพุทธรูปองค์ปัจจุบัน

ลัทธิบูชาพระศรีอารยเมตไตรยที่นำไปเปรียบเทียบกับลัทธิบูชาพระอมิตาภะ ในพระพุทธานุศาสนายมหายาน ในขณะที่พระอมิตาภะเป็นพระพุทธรูปแล้ว พระศรีอารยเมตไตรย ซึ่งจะเป็นพระพุทธรูปองค์ต่อไป ก็ถือว่าเป็นพระโพธิสัตว์ที่อาวุโสที่สุดในปัจจุบัน พุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายานได้รับคำสอนที่ให้อุบัติความปรารถนาที่จะไปเกิดในแดนวิสุทธิภูมิของพระอมิตาภะพุทธรูป อันเป็นโลกธาตุในทิศประจิม โกลีทันชื่อว่าสุขาวัตติ ที่ซึ่งจะได้อยู่ในมรรยาคาศที่มีความสุขอย่างยั่งยืนตลอดไป เพื่อจะพัฒนาตนเองภายใต้การชี้แนะสั่งสอนของพระพุทธรูปองค์ก่อนหน้าที่จะรู้แจ้งในสังขารมัจฉันได พุทธศาสนิกชนในทุกนิกายก็ได้รับคำแนะนำให้อุบัติความปรารถนาที่จะไปเกิดในยุคพระศรีอารยเมตไตรยพุทธรูปเพื่อวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน ฉะนั้น บ้างก็ถือว่าสวรรค์ชั้นดุสิตที่พระศรีอารยเมตไตรยประทับอยู่นั้นแหละเป็นแดนวิสุทธิภูมิ (หรือสุขาวัตติ) เช่นกัน และยังได้พูดถึงหนทางที่จะไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิตด้วย ข้อสังเกตที่น่าสนใจก็คือ พระผู้ศักดิ์สิทธิ์ทั้งสองพระองค์นี้มีกล่าวถึงในพระสูตรมหายานฉบับเดียวกัน กล่าวคือ ในสุขาวัตติวุทสุตรฉบับใหญ่ พระพุทธรูปองค์ปัจจุบันของเราได้ตรัสบรรยายแดนสุขาวัตติของพระอมิตาภะโดยแจ่มชัดและละเอียด ในท่ามกลางมหาสมาคมแห่งพระสาวกและพระโพธิสัตว์ เฉพาะอย่างยิ่งมีพระอานนทเถระและพระเมตไตรยโพธิสัตว์เป็นต้น ในตอนท้ายพระสูตรนี้ พระพุทธรูปทรงแนะนำพระอชิตะหรือพระเมตไตรยโพธิสัตว์ให้สอนพระสูตรนี้แก่สรรพสัตว์ และตรัสรับรองว่าผู้ที่ได้เรียนรู้ คัดลอก และสอนกับอธิบายพระสูตรนี้ จักได้รับอานิสงส์ที่ยิ่งใหญ่โดยถ้วนหน้ากัน

While the bodhisatta (Sanskrit: *bodhisattva*) ideal is central to Mahayana Buddhism and there are numerous bodhisattvas unrecognized in the Theravada tradition, Metteyya (Sanskrit: Maitreya) is the only one venerated by Buddhists of all schools, Mahayana, Vajrayana and Theravada alike. According to one Mahayana source, the Advent of Maitreya Sutra, the Bodhisattva will appear 5,670 million years after the current Buddha's demise.

The Maitreya cult is sometimes compared with the Amitābha cult in Mahayana Buddhism. While Amitābha is already a fully enlightened Buddha, Maitreya, being the next Buddha in line, is regarded as the most advanced bodhisattva at present. Just as Mahayana Buddhists are instructed to wish for their rebirth in Amitābha Buddha's Pure Land, a world system located in the extreme west, called Sukhāvātī, where they can enjoy an extremely blissful ambience in which to cultivate themselves under the Buddha's tutelage until they become enlightened, so too Buddhists of all sects are advised to wish for their rebirth in Maitreya Buddha's age for the same purpose. The Bodhisattva Maitreya's Tuṣita (Pali: Tusita) heaven is regarded by some as a Pure Land, and the way in which a person can be reborn there is also described. It is interesting to note that these two holy personages are featured in the same Mahayana discourse. In the Larger Sukhāvātīyūha Sūtra, Amitābha Buddha's Pure Land is depicted by our current Buddha vividly and in great detail to a great assembly of disciples and bodhisattvas including, in particular, the Elder Ānanda and the Bodhisattva Maitreya. Towards the end of the sermon, the Buddha exhorts Ajita, or the Bodhisattva Maitreya, to teach this discourse to all beings, and promises great rewards to all who learn it, copy it, and teach and explain it.

[๖] ศาสนาพราหมณ์และศาสนาฮินดู (หน้า ๑๐)

แม้คำว่า Brahmanism (หรือ Brahminism) [ศาสนาพราหมณ์] คนทั่วไปจะรู้จักน้อยกว่าคำว่า Hinduism [ศาสนาฮินดู] ที่นำมาใช้ในบทแปลนี้ไม่เพียงเพื่อให้ตรงตามฉบับเดิมของหนังสือเล่มนี้เท่านั้น แต่เพื่อสะท้อนถึงความเกี่ยวข้องใกล้เคียงระหว่างระบบวรรณกรรมกับศาสนาฮินดูในช่วงต้นๆ นี้ ดังที่กล่าวไว้ในหนังสืออีกด้วย

[๗] อมนุษย์ (หน้า ๑๔)

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาจะมีการกล่าวถึงสัตว์ที่มีอมนุษย์หลายประเภท เนื่องจากสัตว์ในตำนานปรัมปรา (แต่มีใช้ “สัตว์เหนือธรรมชาติ” ซึ่งเป็นคำศัพท์ที่ฟังทึบเล็กน้อย เมื่อมองจากจุดยืนทางพระพุทธศาสนาที่ว่าสรรพสิ่งรวมอยู่ในธรรมชาติ จึงไม่มีอะไรอยู่นอกเหนือธรรมชาติ) ย่อมแยกต่างไปตามแต่ละวัฒนธรรม จึงแทบจะเป็นไปไม่ได้ที่จะพินิจหาคำที่มีความหมายตรงกันพอดีในภาษาอังกฤษ ด้วยเหตุนี้ สัตว์ประเภทเดียวกันอาจแปลได้หลายอย่างแม้โดยผู้แปลเดียวกัน และแปลต่างกัน โดยผู้แปลต่างกัน ในทางกลับกัน ภาษาอังกฤษคำเดียวกันอาจใช้หมายถึงสัตว์ต่างประเภทกันโดยผู้แปลต่างกัน ทางหนึ่งที่จะเลี่ยงปัญหานี้ก็คือใช้คำที่ครอบคลุมกว้างขึ้น เช่น *demon* “ภูตร้าย”, *deity* “เทพ” หรือ *demigod* “กึ่งเทพ” ร่วมกับวลีขยายความ แต่ไม่ว่าจะใช้เช่นไร ก็พึงสำเหนียกว่า คำแปลภาษาอังกฤษต่างๆ ที่ให้ไว้แก่อมนุษย์ในจักรวาลวิทยาแบบพุทธเหล่านี้ อย่างดีที่สุดก็เพียงคำที่สื่อความเทียบเท่าอย่างหลวมๆ เล็ยเป็นส่วนน้อย

ตามแหล่งข้อมูลทางฝ่ายมหายาน มักพูดถึงอมนุษย์ ๘ ประเภทที่เฝ้าแหวนในที่ประชุมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนา

๑. เทว “เทพ” – ชาวสวรรค์, เทวะ หรือ เทวดา
๒. นาค “นาค” – กึ่งเทพที่มีรูปร่างคล้ายงูขนาดใหญ่ มีหงอน
๓. ยक्ष (บาลี: ยกฺข) “ยักษ์” – ภูตที่มีลักษณะดุร้ายน่ากลัว
๔. คนธรรว (บาลี: คนฺธพฺพ) “คนธรรพ์” – ชาวสวรรค์ที่เชี่ยวชาญดนตรี
๕. อสูร “อสูร” – ภูตร้ายที่ชอประราน
๖. ครุฑ (บาลี: ครุฑฺ) “ครุฑ” – กึ่งเทพที่มีรูปร่างคล้ายนกขนาดใหญ่

[6] Brahmanism and Hinduism (page 10)

Although the term *Brahmanism* (or *Brahminism*) is lesser known to the general public than the term *Hinduism*, it is used not only for the translation to be faithful to the original text of the present volume, but also to reflect the close association of the caste system, as discussed in the text, with this earlier phase of Hinduism.

[7] Non-humans (page 14)

In Buddhist scriptures, mention is often made of non-human beings of various types. Since mythical beings (but not “supernatural beings,” a term to be avoided from the Buddhist standpoint that nature is all-inclusive so that nothing is supernatural) vary from culture to culture, it is virtually impossible to find exact equivalents in English. As a result, the same type of being might be rendered variously even by the same translator, and differently by different translators. Conversely, the same English word might be used to refer to different types of beings by different translators. One way to go about this problem is to use a more generic term, e.g. *demon*, *deity*, or *demigod* together with a qualifying phrase. In any event, it should be borne in mind that English renderings given for these nonhuman beings in Buddhist cosmology are at best loose equivalents in most cases.

According to Mahayana sources, there are eight types of non-human beings which are often described as attendants at the assembly of the Buddha’s teachings:

1. Devas – heavenly beings, gods or deities
2. Nāgas – dragons or serpent-like demigods
3. Yakṣas (Pali: yakkhas) – fairies or ogres
4. Gandharvas (Pali: gandhabbas) – heavenly musicians
5. Asuras – belligerent demons or titans
6. Garuḍas (Pali: garuḷas) – enormous birdlike demigods

๗. กิณร (บาลี กิณฺร) “กินฺร” – กึ่งเทพที่มีร่างเป็นนก ศีรษะเป็นมนุษย์

๘. มโหระค “มโหระคะ” – กึ่งเทพมีรูปร่างเป็นงูขนาดใหญ่

ตามแหล่งข้อมูลฝ่ายมหายานอีกเช่นกัน ยังมีอมมนุษย์ ๘ ประเภทอีกกลุ่มหนึ่งที่เป็นบริวารทำวมหาราชทั้งสี่ (หรือจอมเทพในสวรรค์ชั้นแรกของสวรรค์ ๖ ชั้นในกามภูมิ) ซึ่งเป็นโลกบาลหรือผู้คุ้มครองโลก ดังนี้

๑. คนธรว (บาลี: คนฺธพฺพ) “คนธรรพ์” – ชาวสวรรค์ที่เชี่ยวชาญดนตรี

๒. ปีศาจ (บาลี: ปีสาจ) “ปีศาจ” – ภูตร้ายที่กินเนื้อเป็นอาหาร

สองประเภทนี้เป็นบริวารของท้าวฤทธราชกุมาร (บาลี: ฤทธกฺุญฺ) “ท้าวธรรม”
โลกบาลทิศบูรพา

๓. กุมภกัณฐ (บาลี: กุมฺภกณฺฐ) “กุมภกัณฐ์” – ภูตแคระที่มีรูปร่างพิกล

๔. เปรต (บาลี: เปต) “เปรต” – ภูตผู้หิวโหย

สองประเภทนี้เป็นบริวารของท้าววิรุฬหก (บาลี: วิรุฬฺหก) “ท้าววิรุฬหก”
โลกบาลทิศทักษิณ

๕. นาค “นาค” – กึ่งเทพที่มีรูปร่างคล้ายงูขนาดใหญ่ มีหงอน

๖. ปุตน “ปุตนะ” – ภูตผู้มีกลิ่นเน่าเหม็น

สองประเภทนี้เป็นบริวารของท้าววิรูปักษ์ (บาลี: วิรูปกฺษ) “ท้าววิรูปักษ์”
โลกบาลทิศประจิม

๗. ยักษ์ (บาลี: ยกฺข) “ยักษ์” – ภูตที่มีลักษณะดุร้ายน่ากลัว

๘. รากษส (บาลี: รกฺขส) “รากษส” – ภูตร้ายที่กินเนื้อมนุษย์

สองประเภทนี้เป็นบริวารของท้าวเวสสุวรรณ (บาลี: เวสฺสวณฺ) “ท้าวเวสวัณ”
หรือ กุเวร (บาลี: กุเวร) “ท้าวกุเวร” โลกบาลทิศอุดร

อมมนุษย์ประเภทที่น่าสนใจเป็นพิเศษคือ ยักษ์ อมมนุษย์ประเภทนี้มีทั้งพวกปรารถนาดีและพวกมุ่งร้าย ในฐานะเทพผู้ปรารถนาดี ยักษ์มีหน้าที่ ๓ ประการคือ ให้ความมั่งคั่ง ให้การกำเนิด และปกป้องรักษา เช่น ยมโกลี พร้อมทั้งยักษ์อื่นอีก ๑,๐๐๐ ตน เป็นผู้เฝ้าประตูชั้นนอกคฤหาสน์ของโชติกเศรษฐี ดังที่เล่าไว้ในเรื่อง*ไตรภูมิ* แต่ในบางพระสูตร จะบรรยายภาพยักษ์ไว้ว่าเป็นภูตผู้มุ่งร้าย หน้าตาดุร้าย ที่ทำร้ายหรือทำอันตรายมนุษย์

7. Kimnaras (Pali: kinnaras) – demigods with a bird’s body and a human head

8. Mahoragas – demigods in the form of a great python.

Also according to Mahayana sources, there is another group of eight types of non-human beings that are followers of the Four Great Kings (i.e. chief deities of the first of the six heavens in the Sense Plane), who are also world guardians (lokapālas):

1. Gandharvas (Pali: gandhabbas) – heavenly musicians

2. Piśācas (Pali: piśācas) – fiends or flesh-eating demons

These two types are followers of Dhṛtarāṣṭra (Pali: Dhataratṭha), world guardian of the eastern quarter.

3. Kumbhāṇḍas (Pali: kumbhaṇḍas) – dwarfish misshapen spirits

4. Pretas (Pali: petas) – hungry ghosts

These two types are followers of Virūḍhaka (Pali: Virūḥhaka), world guardian of the southern quarter.

5. Nāgas – dragons or serpent-like demigods

6. Pūtanās – stinking spirits

These two types are followers of Virūpākṣa (Pali: Virūpakkha), world guardian of the western quarter.

7. Yakṣas (Pali: yakkhas) – fairies or ogres

8. Rākṣasas (Pali: rakkhasas) – goblins or man-eating demons.

These two types are followers of Vaiśravaṇa (Pali: Vessavaṇa), or Kubera (Pali: Kuvera), world guardian of the northern quarter.

Of particular interest is the type known as yakkha. These nonhuman beings can be either benevolent or malevolent. As benevolent deities, the yakkhas have three functions: the bestowing of wealth, of progeny, or of protection. For instance, Yamakolī, with one thousand other yakkhas, stood guard over the first gate of Jotika’s mansion, as recounted in *The Three Planes*. In some suttas, however, yakkhas are depicted as ugly, fierce-looking malevolent demons that hurt and harm human beings.

บทบาทในการปกป้องรักษาจะเห็นชัดที่สุดในคติพระพุทธรูปศาสนามีรูปยักษ์ขนาดใหญ่ หน้าตาดุร้ายสร้างไว้เพื่อเป็นเทพผู้คุ้มครองตามวัดวาอาราม

[๘] สัตตพิริยัตนะ (หน้า ๑๗)

ตามพจนานุกรมภาษาบาลี-อังกฤษฉบับของท่านพุทธทัตตมหาเถระ แก้ว ๗ ประการ ได้แก่ (๑) ทอง (๒) เงิน (๓) มุกดาหาร (๔) ประพาฬ (๕) ไพฑูรย์ (๖) เพชร และ (๗) ทับทิม

[๙] มหาสุทฺธสสนสูตร (หน้า ๑๘)

มหาสุทฺธสสนสูตร เป็นพระสูตรในทีฆนิกาย ซึ่งประมวลพระสูตรขนาดยาวในพระไตรปิฎกบาลี เป็นเรื่องราวของพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงพระนามว่า มหาสุทฺธสสนะ เมื่อทรงตระหนักว่า มหิทธานุภาพของพระองค์เป็นผลจากกรรมดีในชาติก่อน พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญกรรมดีทั้ง ๓ คือ ทาน (การให้) ทมะ (การควบคุมตน) และสังกัณเฐ (การงดเว้นจากบาป) พระองค์ยังทรงบรรลุลุณัน ๔ และเมื่อสิ้นพระชนม์ ก็ไปอุบัติในพรหมโลก

[๑๐] โคตมพุทฺธวงค์ (หน้า ๑๘)

พุทฺธวงค์ เป็นคัมภีร์หนึ่งในขุททกนิกาย ซึ่งประมวลพระสูตรและคัมภีร์เบ็ดเตล็ด ในพระไตรปิฎกบาลี เกี่ยวกับเรื่องราวของพระโคตมพุทธเจ้าและของพระพุทธเจ้าก่อนหน้านั้นอีก ๒๔ พระองค์ ในตอนท้ายของคัมภีร์ มีการกล่าวถึงพระนามของพระศรีอารยเมตไตรย ซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

Their benevolent role of protection is particularly prominent in the Buddhist tradition as huge figures of fierce-looking yakkhas are erected to serve as guardian deities of Buddhist monasteries.

[8] Seven kinds of treasures (page 17)

According to Buddhadatta Mahathera's *Pali-English Dictionary*, they are: (1) gold, (2) silver, (3) pearl, (4) coral, (5) lapis-lazuli, (6) diamond, and (7) ruby.

[9] Mahāsudassana sutta (page 18)

Mahāsudassana Sutta is a discourse in the Dīghanikāya or Collection of Long Discourses in the Pali Canon. It is about a past universal king by the name of Mahāsudassana. Having realized that the great power and glory he enjoyed were the result of his past good deeds, he practiced generosity, self-control, and abstinence from evil. He also attained the four jhānas or meditative absorptions. When he passed away, he was reborn in the brahma world.

[10] Gotama-Buddhamvaṃsa (page 18)

Buddhavaṃsa or Lineage of the Buddhas is a scripture in the Khuddaka Nikāya or Collection of Minor Works in the Pali Canon. It is the story of Gotama Buddha (hence the title Gotama-Buddhavaṃsa) and those of his 24 predecessors. It is also towards the end of this scripture that the name of Metteyya, the future Buddha is mentioned.

[๑๑] โยชน์ (หน้า ๒๐)

โยชน์ เป็นหน่วยวัดระยะทางในอินเดียโบราณ ในแ่งศัพทมูล โยชน์ หมายถึง “การเทียม(สัตว์พาหนะ)เป็นคู่” และมักนิยามว่าเป็นระยะทางที่พึงเดินทางได้โดยโคคู่ที่นำมาเทียมกัน นิยามนี้บางทีก็ขยายความต่อไปอีกว่าเป็นระยะทางที่เหมาะสมแก่พระเจ้าจักรพรรดิเดินทางภายในเวลาหนึ่งวัน (โดยรถที่เทียมด้วยโคคู่) แต่ระยะทางที่แน่ชัดของโยชน์ยังเป็นที่ถกเถียงในหมู่นักวิชาการ ข้อมูลในวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี ฉบับภาษาอังกฤษ ระยะทางที่ให้ไว้อยู่ระหว่าง ๖ กับ ๑๕ กิโลเมตร (๔-๙ ไมล์) แต่ผู้รู้คติอินเดียโบราณบางท่านก็กำหนดระยะทางไว้ระหว่าง ๑๓ กับ ๑๖ กิโลเมตร (๘-๑๐ ไมล์) หรือประมาณนั้น

ระบบวัดระยะทางตามคติไทยที่ถือสืบกันมา อาจให้ความกระจ่างแก่ระยะทางที่แน่ชัดของโยชน์ว่าควรจะเป็นเท่าไรกันแน่ หน่วยสำคัญในระบบนี้และยังมีใช้อยู่ในปัจจุบันก็คือ “วา” ซึ่งกำหนดให้เท่ากับ ๒ เมตร คำว่า วา ซึ่งไม่อาจสาวที่มาของคำได้ มีปรากฏใน “ตารางวา” ซึ่งใช้เป็นหน่วยวัดพื้นที่ มีค่าเท่ากับ ๔ ตารางเมตร เมื่อวินิจฉัยจากความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยวัดและชื่อที่ใช้เรียก ก็ไม่ต้องสงสัยเลยว่าระบบนี้คงยืมมาจากอินเดียเมื่อนานมาแล้ว หน่วยใหญ่ที่สุดคือ โยชน์ ซึ่งเป็นคำยืมตรง ในขณะที่หน่วยเล็กที่สุดคือ นิ้ว ซึ่งเป็นคำยืมโดยแปลความหมายมาจากคำว่า อังคุล (ความกว้างของ) นิ้วมือ

ในตารางต่อไปนี้จะแสดงหน่วยวัดของไทย คู่กับหน่วยวัดของอินเดีย และค่าโดยประมาณในระบบเมตริก ความหมายคำของชื่อหน่วยวัดได้เฟ้นมาจากแหล่งข้อมูลต่างๆ โดยมีการตีความใหม่ในบางกรณี

[11] Yojana (page 20)

Yojana is a unit of distance in ancient India. Etymologically, *yojana* means “yoke,” and is often defined as a distance that can possibly be traveled by one yoke of oxen. This definition is sometimes further modified as the distance suitable for an emperor to travel within a day, presumably on a chariot driven by one yoke of oxen. The exact measurement of *yojana*, however, is disputed among scholars. According to English Wikipedia, the free encyclopedia, the distances are given between 6 and 15 kilometers (4–9 miles). Some traditional Indian scholars, however, give measurements between 13 and 16 kilometers (8–10 miles) or thereabouts.

The traditional Thai system of distance measurement, as it turns out, might shed some light on exactly how long a *yojana* is supposed to be. Central to this system and still in current use is the unit “*waa*,” equated to two meters. The term *waa*, whose etymology is untraceable, occurs in *taaraang waa* “square *waa*,” which is used as a unit of land measure equivalent to four square meters. It is beyond doubt that this system was borrowed from India a long time ago, judging from how the units are related and how they are called. The highest unit is “*yoat*,” a direct borrowing from *yojana*, while the smallest unit is “*niu*,” a loan translation from *aṅgula* “finger [width].”

In the following table are shown the Thai units along with their Indian counterparts and approximate equivalents in the metric system. The glosses of the unit names are gleaned from different sources and reinterpreted in certain cases.

หน่วยไทยเดิม	หน่วยตามคติอินเดียเดิม	ค่าเมตริก
	1 ยวะ “เมล็ดข้าว” = 1 อังคูละ (“ความกว้างของนิ้วมือ”)	21 มม.
	4 อังคูละ = 1 ธนุเคราะห์ “กำธนู (โดยไม่ยกนิ้วหัวแม่มือ)”	83 มม.
	8 อังคูละ = 1 ธนุรมุขฎิ “กำธนู (โดยยกนิ้วหัวแม่มือ)”	167 มม.
12 นิ้ว = 1 คืบ	12 อังคูละ = 1 วิตัสติ (ระยะระหว่างปลายนิ้วหัวแม่มือกับปลายนิ้วนางมือกางนิ้วออก)	250 มม.
2 คืบ = 1 ศอก	2 วิตัสติ = 1 อรตนิ (ความยาวจากด้านหน้าแขนก่อนล่างถึงปลายนิ้วกลาง)	500 มม.
4 ศอก = 1 วา	4 อรตนิ = 1 ทัณฑะ “ไม้เรียว”	2 ม.
	2 ทัณฑะ = 1 ธนู	4 ม.
	5 ธนู = 1 รัชช “เส้น”	20 ม.
	2 รัชช = 1 ปริเทศ “เครื่องหมาย” [?]	40 ม.
20 วา = 1 เส้น	20 ทัณฑะ = 1 ปริเทศ	40 ม.
	100 ปริเทศ = 1 โกรตะ (ระยะที่ได้ยินเสียงเรียก)	4 กม.
	4 โกรตะ = 1 โยชน์ “การเทียม(สัตว์พาหนะ) เป็นคู่”	16 กม.
400 เส้น = 1 โยชน์	400 ปริเทศ = 1 โยชน์	16 กม.
	1,000 โยชน์ = 1 มหาโยชน์ “โยชน์ใหญ่”	16,000 กม.

Traditional Thai unit	Traditional Indian unit	Metric value
	1 yava “barley corn” = 1 aṅgula “finger width”	21 mm
	4 aṅgula = 1 dhanurgraha “bow grip (without raising the thumb)”	83 mm
	8 aṅgula = 1 dhanurmuṣṭi “bow fist (with the thumb raised)”	167 mm
12 niu “finger breadth” = 1 khuep “hand span”	12 aṅgulas = 1 vitasti “hand span” (the distance between the extended thumb and little finger)	250 mm
2 khuep = 1 sawk “elbow length”	2 vitastis = 1 aratni “cubit” (the length of the forearm to the middle finger)	500 mm
4 sawk = 1 waa	4 aratnis = 1 daṇḍa “rod”	2 m
	2 daṇḍas = 1 dhanu “bow”	4 m
	5 dhanus = 1 rajju “line”	20 m
	2 rajjus = 1 parideśa “mark” [?]	40 m
20 waa = 1 sen “line”	20 daṇḍas = 1 parideśa	40 m
	100 parideśas = 1 krośa “cry” (the range of the voice in calling that can be heard”	4 km
	4 krośas = 1 yojana “yoke”)	16 km
400 sen = 1 yoat “yojana”	400 parideśas = 1 yojana	16 km
	1,000 yojanas =	16,000
	1 mahāyojana “great yoke”	km

หากระบบตามคติไทยเดิมจะถือได้ว่าเป็นตัวแทนที่เชื่อถือได้ของระบบอินเดียโบราณ ระยะความยาวของโยชน์ก็คงจะประมาณ ๑๖ กิโลเมตร ซึ่งก็เกิดไปเท่ากับค่าสูงสุดที่ให้ไว้ในบทความวิกิพีเดียที่อ้างถึงข้างต้นพอดี

คำว่า โยชน์ บางทีก็แปลไว้หลวมๆ ว่า “league” แต่คำภาษาอังกฤษนี้ก็จะไม่ใช่ปัญหา เนื่องจากมีความหมายแตกต่างกันออกไปตามแต่ละยุคและแต่ละประเทศ ตามข้อมูลในวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี ฉบับภาษาอังกฤษ league เดิมหมายถึงระยะทางที่คนหรือม้าเดินได้ใน ๑ ชั่วโมง ส่วนพจนานุกรม *Random House Webster's Unabridged Dictionary* หน่วย league ซึ่งมีได้ใช้กันเป็นสามัญอีกต่อไป ในประเทศที่พูดภาษาอังกฤษจะประมาณความยาวไว้ที่ ๓ ไมล์ (หรือ ๔.๘ กิโลเมตร)

เมื่อคำนึงถึงเรื่องที่ยกปายมานี้ คำว่า โยชน์ จึงควรปล่อยไว้โดยไม่แปลน่าจะดีกว่า

[๑๒] อชาตศัตรู (หน้า ๒๕)

พระเจ้าอชาตศัตรูทรงเป็นพระราชโอรสพระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธ ซึ่งเป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาผู้มีศรัทธาแก่กล้า พระเจ้าอชาตศัตรู เนื่องจากถูกยุยงโดยพระเทวทัต ผู้หาทุกวิถีทางที่จะชำระแค้นที่มีต่อพระพุทธองค์ ได้ทรงบังคับพระราชบิดาให้สละราชสมบัติ แล้วให้จงจำพระองค์ไว้ พระเจ้าอชาตศรัตรูยังทรงช่วยพระเทวทัตในหลายโอกาสที่พระเทวทัตพยายามจะปลงพระชนม์พระพุทธองค์ แต่ต่อมาทรงสำนึกผิด และกลายเป็นผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ลังคายนาคครั้งแรกหลังพุทธปรินิพพานก็อยู่ในราชูปถัมภ์ของพระองค์ พระเจ้าอชาตศรัตรูทรงพบโชติกเศรษฐีแต่ครั้งยังทรงเป็นพระราชกุมารขณะตามเสด็จพระราชบิดาไปยังคฤหาสน์ของโชติกะ และทรงปรารถนาที่จะครอบครองทรัพย์มหาศาลของโชติกะแต่นั้นมา หลังจากที่ขึ้นเสวยราชย์ต่อจากพระราชบิดา จึงทรงพยายามไปยึดทรัพย์ของโชติกะแต่ก็ไม่สำเร็จ

Should the traditional Thai system be regarded as a reliable representation of the ancient Indian system, then the distance of *yojana* must be around 16 kilometers, which happens to be exactly equivalent to the upper limit given in the Wikipedia article cited above.

The word *yojana* is sometimes loosely rendered as “league.” However, this English word itself is not without problems, as its meaning varies at different periods in different countries. According to English Wikipedia, the free encyclopedia, a league was originally the distance that a man or a horse could walk in an hour. According to *Random House Webster’s Unabridged Dictionary*, the league, a unit no longer in common use, is usually estimated in English-speaking countries roughly at three miles (or 4.8 kilometers).

In light of the foregoing discussion, however, it is perhaps better to leave the term *yojana* untranslated.

[12] Ajātasattu (page 25)

Ajātasattu was the son of King Bimbisāra of Magadha, a devout patron of Buddhism. Incited by Devadatta, who looked for ways and means to avenge himself on the Buddha, Ajātasattu dethroned his father and imprisoned him. He also assisted Devadatta in several of the latter’s attempts on the Buddha’s life. However, he later repented and became a Buddhist devotee himself. It was under his patronage that the First Buddhist Rehearsal (or the First Buddhist Council) was conducted after the Buddha’s demise. Ajātasattu first met Jotika as a prince, when accompanying his father to Jotika’s mansion, and had become covetous of his great wealth ever since. Only after he succeeded his father as King did he try in vain to usurp it.

[๑๓] วันเพ็ญและวันอุโบสถ (หน้า ๒๖)

เนื่องจากประเทศเอกราชที่ใช้ปฏิทินจันทรคติสืบกันมาโดยอาจมีข้อแตกต่างกันบ้างเล็กน้อยตามแต่ละประเทศ ในแต่ละเดือนจันทรคติจะมีวันที่ประกอบกิจการทางศาสนา ๔ วัน ตามปฏิทินไทย เดือนหนึ่งจะแบ่งออกเป็น ๒ ปักษ์ เป็นวันข้างขึ้น ๑๕ วัน และวันข้างแรมอีก ๑๔ หรือ ๑๕ วัน (เดือนคมีข่างแรม ๑๔ วัน ส่วนเดือนคมีข่างแรม ๑๕ วัน) ครึ่งเดือนแรกเริ่มนับจากวันขึ้น ๑ ค่ำ ซึ่งเป็นวันถัดจากวันเดือนมืดของเดือนก่อน วันเพ็ญจะเป็นวันขึ้น ๑๕ ค่ำเสมอและเป็นวันสุดท้ายของครึ่งเดือนแรก ครึ่งเดือนหลังเริ่มนับจากวันแรม ๑ ค่ำ (วันถัดจากวันเพ็ญ) และสิ้นสุดที่วันเดือนมืด (อาจเป็นแรม ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ) วันประกอบกิจการทางศาสนาทั้ง ๔ วันจึงตกอยู่ที่วันขึ้น ๘ ค่ำ วันเพ็ญ วันแรม ๘ ค่ำ และวันเดือนมืด สำหรับพระสงฆ์ เฉพาะวันขึ้น ๑๕ ค่ำและวันแรม ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำจึงจะถือเป็นวันอุโบสถ (วันพระ) ซึ่งเป็นวันที่พระสงฆ์จะสวดภิกขุปาฏิโมกข์ ส่วนคฤหัสถ์ วันพระทั้ง ๔ วันถือเป็นวันอุโบสถ ซึ่งเป็นวันที่คฤหัสถ์จะทำบุญด้วยการให้ทาน สมาทานศีล ๕ หรือศีล ๘ ฟังพระธรรมเทศนา และเจริญภาวนา คำว่า *อุโบสถศีล* จึงใช้หมายถึงศีล ๘ ที่ถือในวันอุโบสถ จะเป็นวันใดก็ได้ใน ๔ วันนี้

วันเทศกาลสำคัญทางพระพุทธศาสนาในรอบปี จะตรงกับวันเพ็ญเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ

- วันมาฆบูชา คือวันเพ็ญเดือน ๓ (หรือเดือน ๔ ในปีที่มีอธิกมาส หรือเดือน ๘ อีกเดือนหนึ่ง) รำลึกถึงโอกาสที่พระพุทธองค์ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ อันเป็นคำสอนหลักของพระพุทธศาสนา ๔ เดือนภายหลังจากการตรัสรู้ แก่พระอรหันต์ ๑,๒๕๐ องค์ ซึ่งล้วนเป็นเอหิภิกขุ และมาชุมนุมกันโดยมิได้นัดหมาย ณ วัดเวฬุวัน ใกล้กรุงราชคฤห์

[13] Full moon days and Uposatha days (page 26)

As Theravada countries traditionally use the lunar calendar, with possible slight variations peculiar to each country, four Buddhist holy days are observed in a lunar month. According to the traditional Thai calendar, each month is divided into two halves: 15 “waxing moon days” and 14 or 15 “waning moon days.” (Odd-number months have 14 waning moon days while even-number months have 15 waning moon days.) The first half month begins with the first waxing moon day, which is one day after the new moon day of the previous month. The full moon day is always the fifteenth waxing moon day and the last day of the first half month. The second half month begins with the first waning moon day (one day after the full moon day) and ends with the new moon day (either the 14th or 15th of the waning moon days). The four observance days thus fall on the eighth waxing moon day, the full moon day, the eighth waning moon day, and the new moon day. For monks, only the full moon and the new moon days are regarded as Uposatha (or observance) days, when the monks’ rules of conduct (Bhikkhu Pāṭimokkha) are recited. For the laity, by contrast, all the four holy days are Uposatha days, when they make merit by giving alms, observing the Five or Eight Precepts, listening to a sermon, and meditating. The term *Uposatha sīla* is thus used to refer specifically to the Eight Precepts observed on any of these four days.

Major Buddhist festivals in a year mostly fall on full moon days, namely:

- Māgha Pūjā Day, the full moon day of the third lunar month (or fourth in a year with an extra eighth month), commemorating the occasion when the sermon on the Principal Teaching (Ovāda-pāṭimokkha) was given by the Buddha exactly nine months after his Enlightenment to a group of 1,250 arahants, all having been ordained by the Teacher himself, who came to gather without prior appointment at the Bamboo Grove (Veḷuvana) near the city of Rājagaha.

• วันวิสาขบูชา คือวันเพ็ญเดือน ๖ (หรือเดือน ๗ ในปีที่มีอธิกมาส) จำลองถึงวันที่พระพุทธเจ้าประสูติที่ลุมพินีวัน วันที่พระองค์ตรัสรู้ ที่พุทธคยา เมื่อทรงมีพระชนมายุ ๓๕ พรรษา และวันที่พระองค์ปรินิพพาน ที่เมืองกุสินารา เมื่อทรงมีพระชนมายุ ๘๐ พรรษา ตามลำดับ

• วันอาสาฬหบูชา คือวันเพ็ญเดือน ๘ (หรือเดือน ๘ หลังในปีที่มีอธิกมาส) จำลองถึงการที่พระพุทธองค์ทรงแสดงปฐมเทศนา คือธัมมจักกัปปวัตตนสูตร แก่พระปัญจวัคคีย์ ณ ป่ามฤคทายวัน ทำให้มีคณะสงฆ์เกิดขึ้นและพระรัตนตรัยครบองค์สาม คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์

• วันมหาปวารณา คือวันเพ็ญเดือน ๑๑ เป็นวันสิ้นสุดการจำพรรษา ๓ เดือน พระสงฆ์จะมาประชุมกันและขอขมาให้สพรหมจารีว่ากล่าวตักเตือน ด้วยเมตตาและปรารถนาดี เรื่องความประพฤติที่เห็นว่าไม่เหมาะสม ไม่ว่าจะเห็น ได้ยินมา หรือแม้เพียงสงสัยก็ตาม

ยกเว้นวันเข้าพรรษาเป็นวันสำคัญวันเดียวที่ไม่ตรงกับวันเพ็ญ คือวันแรม ๑ ค่ำเดือน ๘ (หรือเดือน ๘ หลังในปีที่มีอธิกมาส) อันเป็นวันที่พระสงฆ์อธิษฐานว่าจะอยู่ประจำ ณ ที่เดียว กล่าวคือ ตามกฎจะไม่ไปค้างแรมที่อื่นได้อีก ตลอดฤดูฝน คือช่วงจำพรรษา ๓ เดือน

[๑๔] จักรวรรดิวัตร (หน้า ๒๘)

ตามคำอธิบายใน พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม ของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) จักรวรรดิวัตร หรือ วัตรของพระจักรพรรดิ ในจักกวัตตสูตร มิได้แยกเป็นข้อๆ อย่างชัดเจน แต่โดยนัยตามที่ตรัสไว้อาจจำแนกได้เป็น ๕ ข้อหลัก ประกอบด้วยหลักการที่ยึดถือ ๑ ข้อ และหลักปฏิบัติอีก ๔ ข้อ ดังนี้

๑. ธรรมาธิปไตย - การถือธรรมเป็นใหญ่
๒. ธรรมิการักษา - การรักษาป้องกันและคุ้มครองอันชอบธรรม

- Visākha Pūjā Day, the full moon day of the sixth lunar month (or seventh in a year with an extra eighth month), commemorating the days when the Buddha was born in Lumbinī Park, when he became enlightened at Buddhagayā at the age of 35, and when he passed away in Kusinārā at the age of 80, respectively.

- Āsālha Pūjā Day, the full moon day of the eighth lunar month (or “second eighth” in a year with an extra eighth month), commemorating the Buddha’s giving his first sermon, Dhammacakkappavattana Sutta “Discourse on the Setting in Motion the Wheel of the Dhamma,” in the Deer Park (Migadāyavana), and the founding of the Buddhist Monastic Order, thereby completing the Triple Gem—the Buddha, the Dhamma, and the Sangha.

- Mahāpavāraṇā Day, the full moon day of the eleventh lunar month, marking the end of the monks’ three-month Rains Retreat, when the monks gather together and invite fellow monks to admonish them, with loving-kindness and good will, against any conduct deemed inappropriate, whether seen, heard, or merely suspected.

The only exception to full-moon-day holy days is the Rains-Entry Day, the first waning moon day of the eighth month (or “second eighth” in a year with an extra eighth month), when the monks pledge to stay in one residence, i.e. as a rule, without staying overnight anywhere else, throughout the rainy season, i.e. the three-month Rains Retreat.

[14] Cakkavattivattas (page 28)

According to *the Dictionary of Buddhism* by Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payuuto), the duties of a universal king (cakkavattivattas) in the Cakkavatti Sutta were not distinctly itemized. However, on the basis of the meaning expressed by the Buddha, five major items might be identified, comprising one principle to be adhered to and four rules of practice:

1. Dhammādhipatteyya – supremacy of the law of truth
2. Dhammābhirakkhā – provision of the right watch, guard, and protection for:

- ๒.๑ อันโตชน - ชนภายใน
 ๒.๒ พลกาย - กองทัพ
 ๒.๓ ชัตติยะ - เจ้าเมืองขึ้น
 ๒.๔ อนุยนต์ - ราชนบริพาร
 ๒.๕ พราหมณคฤหบดี - เจ้าพิธีและผู้ประกอบอาชีพต่างๆ
 ๒.๖ เนคมชานบท - ผู้อาศัยในเมืองและชนบท
 ๒.๗ สมนพราหมณ์ - พระสงฆ์และบรรพชิต
 ๒.๘ มิคปักษี - สัตว์และนก
๓. อธรรมการนิเสธนา - มิให้มีการอันอธรรมเกิดขึ้นในราชอาณาจักร
 ๔. ธนาบุประทาน - บันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์
 ๕. ปริพจนา - ปรีกษาสอบถามกับผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ
 แต่ในระดับบรรดกถา ได้ให้ความสำคัญเพิ่มขึ้นแก่ ๗ ข้อย่อยในข้อ ๒
 เทียบเท่ากับข้อใหญ่อื่นๆ จึงทำให้จักรวรรดิวัตรทั้งหมดมี ๑๒ ข้อ

[๑๕] ทศพิธราชธรรม (หน้า ๒๘)

ทศพิธราชธรรม หรือธรรมของพระราชา ๑๐ ข้อ มีดังนี้

๑. ทาน - การให้
๒. ศีล - ความประพฤติดีงาม
๓. ปริจาคะ - การบริจาค
๔. อาชชวะ - ความซื่อตรง
๕. มัทวะ - ความอ่อนโยน
๖. ตบะ - ความทรงเดช
๗. อักโกธนะ - ความไม่โกรธ
๘. อวิหิงสา - ความไม่เบียดเบียน
๙. ขันติ - ความอดทน
๑๐. อวิโรธนะ - ความไม่คลาดธรรมดา

- 2.1 Antojana – one’s own folk
- 2.2 Balakāya – the army
- 2.3 Khattiya – colonial kings
- 2.4 Anuyanta – royal dependants
- 2.5 Brāhmaṇa and gahapatika – ritual performers and professionals
- 2.6 Negama-janapada – town and country dwellers
- 2.7 Samaṇa-brāhmaṇa – monks and recluses
- 2.7 Miga-pakkhī – beasts and birds
3. Adhammakāra-nisedhanā – letting no wrongdoing prevail in the kingdom
4. Dhanānuppādāna – letting wealth be given or distributed to the poor
5. Paripucchā – having virtuous counselors and seeking after greater virtue

At the commentarial level, however, the seven sub-items under item 2 were given more prominence on a par with the other major items, thereby bringing the total of cakkavattivattas to 12.

[15] Ten Rājadhammas (page 28)

The ten rājadhammas or royal virtues are as follows:

1. Dāna – charity
2. Sīla – high moral character
3. Pariccāga – self-sacrifice
4. Ājjava – honesty
5. Maddava – kindness and gentleness
6. Tapa – self-control
7. Akkhodha – non-anger
8. Avihimsa – non-violence
9. Khanti – patience
10. Avirodhana – non-deviation from righteousness

[๑๖] จักรกวัตตีสีหนาทสุต (หน้า ๒๘)

จักรกวัตตีสีหนาทสุต ในที่สมณิกาย เป็นแหล่งข้อมูลในระดับพระไตรปิฎกเพียงแห่งเดียวที่มีกล่าวถึงพระพุทธเจ้าพระองค์ถัดไปไว้บ้าง ถึงแม้ว่านาม เมตไตรย [แปลว่า เมตเตยย] มีปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ ขุททกนิกาย เช่นกัน ก็มีระบุเพียงว่าท่านเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์ต่อไปโดยไม่มีรายละเอียดประกอบ

ในพระสุตเรื่องนี้ มีการกล่าวถึงอายุขัยตามปกติของมนุษย์ในยุคหนึ่งๆ ซึ่งผันแปรโดยตรงตามสัดส่วนกับระดับศีลธรรมของคนในยุคหนึ่งๆ โดยลดลงเรื่อยๆ เหลือ ๑๐ ปี แล้วเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนถึง ๘๐,๐๐๐ ปี ในยุคที่มนุษย์มีอายุ ๘๐,๐๐๐ ปีนี้เอง ที่พระศรีอารยเมตไตรยพุทธเจ้าจะอุบัติในโลก

[๑๗] บุญกิริยาวัตตุ (หน้า ๓๔)

บุญกิริยาวัตตุ “ที่ตั้งแห่งการทำความดี” หลักใหญ่มีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. ทาน - การให้ปัน

๒. ศีล - การประพฤติดี

๓. ภาวนา - การพัฒนาจิตใจเจริญปัญญา

หลักย่อยอาจเพิ่มเข้าไปอีก ๗ ประการ รวมทั้งสิ้นเป็น ๑๐ ประการ คือ

๔. อปจายนะ - การประพฤติอ่อนน้อม

๕. ไวยาวัจจะ - การรับใช้

๖. ปัตติทาน - การเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น

๗. ปัตตานุโมทนา - การยินดีในความดีของผู้อื่น

๘. ฆัมมัสสวานะ - การฟังธรรม

๙. ฆัมมเทสนา - การสั่งสอนธรรม

๑๐. ทิฏฐุชุกกรรม - การทำความเห็นให้ตรง

[16] Cakkavatti(-sihanāda) Sutta (page 28)

Cakkavatti(-sihanāda) Sutta “Discourse (on the Lion’s Roar) on the Turning of the Wheel,” a discourse in the Collection of Long Discourses (Dīghanikāya), is the only Canonical source where some details about the next Buddha are given. Although the name of *Metteyya* also appears in the Chronicle of Buddhas (Buddhavaṃsa), a scripture in the Collection of Minor Works (Khuddakanikāya), he is simply identified as the next Buddha, without any accompanying detail.

In this sutta, mention is made of the life expectancy of a typical human being in a particular era, which is directly proportional to the level of virtue of people in that era and which decreases and increases in cycles. The number of years ranges from 10 to 80,000, and it is during the time when humans live for up to 80,000 years that *Metteyya* Buddha will arise in the world.

[17] Ten bases of meritorious action (page 28)

There are three major puññakiriyaṅgavattus or “bases of meritorious action”:

1. Dāna – generosity
2. Sīla – moral conduct
3. Bhāvanā – mental development

Seven additional minor bases can be added, thereby bringing the total number to ten:

4. Apacāyana – humility
5. Veyyāvacca – rendering services
6. Pattidāna – giving out merit
7. Pattānumodanā – rejoicing in others’ merit
8. Dhammassavana – listening to the Doctrine
9. Dhammadesanā – teaching the Doctrine
10. Diṭṭhujukamma – forming correct views

[๑๘] กฐิน (หน้า ๓๕)

กฐิน เดิมหมายถึงไม้สะดึงที่ใช้ซึ่งผ้าให้ตึงเพื่อทำเป็นจีวร แต่โดยทั่วไปเข้าใจกันว่าหมายถึงผืนผ้าผ้ายที่คฤหัสถ์ถวายแก่พระสงฆ์เพื่อใช้ทำจีวร ในเทศกาลประจำปีในประเทศเถรวาท พิธีนี้จะจัดในหนึ่งวันภายในช่วงเวลาหนึ่งเดือนภายหลังที่พระสงฆ์จำพรรษา ๓ เดือน กล่าวคือ วันใดวันหนึ่งตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำเดือน ๑๑ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๒ ตามพระวินัย ถือเป็นสิทธิพิเศษที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์อย่างน้อย ๕ รูปที่อยู่จำพรรษาร่วมกันจะรับการถวายจากคฤหัสถ์ พระสงฆ์จะลงมติว่าใครสมควรจะได้รับโดยใช้เกณฑ์ความประพฤติปฏิบัติที่ดีของผู้ที่จะรับ และความจำเป็นที่จะต้องมีจีวรใหม่ เป็นเครื่องกำหนด จากนั้นพระสงฆ์ทุกรูปจะช่วยกันในการทำจีวร ผ้าผืนนั้นอาจทำเป็นจีวรผืนใดผืนหนึ่งในไตรจีวรที่พระนุ่งห่ม กล่าวคือ อันตราวาสก (ผ้านุ่ง) อุตตราสงค์ (ผ้าห่ม) หรือ สังฆาฏิ (ผ้าคลุม) คฤหัสถ์ยังอาจถวายจีวรที่ตัดเย็บเสร็จแล้วหรือแม้กระทั่งไตรจีวรทั้งชุดให้แก่พระสงฆ์แทนก็ได้ แม้ว่าผ้าหรือจีวรเป็นตัวหลักของพิธี ก็มีธรรมเนียมปฏิบัติที่คฤหัสถ์จะถวายสิ่งของอื่นๆ เป็นบริวารไปด้วยในโอกาสเดียวกัน พิธีถวายผ้ากฐินจึงได้กลายเป็นเทศกาลประจำปีที่สำคัญมาเป็นเวลานานนับศตวรรษ การถวายวัตถุเพื่อเป็นการทำบุญกุศลยกไว้ สาระของพิธีกฐินอยู่ตรงหลักสามัคคีหรือการกระทำโดยพร้อมเพรียงกัน ในฝ่ายบรรพชิตนอกจากจะอยู่ร่วมกันโดยกลมเกลียวตลอด ๓ เดือนในระหว่างเข้าพรรษา ก็ยังแสดงเอกฉันท์ในการลงความเห็นว่ารูปใดจะเป็นผู้รับผ้ากฐิน แล้วยังร่วมแรงร่วมใจกัน หากจำเป็น ในการนำผ้าที่ได้รับถวายมาทำเป็นจีวร ฝ่ายฆราวาสก็แสดงความเห็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในการอุปถัมภ์พระสงฆ์ตลอดพิธี เช่น ด้วยการระดมทุนเพื่อให้อัดนำไปใช้ในงานที่มีคุณค่าหรือเป็นประโยชน์

[18] Kaṭhina (page 34)

Kaṭhina originally refers to a wooden frame used for holding taut a piece of cloth to be made into a robe, but it is generally understood to refer to a piece of cotton cloth offered by the laity to the monks for the purpose of robe making in an annual festival in Theravada countries. The ceremony is held in one day within the one-month period after the monks' three-month Rains Retreat—i.e. any day from the first waning moon day of the eleventh month up to the full moon day of the twelfth month. As a rule, it is considered a privilege allowed by the Buddha for a company of at least five monks having completed their Rains Retreat together to receive such an offer from the laity. The monks will vote on who should deserve to receive the cloth offered on the basis of the recipient-to-be's good conduct and his need for a new robe. Then they will all help in the robe-making process. The cloth can be made into any of the three robes worn by a monk: an inner robe (*antaravāsaka*), an upper robe (*uttarāsaṅga*), or an outer robe (*saṅghāṭi*). It is also permissible for the laity to present a ready-made robe or even a whole set of three robes to the monks instead. Although the cloth or robe is central to the ceremony, it is customary for the laity to also present accompanying offerings on this occasion. The *kaṭhina*-robe presentation ceremony has thus become an important annual festival for centuries. The offering of material things for charity purposes aside, the essence of the *kaṭhina* ceremony lies in the principle of harmony, or acting in unison. On the part of the monks, apart from living harmoniously together for three months during the Rains Retreat, they have to express their unanimity in voting on who is to receive the *kaṭhina* robe, and also act in unison, if necessary, in making the cloth offered into a robe. The laity, on the other hand, show their *esprit de corps* by lending support to the monks throughout the ceremony, for example, by raising funds for the monastery to spend on worthwhile or useful projects.

[๑๙] เทศน์มหาชาติ (หน้า ๓๖)

เทศน์มหาชาติ เป็นพระธรรมเทศนาที่พระภิกษุแสดงเรื่องเวสสันดรชาดก อันเป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในพระชาติก่อนเมื่อทรงเกิดเป็นพระเวสสันดร ชื่อ “มหาชาติ” ใช้เป็นสมญาบอกลักษณะสำคัญของชาดกเรื่องนี้เพื่อเน้นว่าเป็นพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ที่ทรงเกิดเป็นมนุษย์เมื่อบำเพ็ญบารมีครบถ้วน ก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีด้วยการให้ทุกอย่าง เป็นทานตามที่มีผู้มาขอ รวมทั้งพระโอรส พระธิดา และพระชายา ของพระองค์เอง การเทศน์มหาชาตินี้ได้กลายเป็นส่วนสำคัญของเทศกาลที่นิยมแพร่หลายในประเทศไทยและประเทศเถรวาทอื่นๆ มีความเชื่อกันทั่วไปว่า ชาวพุทธผู้ศรัทธาที่ได้ฟังเทศน์มหาชาติครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ภายในวันเดียวกันจะไปเกิดบนสวรรค์อันเนื่องจากกุศลอันยิ่งใหญ่ ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ ยังจะได้เกิดในยุคพระพุทธเจ้าองค์ต่อไป คือ พระศรีอารยเมตไตรย ในสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยยิ่งขึ้นต่อการปฏิบัติธรรม ซึ่งจะนำไปสู่การบรรลุนิพพานในที่สุด

[๒๐] อาจารย์เกษม บุญศรี (หน้า ๓๗)

อาจารย์เกษม บุญศรี (๒๔๔๘-๒๕๓๑) เป็นปราชญ์ทางภาษาบาลีและพระพุทธศาสนา เคยเป็นอาจารย์พิเศษ ณ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรม

[๒๑] อสงไขย (หน้า ๓๘)

คำศัพท์ *อสงไขย* (ใช้ว่า *อสังขียะ* ก็มี) มักใช้พูดถึงระยะเวลาอันยาวนานยิ่งโดยเฉพาะเมื่อใช้ร่วมกับคำศัพท์คือ *กัป* เช่น พระโคตมะ ซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันใช้เวลาบำเพ็ญบารมีทั้งสิ้นสี่อสงไขยแสนกัป เนื่องจากคำว่า *อสงไขย* อาจใช้ร่วมกับคำแสดงจำนวนจริงที่มีค่าตัวเลขตายตัว (เช่น *สี่* กับ *แสน* ดังในตัวอย่างที่กล่าวมา) จึงเกิดการตีความว่าใช้แสดงจำนวนจริงที่มีค่าสูงมาก ทั้งที่คำนี้มีความหมายตามตัวอักษรว่า “ไม่อาจกำหนดเป็นค่าตัวเลขได้ ไม่อาจคำนวณได้ ไม่อาจนับได้ หรือ นับไม่ถ้วน” แต่ค่าตัวเลขที่แน่ชัดนั้นคัมภีร์ต่างๆ

[19] The Great Birth Sermon (page 36)

The Great Birth Sermon or “*desana mahajati*” is a sermon given by a Buddhist monk on Vessantara Jātaka, the birth story of the Buddha’s previous life as King Vessantara. The designation “Great Birth” is used as an epithet of this particular birth story to stress the fact that it was the last life of the bodhisatta as a human when he completed the accumulation of perfections en route to becoming a Buddha. King Vessantara attained the perfection of charity by giving away anything he was asked for, including his own children and wife. The delivery of this sermon has become an organic part of a popular Buddhist festival in Thailand and other Theravada countries. It is commonly believed that devout Buddhists who have listened to the entire 13 episodes of the Great Birth Sermon within the same day will be reborn in heaven due to this great merit. More importantly, they will also be reborn in the age of the next Buddha, Metteyya, in a much more favorable environment in which to practice Buddhism, eventually leading to their attainment of Nibbāna.

[20] Acharn Kasem Boonsri (page 37)

Acharn Kasem Boonsri (1905–1988) was a scholar of Pali and Buddhism. He was a part-time lecturer at the Faculty of Arts, Chulalongkorn University, and also a Fellow in the Academy of Arts, Royal Institute of Thailand.

[21] Asaṅkheyya (page 38)

The term *asaṅkheyya* (also *asaṅkhiya*) is often used, especially when collocating with the term *kappa* “eon,” to talk about an exceedingly long period of time. For instance, the present Gotama Buddha had to spend a total of “four *asaṅkheyya* and one hundred thousand eons” fulfilling the perfections for his enlightenment. Since *asaṅkheyya* can be used together with words denoting real numbers with exact numerical values (e.g. *four* and *hundred thousand*, as in the foregoing example), it has come to be interpreted as representing a real

แสดงไว้แตกต่างกัน เมื่อว่าตามวิธีคำนวณตามคติไทยที่ถือสืบกันมา ค่าของ
อสงไขยอาจคำนวณจากการใช้ค่าของโกฏิซึ่งเท่ากับสิบล้าน ($=10^7$) เป็นฐาน ค่า
ของอสงไขยให้ไว้ว่า โกฎิกยกกำลัง 20 กล่าวคือ $(10^7)^{20}$ ได้ค่าเท่ากับ 10^{140} หรือ
เลข 1 มี 0 ตามหลัง 140 ตัว ค่าตัวเลขเดียวกันนี้มีให้ไว้ในพจนานุกรมภาษา
บาลีฉบับของ Childer แต่ไม่ได้มีคำอธิบายเพิ่มเติมว่าค่านี้ได้มาอย่างไร

เมื่อวิเคราะห์โดยละเอียด ก็ปรากฏว่าวิธีคำนวณนี้น่าจะได้มาจากคัมภีร์
อภิธานปทีปิกา อันเป็นอรรถาภิธานภาษาบาลีที่พระโมคคัลลานเถระแห่ง
ศรีลังกาได้นิพนธ์ไว้ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๒ ในหนังสืออ้างอิงฉบับนี้ ซึ่งปราชญ์
ทางพระพุทธศาสนาชาวไทยรู้จักดี มีจำนวนที่มีค่าสูงอยู่ชุดหนึ่งระหว่างโกฏิ (๑๐
ล้าน) กับอสงไขย จำนวนถัดไปตั้งแต่โกฏิขึ้นไปจะมีค่าเพิ่มขึ้นโกฏิเท่าจากจำนวน
เดิม ซึ่งอาจแสดงให้เห็นอย่างเป็นระบบในตารางต่อไปนี้

จำนวน	ค่า	จำนวน	ค่า
โกฏิ	$(10^7)^1 = 10^7$	อพพะ	$(10^7)^{11} = 10^{77}$
ปโกฏิ	$(10^7)^2 = 10^{14}$	อฏฐะ	$(10^7)^{12} = 10^{84}$
โกฏิปโกฏิ	$(10^7)^3 = 10^{21}$	โสคันธิกะ	$(10^7)^{13} = 10^{91}$
นหุต	$(10^7)^4 = 10^{28}$	อุปปละ	$(10^7)^{14} = 10^{98}$
นินนหุต	$(10^7)^5 = 10^{35}$	กมุท	$(10^7)^{15} = 10^{105}$
อักโขมิถินี	$(10^7)^6 = 10^{42}$	ปทุม	$(10^7)^{16} = 10^{112}$
พินทุ	$(10^7)^7 = 10^{49}$	ปฺฤณตริก	$(10^7)^{17} = 10^{119}$
อัพพุท	$(10^7)^8 = 10^{56}$	กถาน	$(10^7)^{18} = 10^{126}$
นริพพุท	$(10^7)^9 = 10^{63}$	มหากถาน	$(10^7)^{19} = 10^{133}$
อหะ	$(10^7)^{10} = 10^{70}$	อสงไขย	$(10^7)^{20} = 10^{140}$

number with an extremely high value even though its literal meaning is “innumerable, incalculable, uncountable, or countless.” However, the exact numerical value varies among different sources. According to traditional Thai reckoning, this can be calculated on the basis of the value of *koṭi*, which equals ten million ($=10^7$). The value of *asaṅkheyya* is given as *koṭi* raised to the power of 20, i.e. $(10^7)^{20}$, yielding 10^{140} , or the number 1 followed by 140 zeros. The same numerical value is also given in Childer’s *Dictionary of the Pāli Language*, but without any further explanation as to how the value is arrived at.

On closer analysis, it turns out that this way of reckoning is probably obtained from *Abhidhānappadīpikā*, a Pali thesaurus compiled by the Elder Moggallāna of Sri Lanka in the twelfth century. In this reference work, which is quite familiar to Buddhist scholars in Thailand, there is a set of high-valued numerals between *koṭi* (or ten million) and *asaṅkheyya*. Each next numeral from *koṭi* up will increase by 10,000,000-fold over its predecessor. This can be systematically shown in the following table.

Numeral	Value	Numeral	Value
koṭi	$(10^7)^1 = 10^7$	ababa	$(10^7)^{11} = 10^{77}$
pakoṭi	$(10^7)^2 = 10^{14}$	aṭaṭa	$(10^7)^{12} = 10^{84}$
koṭipakoṭi	$(10^7)^3 = 10^{21}$	sogandhikā	$(10^7)^{13} = 10^{91}$
nahuta	$(10^7)^4 = 10^{28}$	uppala	$(10^7)^{14} = 10^{98}$
ninnahuta	$(10^7)^5 = 10^{35}$	kamuda	$(10^7)^{15} = 10^{105}$
akkhobhiṇī	$(10^7)^6 = 10^{42}$	paduma	$(10^7)^{16} = 10^{112}$
bindu	$(10^7)^7 = 10^{49}$	puṇḍarika	$(10^7)^{17} = 10^{119}$
abbuda	$(10^7)^8 = 10^{56}$	kathāna	$(10^7)^{18} = 10^{126}$
nirabbuda	$(10^7)^9 = 10^{63}$	mahākathāna	$(10^7)^{19} = 10^{133}$
ahaha	$(10^7)^{10} = 10^{70}$	asaṅkheyya	$(10^7)^{20} = 10^{140}$

[๒๒] กัป (หน้า ๓๘)

กัป [กัป] (สันสกฤต: *กल्प* [กัลป์]) อาจใช้หมายถึงรอบอายุของโลกหรือช่วงอายุขัยของสัตว์แต่ละประเภท เช่น มนุษย์ เมื่อใช้ในความหมายแรก มักแปลเป็น “eon” ซึ่งหมายถึงระยะเวลาที่ยาวนานมาก มีข้อเปรียบเทียบให้เห็นช่วงเวลากัปดังนี้

ลองจินตนาการว่า ในตอนต้นของกัป มีภูเขาหินมหึมาขนาดกว้าง ๑ โยชน์ ยาว ๑ โยชน์ และสูง ๑ โยชน์ มีคนนำผ้าเนื้อละเอียดมาลูบภูเขานี้ครั้งหนึ่งในทุก ๑๐๐ ปี ภูเขาภูนี้จะสึกหรือลื่นไปก่อนที่กัปนั้นจะสิ้นสุดเสียอีก

แม้ว่าระบบโลกธาตุหรือจักรวาลจะไม่มีจุดเริ่มต้นและไม่มีจุดสิ้นสุด แต่ก็มี การเปลี่ยนแปลงในลักษณะเป็นวัฏจักร สลับกันไปมาระหว่างความเสื่อมกับความเจริญเป็นหลักใหญ่ ช่วงเวลาต่างๆ ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้จะวัดหรือคำนวณเป็นกัป ซึ่งจำแนกเป็นประเภทใหญ่ได้ ๓ ประเภท ดังนี้

- มหากัป “กัปใหญ่”
- อสงไขยกัป “กัปอันนับไม่ถ้วน”
- อันตรกัป “กัปในระหว่าง”

มหากัปคือวัฏจักรของจักรวาล ๑ รอบ ประกอบด้วยอสงไขยกัป ๔ ประเภทตามลำดับดังนี้

- สังวัฏฏกัป — ช่วงเวลาที่โลกเริ่มเสื่อม จนถึงถูกทำลายไปหมดสิ้น
- สังวัฏฏฐายิกัป — ช่วงเวลาหลังจากที่โลกถูกทำลายแล้วทรงอยู่
- วิวัฏฏกัป — ช่วงเวลาที่โลกกลับเจริญขึ้นจนถึงเจริญเต็มที่
- วิวัฏฏฐายิกัป — ช่วงเวลาหลังจากที่โลกเจริญแล้วทรงอยู่

๑ อสงไขยกัปประกอบด้วย ๖๔ อันตรกัป แต่ละอันตรกัปเป็นช่วงเวลาที่ยาวนานของมนุษย์จะเพิ่มขึ้นจาก ๑๐ ปีเป็นหนึ่งอสงไขยปี แล้วลดลงจากหนึ่งอสงไขยปีเหลือ ๑๐ ปี โดยเพิ่มหรือลด ๑ ปี ทุก ๑๐๐ ปี ตามแต่กรณี

[22] Kappa (page 38)

Kappa (Sanskrit: *kalpa*) can refer to either a world cycle or the life span of a particular type of being such as humans. In the former sense, it is often rendered as “eon,” denoting an exceedingly long period of time. One analogy depicting the duration of a kappa is as follows:

Imagine that at the beginning of a kappa there is a gigantic rocky mountain, one yojana wide, one yojana long, and one yojana high. Somebody wipes the mountain with a delicate piece of cloth once every 100 years. The mountain will have thus worn away even before the kappa ends.

Although the world system, or universe, is without a beginning and an end, it undergoes cyclic changes, primarily alternating between dissolution and evolution. The different periods involved in such a process is measured or calculated in terms of kappa, of which there are three principal categories:

- Mahā-kappa “great eon”;
- Asaṅkheyya-kappa “innumerable eon”;
- Antara-kappa “intermediary eon”.

Mahā-kappa is one entire world cycle, consisting of four different types of asaṅkheyya-kappas in succession as follows:

- Saṃvaṭṭa-kappa “eon of destruction”—the duration when the universe begins to deteriorate until it is completely destroyed;
- Saṃvaṭṭaṭṭhāyī-kappa “eon of annihilation”—the duration after the universe is destroyed and remains as such;
- Vivaṭṭa-kappa “eon of restoration”—the duration when the universe re-evolves until it is completely restored;
- Vivaṭṭaṭṭhāyī-kappa “eon of continuance”—the duration after the universe is restored and remains as such.

An asaṅkheyya-kappa contains 64 antara-kappas, each of which is the interval that elapses while the typical life expectancy of humans increases from ten to one asaṅkheyya years and then decreases from one asaṅkheyya to ten years, at the rate of plus or minus one year every 100 years as the case may be.

อายุขัยของสัตว์แต่ละประเภท เช่นมนุษย์ เรียกว่า *อายุกัป* คัพพ์คำว่า *กัป* เมื่ออยู่ตามลำพังมักหมายถึง “มหากัป” แต่ในบางบริบทจะใช้หมายถึง “อายุกัป” แทน

สุญกัป หมายถึงกัปที่ไม่มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติ (ไม่มีพระปัจเจกพุทธเจ้า ไม่มีพระอรหันตสาวก และไม่มีพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม) ส่วนอสุญกัป หรือ พุทธกัป หมายถึงกัปที่มีพระพุทธเจ้าอุบัติ ๑ พระองค์หรือมากกว่านั้น และพระพุทธเจ้าจะอุบัติเฉพาะในวิวัฏฐายีกัปเท่านั้น พุทธกัปแบ่งออกตามจำนวนพระพุทธเจ้าที่อุบัติออกเป็น ๕ ประเภท ดังนี้

- สารกัป มีพระพุทธเจ้าอุบัติ ๑ พระองค์
- มัณฑกัป มีพระพุทธเจ้าอุบัติ ๒ พระองค์
- วรกัป มีพระพุทธเจ้าอุบัติ ๓ พระองค์
- สารมัณฑกัป มีพระพุทธเจ้าอุบัติ ๔ พระองค์
- ภัทรกัป มีพระพุทธเจ้าอุบัติ ๕ พระองค์

กัปปัจจุบันเป็นภัทรกัป พระพุทธเจ้า ๕ พระองค์นั้นมี ๔ พระองค์ที่อุบัติแล้ว คือ พระกกุสันธะ พระโกนาคมะ พระกัสสป และพระโคตมะ (พระศากยมุนี) พระองค์ที่ ๕ คือ พระศรีอารยเมตไตรย จะอุบัติต่อไป ช่วงเวลาระหว่างพุทธกัปหนึ่งกับพุทธกัปถัดไปอาจแตกต่างกันตั้งแต่ ๑ กัปถึง ๑ อสงไขยกัป

[๒๓] อนันตริยกรรม (หน้า ๓๘)

อนันตริยกรรม ๕ (ในพระบาลีว่าเรียก อนันตริยกรรม) คือ กรรมชั่วที่หนักที่สุดที่ให้ผลต่อเนื่องโดยไม่มีกรรมอื่นมาคั่นได้ ได้แก่

๑. ปิตุฆาต - ฆ่าพ่อ
๒. มาตุฆาต - ฆ่าแม่
๓. อรหันตฆาต - ฆ่าพระอรหันต์
๔. โลहितตฺตฺตฺบาท - ทำพระพุทธเจ้าให้หือพระโลหิต
๕. ลังฆฆาต - ทำพระสงฆ์ให้แตกสามัคคี

The life expectancy of a particular type of being, say a human, is called *āyu-kappa* “life span.” The term *kappa* in isolation mostly refers to “mahā-kappa,” but in certain contexts it refers to “āyu-kappa” instead.

A *suñña-kappa* “empty or void eon,” is one in which there arise no fully enlightened Buddhas (nor private Buddhas, nor Buddha disciples, nor righteous universal kings). An *asuñña-kappa* “non-void eon,” or *Buddha-kappa* “Buddha eon,” by contrast, is one in which one or more fully enlightened Buddhas appear, and it is only in a *vivattaṭṭhāyīkappa* that Buddhas will arise. *Buddha-kappas* are divided, according to the number of Buddhas that arise therein, into five types, namely:

- *Sāra-kappa*, in which one Buddha appears
- *Maṇḍa-kappa*, in which two Buddhas appear
- *Vara-kappa*, in which three Buddhas appear
- *Sāramaṇḍa-kappa*, in which four Buddhas appear
- *Bhadda-kappa*, in which five Buddhas appear

The present *kappa* is a *Bhadda-kappa*; of its five Buddhas, four have appeared, namely: *Kakusandha*, *Konāgamana*, *Kassapa*, and *Gotama* (*Sakyamuni*). The fifth, *Mettaya*, has yet to arise. The interval of time that elapses between one *Buddha-kappa* and the next can vary from one *kappa* to one *asaṅkheyya* of *kappas*.

[23] **Anantariyakamma** (page 38)

The five *anantariyakammās* (or, according to the Pali Canon, *anantarikakammās*), i.e. the most heinous actions with immediate uninterrupted results, are as follows:

1. *Pitughāta* – patricide
2. *Mātughāta* – matricide
3. *Arahantaghāta* – killing an Arahant
4. *Lohituppāda* – causing a Buddha to suffer a contusion
5. *Saṅghabheda* – causing schism in the Sangha, or Monastic Order.

[๒๔] พระโพธิสัตว์ (หน้า ๓๘)

คัมภีร์บาลี โภทิสตต (สันสกฤต: โภทิสตตว) “สัตว์(ผู้มุ่ง)ตรัสรู้” เป็นคำที่ใช้อย่างกว้างๆ เพื่อเรียกบุคคลผู้มุ่งมั่นที่จะรู้แจ้งสัจธรรม ตามคติในระดับอรรถกถาของฝ่ายเถรวาท โภทิสัตว์แบ่งเป็น ๓ ประเภท ซึ่งสมนัยกับพุทธะ ๓ ประเภท ดังนี้

- มหาโพธิสัตว์ บุคคลผู้มุ่งมั่นจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ
- ปัจเจกโพธิสัตว์ บุคคลผู้มุ่งมั่นจะตรัสรู้เป็นพระปัจเจกพุทธะ
- สวากโพธิสัตว์ บุคคลผู้มุ่งมั่นจะตรัสรู้เป็นพระอนุพุทธะ (หรือสวาก-พุทธะ) คืออรหันตสาวกของพระสัมมาสัมพุทธะ

แต่คำว่า โภทิสัตว์ ส่วนใหญ่จะเข้าใจกันว่าหมายถึงประเภทแรก พระโพธิสัตว์จะต้องสั่งสมบารมี (บาลี: ปารมี หรือ ปารมิตา) ในชาติต่างๆ อันเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นต่อการตรัสรู้ ในช่วงเวลาที่ยาวนานจนนับไม่ถ้วน (หรือกัป) ตามคำสอนพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท บารมีมี ๑๐ ด้าน ดังนี้

๑. ทาน - การให้
๒. ศีล - ความประพฤติถูกต้อง
๓. เนกขัมมะ - ความปลีกออกจากกาม
๔. ปัญญา - ความรอบรู้
๕. วิริยะ - ความเพียร
๖. ขันติ - ความอดทน
๗. สัจจะ - ความซื่อสัตย์
๘. อธิษฐาน - ความตั้งใจมั่น
๙. เมตตา - ความรักความปรารถนาดี
๑๐. อุเบกขา - ความวางใจเป็นกลาง

ในคติฝ่ายเถรวาท คัมภีร์บาลีว่า โภทิสตต ส่วนใหญ่มักใช้หมายถึงเฉพาะพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันในพระชาติต่างๆ กัน กล่าวคือ ในพระชาติก่อน ดังเช่นที่ตรัสเล่าไว้ในชาดก ในพระชาติที่อยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตก่อนจะเสด็จอุบัติลงมาบนโลก และในพระชาติสุดท้าย แต่เฉพาะก่อนที่จะตรัสรู้ ในขณะที่เมื่อกว่าถึง

[24] Bodhisatta (page 38)

The Pali term *bodhisatta* “enlightenment being” (Sanskrit: *bodhisattva*) is a generic designation for one determined to become enlightened. In the Theravada commentarial tradition, bodhisattas are classed into three types, corresponding to the three types of buddha, as follows:

- Mahā-bodhisatta—one determined to become a sammā-sambuddha “fully enlightened one”
- Pacceka-bodhisatta—one determined to become a pacceka-buddha “private buddha”
- Sāvaka-bodhisatta—one determined to become an anubuddha (or sāvakabuddha) “arahant disciple of a fully enlightened one.”

However, the term *bodhisatta* is mostly understood to refer to the first type. A bodhisatta will have to spend a multitude of lives over incalculable periods of time (or eons) accumulating the requisites to achieve his goal, referred to as *pāramīs* (or *pāramitās*) “perfections.” According to Theravada Buddhism, there are ten types of *pāramīs* as follows:

1. Dāna – generosity
2. Sīla – morality
3. Nekkhamma – renunciation
4. Paññā – wisdom
5. Viriya – energy
6. Khanti – forbearance
7. Sacca – truthfulness
8. Adhiṭṭhāna – resolution
9. Mettā – loving-kindness
10. Upekkhā – equanimity.

In the Theravada tradition, the Pali term *bodhisatta* is mostly used to refer specifically to the present Buddha in different existences—in his previous lives, such as recounted in his birth stories (*jātakas*), in his existence in the Tusita heaven before his descent to this world, and also in his last existence, but only during the time prior to his enlightenment. While Metteya is mentioned in a few places in the Pāli

พระศรีอารยในบางแห่งในพระไตรปิฎกบาลี ก็จะไม่เรียกท่านว่า พระโพธิสัตว์ แต่เรียกเพียงว่า พระพุทธเจ้าในอนาคต

ส่วนในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน คัมภีร์รูปสันสกฤตคือ *โพธิสตตว* จะใช้ในวงกว้างกว่าเพื่อหมายถึงพระพุทธเจ้าในอนาคตหลายองค์ ซึ่งไม่ปรากฏในคติเถรวาท พระโพธิสัตว์เหล่านี้ต่างมีจุดหมายอย่างเดียวกันคือปลดปล่อยสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ ก่อนที่ตนเองจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ดังนั้น อุดมคติเพื่อผู้อื่นเช่นนี้จึงถือเป็นหลักสำคัญในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน คัมภีร์คำว่า *โพธิสตตว* “ยานโพธิสัตว์” บางครั้งจึงถือเป็นไฉพจน์ของคำว่า *มหายาน* “ยานใหญ่”

[๒๕] พระมัลลย์ (หน้า ๓๙)

เรื่องพระมัลลย์เป็นที่รู้จักแพร่หลายในหมู่ชาวพุทธในประเทศไทยและประเทศเถรวาทอื่นๆ ในภูมิภาคนี้ ที่มาของเรื่องพระมัลลย์ดังที่รู้จักกันในประเทศไทยอาจสวย้อนไปถึงเรื่อง *มาลยยเทวัตเถรวัตถุ* อันเป็นคัมภีร์นอกพระไตรปิฎก เรื่องพระมัลลย์ถือว่ามีอิทธิพลเชิงบวกต่อผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาหลายๆ ชั่วอายุคน ที่พยายามละเว้นจากความชั่ว พังกรรมเทศนา ให้ทาน และอุทิศกุศลให้แก่ญาติที่เสียชีวิตไปแล้ว

[๒๖] โลกัณฑ์ (หน้า ๖๐)

ในหนังสือ *ไตรภูมิ*ฯ ชื่อนรกชั้นนี้สะกดเป็น *โลกันต์* ซึ่งอาจถือได้ว่ามาจากคำบาลี *โลกนต* “สุดขอบโลก” แต่รูปที่ถูกต้องควรเป็น *โลกันตร์* จากคำบาลี *โลกนตฺร* “ระหว่างโลก” เนื่องจากนรกชั้นนี้ตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างโลก ๓ โลกในระบบจักรวาลเดียวกัน

[๒๗] ดาวดึงส์ (หน้า ๖๑)

ในหนังสือ *ไตรภูมิ*ฯ ชื่อสวรรค์ชั้นนี้สะกดเป็น *ดาวดึงส์* แต่รูปที่ถูกต้องควรเป็น *ดาวดึงส์* จากศัพท์บาลี *ดาวตีส* ส่วนรูปสันสกฤตของชื่อเดียวกันนี้คือ *ตฺรยสฺตฺรีศ*

Canon, he is not referred to as a bodhisatta, but simply as the next fully awakened Buddha.

In Mahayana Buddhism, by contrast, the Sanskrit counterpart *bodhisattva* is used more extensively to refer to numerous Buddhas-to-be not found in the Theravada tradition. These bodhisattvas have their common goal of delivering all sentient beings from suffering before attaining their own enlightenment as Buddhas; hence this altruistic bodhisattva ideal is considered central to Mahayana Buddhism. The term *Bodhisattvayāna* “enlightenment-being vehicle” is sometimes treated as synonymous with the term *Mahāyāna* “great vehicle.”

[25] Phra Malai (page 39)

The story of Phra Malai is quite popular among Buddhists in Thailand and other Theravada countries in this region. The origin of this story as known in Thailand is traceable to *Māleyyadevattheravatthu*, a text outside the Pali Canon. The story of Phra Malai has been credited to have a positive influence on generations of Buddhist devotees in trying to refrain from evil, listening to sermons, giving alms, and dedicating merit to their dead relatives.

[26] Lokantara (page 60)

In *The Three Planes*, the name of this hell was spelled as โลกัณฑ์, which would be derivable from the Pali *lokanta* “the world’s endpoint.” The correct form, however, should be โลกัณฑ์ “between the worlds,” as this hell is situated in the middle of three worlds within the same cosmic system.

[27] Tāvātimsā (page 61)

In *The Three Planes*, the name of this heaven was spelled as ดาวดึงษา. The correct form should be ดาวดึงสา, derived from the Pali term *tāvātimsā*, while the Sanskrit counterpart is *trayastrīmśa*.

บันทึกเรื่องลิขสิทธิ์การแปล

ขอแจ้งไว้เพื่อเป็นหลักในการปฏิบัติต่อไปว่า เนื่องจากหนังสือทั้งปวงของอาตมภาพ เป็นงานวรรณทาน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ไม่มีค่าลิขสิทธิ์อยู่แล้ว เมื่อท่านผู้ใดเห็นคุณค่า และมีบุญเจตนานำไปแปลเผยแพร่ ไม่ว่าจะแปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย หรือจากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ หรือภาษาอื่นใด ก็เป็นการช่วยกันเผยแพร่ธรรม บำเพ็ญประโยชน์ให้กว้างออกไป

ผู้ที่ทำงานแปลนั้น ย่อมต้องใช้ความรู้ความสามารถในการที่จะแปล โดยสละ เรี่ยวแรงสละเวลามีใช้น้อย ถ้าผลงานแปลนั้นทำด้วยความตั้งใจ น่าเชื่อถือหรือเป็นที่ วางใจได้ ในเมื่ออาตมภาพไม่ถือค่าลิขสิทธิ์ในงานต้นเรื่องนั้นอยู่แล้ว ลิขสิทธิ์ฉบับแปล นั้นๆ ก็ย่อมถือได้ว่าเป็นของผู้แปล ในฐานะเป็นเจ้าของผลงานแปลนั้น โดยผู้แปลดูแล รับผิดชอบค่าแปลของตน และเป็นผู้พิจารณาอนุญาตเอง ในการที่จะให้ผู้หนึ่งผู้ใดนำ ฉบับแปลของตนไปดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใด ไม่ว่าจะพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน หรือ พิมพ์จำหน่าย ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ตามแต่จะเห็นสมควร

ทั้งนี้ สิ่งที่ผู้แปลจะพึงร่วมมือเป็นการแสดงความเอื้อเฟื้อ ก็คือ ทำการให้ชัด มิให้เกิดความเข้าใจผิดว่า อาตมภาพได้รับค่าตอบแทนหรือผลประโยชน์ใดๆ และแจ้งให้อาตมภาพ ในฐานะเจ้าของเรื่องเดิมได้ทราบทุกครั้งที่มีการตีพิมพ์ และถ้าเป็นไปได้ น่าจะมอบหนังสือ ที่ตีพิมพ์เสร็จแล้วประมาณ ๑๐ เล่ม เพื่อเป็นหลักฐานและเป็นข้อมูลทางสถิติต่อไป

อนึ่ง ผู้แปลอาจแสดงน้ำใจเอื้อเฟื้ออีก โดยแสดงเจตนาตามความขอใดข้อหนึ่ง หรือทุกข้อ ต่อไปนี้

ก) ให้อาตมภาพเจ้าของเรื่องต้นเดิมนั้นก็ตาม วัตถุประสงค์วันก็ตาม พิมพ์งานแปล นั้นเผยแพร่ได้ โดยพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน

ข) ให้อาตมภาพ อนุญาตให้ผู้ใดผู้หนึ่งพิมพ์งานแปลนั้นเผยแพร่ได้ เฉพาะใน กรณีที่เป็นการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน

ค) ให้อาตมภาพก็ตาม วัตถุประสงค์วันก็ตาม อนุญาตให้ผู้ใดผู้หนึ่งพิมพ์งานแปล นั้นเผยแพร่ได้ เฉพาะในกรณีที่เป็นการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต)

๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๒

Memorandum on Translation Copyrights

This statement is hereby made to serve henceforth a s guidelines [for prospective translators]. As all my books are meant to be gifts of the Dhamma for the welfare and happiness of the people, and are already royalty free, when anyone on seeing their merits wishes, out of good intention, to translate them for publication, whether from English into Thai or from Thai into English or any other language, it is deemed as helping with the promulgation of the Dhamma and furtherance of the public good.

Those working on translation projects must, of necessity, apply their knowledge and ability in their undertakings by putting in no small amount of effort and time. If their translation outputs are produced with attentiveness and are credible or reliable, and since I do not accept any royalties for my source texts, then the respective copyrights of those translations are to be acknowledged as belonging to the translators as proprietors of the translated texts. The translators themselves are to be in charge of and responsible for their own translations, and it is also at their own discretion as they see fit to grant permission to any party concerned to make any use of their translations, whether it be publishing for free distribution as gifts of the Dhamma or publishing for sale, in this country and abroad.

In this connection, what the translators are advised to cooperate to do, as a gesture of courtesy, is to make things clear so as to prevent the misunderstanding that I accept remunerations or any other benefits. They are also requested to notify me, as the original author, every time such a publication takes place. If possible, approximately ten copies of each published work should be given to me as evidence of the publication and for record keeping purposes.

In addition, the translators might further show their generosity by pledging to do any one or all of the following:

- a) allow me, the original author, or Wat Nyanavesakavan to publish the translations for free distribution as gifts of the Dhamma;
- b) allow me to grant permission to any party concerned to publish the translations exclusively in the case of publishing for free distribution as gifts of the Dhamma;
- c) allow me or Wat Nyanavesakavan to grant permission to any party concerned to publish the translations exclusively in the case of publishing for free distribution as gifts of the Dhamma.

Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto)

November 7, 2009

